

Forsvarets høgskole

våren 2014

Masteroppgave

Hæren i sikkerhetspolitiske kriser:

hvor relevant ?

Rune Larsen

Forord

Denne studien ble gjennomført som del av masterstudiet ved Forsvarets stabsskole. Arbeidet ble gjennomført høsten 2013 og våren 2014.

Jeg vil rette en stor takk til min hovedveileder oberstløytnant Tormod Heier ved Forsvarets stabsskole for gode råd, faglige og interessante samtaler om emnet, og ikke minst hans gode engasjement og bidrag til utviklingen av studien.

Videre må jeg også rette en takk til Anders Kjølberg ved Krigsskolen Linderud, som har gitt mange gode faglige innspill gjennom arbeidets gang.

Jeg må også takke mine kollegaer som har stilt opp til intervju. Deres innspill og faglig kunnskap har bidratt til å gjøre denne studien mulig.

Til slutt vil jeg også takke mine medstudenter, som har bidratt med råd og veiledning, samt motivasjon for arbeidet.

Rune Larsen

Forsvarets Stabsskole 22.mai 2014

Sammendrag

Denne studien omhandler Hærens forberedelser for en sikkerhetspolitisk krise, med vekt på utdanning, øving og trening i Hærens taktiske avdelinger. Studien vil først etablere en forståelse av hva en krise er, og hvordan norske myndigheter vil håndtere en krise. Krisehåndteringen nasjonalt setter rammebetingelsene for hvordan Hæren som del av Forsvaret er forventet å bidra i krisehåndteringen. Nasjonale myndigheter bygger sin krisehåndtering på fire prinsipper. Dette er *ansvars-*, *nærhet-*, *likhet-* og *samvirkeprinsippet*. Disse prinsippene gjelder for det strategiske nivået i håndteringen av kriser generelt. De er ikke like anvendbare for det taktiske nivået i Hærens involvering og håndtering av den samme krisesituasjonen.

Hæren er en del av de sentrale myndighetenes apparat for å gjennomføre en god krisehåndtering i en sikkerhetspolitisk krise. Studien ser på hvilke prinsipper som kan anvendes for å definere hvordan Hærens forberedelser bør gjennomføres for å sikre ivaretagelse av myndighetenes målsetning i den aktuelle håndteringen av en sikkerhetspolitisk krise. De prinsippene denne studien har valgt å legge til grunn er *evne til å forsvare nasjonale interesser*, *evne til å forhindre en uønsket opptrapping*, og *evne til å være forberedt på en mulig opptrapping* av krisen.

Disse prinsippene benyttes til å analysere Hærens forberedelser for å håndtere en sikkerhetspolitisk krise.

Analysen vil ta for seg Hæren i to søyler. Den første søylen er kompetansesøylen, som er definert som Krigsskolen og Hærens Våpenskole. Søylen to, den operative søylen, består av Brigade Nord, Garnisonen i Sør-Varanger og Hans Majestets Kongens Garde.

Sett opp mot de tre prinsippene lagt til grunn for den taktiske forberedelsen for en sikkerhetspolitisk krise, kan det se ut som Hæren vektlegger i stor grad vektlegger sine forberedelser mot det som er definert som den dimensjonerende oppgaven. Den dimensjonerende oppgaven er høyintensive, offensive operasjoner i brigaderammen. Dette betyr at krisehåndtering som et eget emne prioriteres i liten grad. De forberedelsene som gir effekt mot krisehåndtering, fokuseres i stor grad mot avskrekking, mens evnen til å forhindre en uønsket opptrapping synes svært lite vektlagt i den utdanning, trening og øving som Hæren gjennomfører. Beroligelse av en motpart er i Hæren ikke en oppgave som gis oppmerksomhet i forberedelsene.

Abstract

The focus of this thesis are the preparations conducted by the Norwegian Army concerning crisis management.

Firstly, the Army`s contribution to the Norwegian crisis management system and the strategic principles used by the authorities in Crisis Act, are described.

Then the thesis` two main parts are described. The first part gives a thorough description of the Army tactical units` preparations concerning education, training and exercises. Thereafter, it describes how this is conducted through the competence pillar and the operational pillar.

The second part, which is the analysis, compares the actual findings from part one, with three principles for tactical crisis management. The three principles are *ability to ensure national interests*, *ability to prevent an undesirable escalation (of the crisis)*, and *ability to conduct preparations for a possible escalation*.

The Norwegian Armys preparations focus on the ability to conduct high intensity operations in wartime, and thus focus on deterrence rather than empeacement. Crisis management preparations seem to be a low priority task in the Norwegian Army.

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Sammendrag	4
Abstract	5
Innholdsfortegnelse	6
1 Innledning	7
1.1 VALG AV TEMA OG PROBLEMSTILLING	9
1.2 AVGRENSING	11
1.3 METODE OG KILDER	12
1.4 BEGREPSAVKLARINGER OG DEFINISJONER	14
2 Teoretisk rammeverk	25
2.1 PRINSIPPER VED KRISEHÅNTERING	26
3 Hvordan utdanner, trener og øver Hæren på krisehåndtering?	32
3.1 GENERELL BESKRIVELSE AV UTDANNINGSSYSTEMET I HÆREN	32
3.2 HVORDAN UTDANNER HÆREN INNENFOR KRISEHÅNTERING?	38
3.3 HVORDAN TRENER OG ØVER HÆREN INNENFOR KRISEHÅNTERING?	46
4 Relevansen av Hærens utdanning, trening og øving for krisehåndtering	58
4.1 EVNE TIL Å FORSVARE NASJONALE INTERESSER.....	58
4.2 EVNE TIL Å FORHINDRE UØNSKET OPPTRAPPING	63
4.3 EVNE TIL FORBEREDELSE FOR EN UØNSKET OPPTRAPPING	68
5 Avslutning	70
Vedlegg A - Forkortelser	74
Vedlegg B - Oversikt over intervjuobjektene	76
Vedlegg C - Plan for temaet krisehåndtering ved Krigsskolen	78
Litteraturliste	82

1 Innledning

Norge har en beliggenhet som gjør at nordområdene blir viktige for utformingen av Norges sikkerhetspolitikk. Den nære geografiske nærheten til Russland er særlig sentral i norsk sikkerhetspolitikk.

Som en konsekvens av dette er også alliansetilknytningen til NATO viktig.¹ Selv om det i dag kan være vanskelig å tenke seg alvorlige kriser i Norges nærområde, er det ingen selvfølge at forholdet mellom Norge, NATO og Russland alltid vil være like friksjonsfritt som det har vært i den senere tid (NOU 2007:15, 2007, s. 12-13). Krigen mellom Russland og Georgia, samt de senere tids hendelser i Ukraina vedrørende Krim og den østlige del av Ukraina viser dette tydelig.

Stoltenberg II-regjeringen dreide fokuset mot nærområdene ved sitt nærområdeinitiativ som kom i 2008. Hensikten med dette var å øke oppmerksomheten på sikkerhetsspørsmål i og rundt alliansens medlemsland, herunder krisehåndtering mellom stater. Stoltenberg II-regjeringen vektla også ved dette initiativet viktigheten av øving i det geografiske ansvarsområdet for NATO, som igjen skal bidra til bedre innsikt i sikkerhetsutfordringer i de alliertes egne nærområder (St. meld nr 38 (2008-2009), 2008, s. 29).

Det er det også andre internasjonale trender som bidrar til usikkerhet. Disse trendene omfatter blant annet globalisering, fremveksten av nye stormakter og økonomisk maktforskyvning. Potensialet for kriser i fremtiden er fortsatt tilstede, også for Norge.

De norske sikkerhetspolitiske målsetningene er å forebygge krig og fremvekst av ulike trusler mot Norge og den kollektive sikkerheten. Norge vil bidra til fred, stabilitet og en videre utvikling av den internasjonale rettsorden. Videre skal målsetningene ivareta norsk suverenitet, norske rettigheter og interesser, og beskytte norsk handlefrihet overfor politisk, militært og annet press. Videre sammen med våre allierte forsvare Norge og NATO mot anslag og angrep. Dette skal sikre samfunnet mot anslag fra statlige og ikke-statlige aktører (Forsvarsdepartementet, 2009).

Forsvarets viktigste oppgaver er å forsvare Norge, Norges interesser og verdier mot eksterne trusler og angrep. Dette retter seg primært mot angrep/forsvar mot andre stater, men kan også omfatte trusler fra andre aktører, som for eksempel terroristorganisasjoner. Forsvaret er gitt ni overordnede oppgaver. Disse er beskrevet i Stoltenberg II-regjeringens *St. prop. 73S- Et*

¹ NATO er forkortelsen for North Atlantic Treaty Organization, som er en forsvarsallianse med 28 land i Europa og Nord-Amerika som medlemmer. Organisasjonen ble opprettet i 1949.

Forsvar for vår tid.

Tre av oppgavene er knyttet til krisehåndtering:

- Avverge og håndtere episoder og sikkerhetspolitiske kriser med nasjonale ressurser, herunder legge til rette for alliert engasjement om nødvendig.
- Delta i flernasjonal krisehåndtering, herunder fredsstøttene operasjoner.
- Bidra til ivaretagelse av samfunnssikkerhet og andre sentrale samfunnsoppgaver.

Dette er oppgave 3, 7 og 9 i Forsvarets oppgaver (Forsvarsdepartementet, 2012, s. 47).

Den sikkerhetspolitiske situasjonen har gått fra et relativt stabilt forhold mellom ytre og indre trusler under den kalde krigen, til en mer uavklart situasjon med «nye» trusler etter murens fall. De nye truslene norske myndigheter nå står overfor som kan ha en sikkerhetspolitisk dimensjon er; terrorangrep, cyberangrep og større ulykker, som atomulykker og ulykker til havs som setter flere nasjoners interesser i fare. I det nasjonale risikobildet, utarbeidet av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap (DSB), hevdes det at sannsynligheten for en sikkerhetspolitisk krise er lav, men med stor konsekvens for den norske staten, se figur 1.

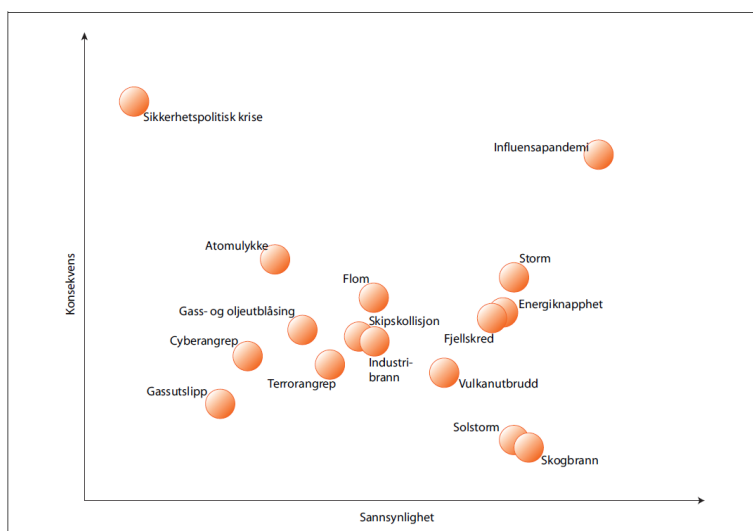

Fig 1 – Nasjonalt risikobilde (NOU 2013:5, 2013, s. 13)

Den rollen de ulike aktørene innen samfunnssikkerhet spiller, har også endret seg betydelig i samme periode. Totalforsvarets fokus på sivil støtte til Forsvaret har endret seg mer til Forsvarets støtte til det sivile samfunnet (Forsvarsdepartementet, 2012, s. 52-55). Forsvaret har fått et større innslag av sivilt-militære oppgaver, og Forsvaret er dermed ofte en aktør i en større bredde av ulike kriser det norske samfunnet står overfor.

Hærens viktigste oppgaver i krisehåndtering og krigsforebygging skjer gjennom evne til å utgjøre en terskel som skal hindre/avgrense et militært angrep, sikre at alliert støtte kan mottas

i det aktuelle området og samvirke med disse. Dette for om nødvendig å gjenopprette territoriell integritet. Hærens oppgaver spenner seg fra å stille grense- og kongevakt, til å gjennomføre komplekse landoperasjoner alene eller i samvirke med allierte (Forsvarsdepartementet, 2012, s. 90). Dette er oppgaver som legger mest vekt på den mer kombattante stridsrollen i spennet mellom fred, krise og krig.

1.1 Valg av tema og problemstilling

Forsvarets rolle i krisehåndtering er ikke bare en av mange funksjoner som skal kunne ivaretas, det er grunnlag for å hevde at det er en kjernefunksjon og dimensjonerende oppgave. Dette hevder Sverre Diesen at er tilfelle fordi kronologien i hendelsesforløpet i krisehåndtering er betinget av alle de andre funksjonene Forsvaret er ment å ivareta (Diesen, 2013, s. 49). En krise vil kunne være forløpet til en væpnet innsats, men om det lykkes å håndtere krisen, unngår Forsvaret å komme til dette stadiet. Det er derfor viktig at Forsvarets innsats underbygger det å hindre at krisen utvikler seg til væpnet innsats.

Hærens rolle og fokus på krisehåndtering er et tema som det kan virke som at det ikke er eller har vært rettet mye oppmerksomhet mot. Dette gjelder særlig innenfor utdanning, trening og øving (UTØ). Det kan synes som det i større grad har vært fokus på oppgaver knyttet til bruk av væpnet makt, som befinner seg i grenselandet mot krig.

Tas det utgangspunkt i at det politiske og militære systemet, vil de ofte ha forskjellige perspektiver for krisehåndtering (Kjølberg, 2013, s. 28). Derfor er det interessant å se om Hæren evner gjennom sin UTØ å ivareta disse prinsippene. Vil den politiske styringen komme til uttrykk på taktisk nivå?

I gjennomgangen av forskning og utvikling (FoU) rundt krisehåndtering og Forsvaret, har det taktiske nivået i lite grad blitt omtalt. Med det taktiske nivået menes avdelinger som løser konkrete, taktiske oppgaver i tilknytning til de operasjonelle målene i en operasjon (Forsvarsstaben, 2007, s. 32). Det kan synes som om at Hæren i den senere tid har rettet langt større oppmerksomhet mot de internasjonale operasjonene som har vært gjennomført, enn mot nasjonale forhold. Dette gjør at dagens nye generasjon av offiserer har de siste operasjonene i ISAF som sin primære referanseramme.² Med den dreiningen som nå virker å skje, blant annet som følge av nærområdeinitiativet, vil nasjonale forhold igjen komme mer i fokus. Dette er understreket av NATOs strategiske konsept fra 2010 om mer vekt på alliansens kjerneoppgaver (NATO, 2010).

² ISAF er forkortelsen for International Security Assistance Force. Det er en NATO-ledet internasjonal militær styrke i Afghanistan.

Om Diesen har rett i sin påstand om krisehåndtering, er det interessant å se på hvordan Hæren forbereder seg på en krise, med vekt på en sikkerhetspolitisk krise. Fra politisk nivå er Forsvaret gitt en kjernerolle i kriser som kan true norske interesser. Fra en hendelse oppstår til en væpnet konflikt inntre, videreutvikles hendelsen innenfor krisebegrepet.

Politisk styring og bruk av Forsvaret vil være mer aktuelt jo mer alvorlig en krise er, og preges av sterk politisk kontroll. De politiske føringene vil gjerne gi større begrensninger for Forsvarets måte å løse oppdraget de blir gitt. De kriteriene den politiske ledelsen legger til grunn, blir styrende for Forsvaret. Dette må nødvendigvis synliggjøres fra operativt til taktisk nivå.

Hærens rolle synes i langt større grad enn for Sjøforsvaret og Luftforsvaret å være knyttet til de avgjørende og mest tilspissende fasene i en sikkerhetspolitisk krise (Saxi, 2013, s. 114). Denne oppgaven vil derfor vurdere på om Hæren, som del av Forsvaret, utdanner, trener og øver på en mest mulig hensiktsmessig måte for løsning av sine taktiske oppdrag.

Oppgavens overordnede problemstilling er:

I hvilken grad er Hærens forberedelser innen UTØ relevant for å løse en nasjonal sikkerhetspolitisk krise?

For å besvare problemstillingen, vil hovedbegrepet «forberedelser» i problemstillingen operasjonaliseres gjennom to delspørsmål:

- 1) Hvordan utdanner Hæren på krisehåndtering?
- 2) Hvordan trener og øver Hæren på krisehåndtering?

Formålet med de to spørsmålene er todelt. Først å beskrive statusen innenfor UTØ for emnet krisehåndtering. Dette operasjonaliserer «forberedelser» knyttet til utdanning. Deretter å bruke denne beskrivelsen til å drøfte UTØ i lys av prinsipper for krisehåndtering som norske myndigheter forholder seg til, som operasjonaliserer «forberedelser» til trening/øving.

Dette gjøres fordi det ikke har vært gjennomført FoU på dette temaet tidligere. Det taktiske nivået i Hæren er i svært liten grad omtalt i FoU innenfor krisehåndtering. Den FoU som finnes rundt temaet fra før, er i hovedsak gjennomført av de to forskerne ved Forsvarets høyskole, Håkon Lunde Saxi og Tormod Heier. Deres FoU kan allikevel ikke sies å ta for seg denne studiens problemstilling, men i større grad berøre mer overordnede spørsmål rundt bruken av Hæren i nasjonal krisehåndtering. En kartlegging av hva Hæren faktisk gjør og deretter en analyse av om dennes UTØ svarer til hva det politiske nivået forventer av Hæren,

vil kunne gi mer kunnskap om hvor relevant Hæren er innenfor krisehåndtering. Studien vil også kunne reise viktige spørsmål ved Hærens forberedelser til krisehåndtering, samt kort løfte opp alternative metoder for forberedelser om dette synes mulig. Studien vil dermed kunne danne ansats for mer FoU innen krisehåndtering i Hæren basert på de funn som gjøres. Problemstillingen er aktuell siden krisehåndtering og samfunnsberedskap i Norge i stadig økende grad er i søkelyset. Hærens rolle synes å være mest relevant i det spekteret av krisehåndtering som favner kriser som setter nasjonale interesser på spill, og dermed vil en kartlegging av de forberedelser som gjøres være nyttig. Likeså er det av interesse om de forberedelsene som gjøres, faktisk setter det taktiske nivået i Hæren i stand til å være det kriseapparatet som våre styrende myndigheter etterspør og ønsker.

Det vil bli etablert et teoretisk analyseverktøy som nyttes videre i studiens hovedkapitler, som har til hensikt å besvare problemstillingen. Dette omfatter prinsipper for god kriseledelse.

Det første hovedkapittelet vil beskrive hvordan utdanning, trening og øving gjennomføres i Hæren. Dette gjøres ved å analysere UTØ langs to søyler. Den første søylen vil analysere delspørsmål en, og vil være knyttet til utdanningssystemet. Dette defineres som kompetansesøylen, som i denne studien vil omfatte Krigsskolen (KS) og Hærens Våpenskole (HVS).

Den andre søylen vil analysere delspørsmål to, og være knyttet til den operative søylen. Den operative søylen er definert som Hærens trening og øving i de taktiske avdelinger, med vekt på Brigade Nord (Brig N), Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) og Hans Majestets Kongens Garde (HMKG).

Det andre hovedkapittelet vil diskutere hvor relevant den UTØ Hæren gjennomfører innen krisehåndtering er.

Til dette nyttes analyseverktøyet som er etablert. Analyseverktøyet vil nyttes på begge søylene, både kompetansesøylen og den operative søylen. Dette vil samlet gi svar på studiens hovedproblemstilling.

Funnene som analysen kommer frem til vil bli utledet i oppgavens avslutning.

1.2 Avgrensning

Studien avgrenses til å se på Hærens rolle i krisehåndtering. Hærens rolle i krisehåndtering tillegges mest vekt i sikkerhetspolitiske kriser, og studien vil fokusere på krisehåndtering av hendelser som faller inn under begrepet sikkerhetspolitiske kriser.

En ytterligere avgrensning av studien vil skje ved at den vil fokusere på to hovedsøyler, utdanning og trening/øving. Utdanningen av befal og offiserer i Hæren foregår ved to institusjoner, Krigsskolen (KS) og Hærens Våpenskole (HVS). Trening og øving skjer ved alle avdelinger i Hæren, men studien velger å se på den overordnede planleggingen av trening og øving, som i hovedsak skjer i Hærstaben (HST) og utførelsen av trening og øving, som i hovedsak skjer ved Brigade Nord (Brig N).

Studien vil kun bli drøftet mot Forsvarets rolle i en sikkerhetspolitisk krise og ikke imot Forsvarets støtte til det sivile samfunn etter bistandsinstruksen. Dette fordi Forsvarets og Hærens rolle er langt mer fremtredende i en sikkerhetspolitisk krise, og også forventes å innta en mer ledende rolle i denne sammenheng.

1.3 Metode og kilder

Studien vil benytte en eksplorerende problemstilling, der hensikten er å få en dypere forståelse av hvordan UTØ innenfor krisehåndtering gjennomføres i Hæren. Temaet er i liten grad blitt forsket på tidligere, og hensikten er derfor å komme frem til mer kunnskap om temaet, samt se på hva som faktisk gjøres. Dette kan danne grunnlag for ny FoU innen emnet, med nye problemstillinger basert på de funn denne studien gjør (Jacobsen, 2005, s. 73-74).

For å finne svaret på problemstillingen er kvalitativ metode benyttet. Studien vil ha en deduktiv tilnærming til datainnsamling, hvor studien først setter teorien inn i en ramme, for deretter å analysere de funn som gjøres. Denne tilnærmingen er godt egnet når det skal avklare hva som ligger i et begrep eller et fenomen (Jacobsen, 2005, s. 131). Ulempen med metoden er at den er ressurskrevende, siden intervjuer tar lang tid (Jacobsen, 2005, s. 130). Dette er søkt redusert ved å bevisst velge noen respondenter med faglig nærhet til emnet i den hensikt å redusere antall intervjuer.

I oppgavens første del vil Hærens rolle i krisehåndtering avklares, først ved å beskrive krisebegrepet, den strategiske organiseringen av krisestyring i Norge og en sikkerhetspolitisk krise. Til dette nyttes primærkilder i form av ulike litteratur og styrende dokumenter fra Regjering og Storting, samt sekundærkilder i form av sentrale forfattere som har arbeidet med temaet.

For å utvikle et analyseverktøy for å besvare studiens problemstilling, vil studien ta utgangspunkt i etablerte prinsipper for krisehåndtering. Disse prinsippene vil bli benyttet for å tolke det innsamlede kildematerialet om hvordan Hæren arbeider innenfor UTØ, og om dette

er relevant for hva myndighetene forventer seg av Hæren. Til dette vil studien basere seg på sekundærkilder i form av forfattere av ulike bøker som omhandler krisehåndtering.

For å kunne besvare problemstillingen, vil studien analysere Hærens utdanningsprogram, treningsopplegg og øvelser som gjennomføres. Dette er primærkilder, som vil bli vurdert og tolket opp mot problemstillingen.

Det kan også være utfordringer knyttet til graderingsnivå. Gradert informasjon kan ikke nyttes i oppgaven, og kan derfor ikke siteres direkte. Bruk av slike kilder må godkjennes av de som har utformet kildene. Samtidig danner disse kildene god bakgrunnskunnskap og må anses som gode sekundærkilder.

Det vil i tillegg bli gjennomført datainnsamling fra primærkilder i form av intervju.

Intervjuene vil bli foretatt av personer i Hæren med ansvar for utdanning, trening og øving. Disse kildene har viktige posisjoner innen UTØ. Disse har inngående kunnskap til den aktiviteten som gjennomføres i Hæren.

Det skal i denne sammenheng nevnes at studiens problemstilling begrenser utvalget av enheter som undersøkes (Hærens taktiske avdelinger). Dette kan gjøre at studien kan få et begrenset dataomfang og ikke kommer nødvendig i dybden. Med valgt problemstilling, er antall enheter uansett begrenset.

Det er valgt å nytte en åpen intervjuform i utspørringen av de valgte respondentene. Det er utarbeidet en intervjuguide som er fulgt under samtlige intervjuer i den hensikt å få en tilnærmet fast struktur på intervjuene, slik at svarene kan sammenlignes mot hverandre.

For å redusere svakhetene ved intervju, er det valgt å forsøke å forene ulike former for de rendyrkede intervjuformene. I intervjuguiden er det valgt å kombinere spørsmål med faste svaralternativer, hvor forholdet mellom stor, middels og liten blitt brukt (Jacobsen, 2005, s. 126-128). Det er videre lagt opp til åpne spørsmål, hvor respondenten har stått fritt basert på sin kunnskap og erfaring å gi data til studien.

Siden studien har få enheter tilgjengelig for å granske problemstillingen, vil det kunne være svakheter med de som er valgt som respondenter. Respondentene sitter i posisjoner med et betydelig ansvar for UTØ, og kan derfor være farget av sin stilling og sitt ansvarsområde i sine svar til studien. På annen side, de sitter i sentrale posisjoner, og har dermed inngående kunnskap om emnet. Dette vil kunne gi den nødvendige dybde og faglige forankring som anses som nødvendig for å få god kunnskap om emnet.

Påliteligheten og gyldigheten av dataene som samles inn kan være en utfordring i en kvalitativ studie. Respondentene og forfatterens eierskap til problemstillingen kan gjøre at dataene får en ladet tolkning, og det kan således stilles spørsmål ved påliteligheten av slutningene.

Det kan også oppstå utfordringer rundt om studien faktisk undersøker den aktuelle problemstillingen. Kunnskapsnivået om temaet, krisehåndtering, kan sette begrensninger for hvor god innsikt og dybde intervjuene gir. Dette kan gi utfordringer rundt gyldigheten. Siden studien omfatter UTØ i Hæren, og både forfatter og respondentene tilhører våpengrenen, kan dette føre til ensidige eller fargede konklusjoner. Samtidig er det lenge siden forfatteren har hatt direkte befatning med UTØ i Hæren, og kan dermed antas å ha fått den nødvendige kritiske distansen til fenomenet som undersøkes.

Når det gjelder respondentene i intervjuene, kan eierskapet til emnet utgjøre en utfordring, men dette søkes å utlignes med en balansering gjennom bruk av skiftelige og muntlige kilder.

Den metodiske tilnærmingen har hatt som utgangspunkt å finne mest mulig ut om hvordan virkeligheten ser ut (Jacobsen, 2005, s. 14). Det er metoden som skal sikre høy grad av reliabilitet og validitet, gjennom å bruke den som et verktøy i tilnærmingen til problemstillingen.

1.4 Begrepsavklaringer og definisjoner

I oppgaven vil noen sentrale begreper og definisjoner bli brukt og disse vil i dette avsnittet bli presentert og forklart.

1.4.1 Begrepsavklaringer

Krisebegrepet

For å sette de overordnede prinsippene for krisehåndtering inn i en ramme, er det nødvendig å definere hva en krise er. Krise er et begrep som brukes i svært mange situasjoner, og det finnes ingen allment akseptert definisjon av begrepet krise. I dagligtalen blir begrepet brukt i mange sammenhenger, fra når landslaget i fotball taper en landskamp mot Sverige, til kriser i helsevesenet når det oppdages omsorgssvikt på en institusjon med ansvar for ivaretagelse av eldre. Krisebegrepet er derfor å betegne som et generelt begrep, som for krisehåndtering må beskrives noe mer i detalj. For å snevre inn begrepet mot krisehåndtering, hevder Anders Kjølberg at en krise karakteriseres av tre forhold:

- (1) en følelse av at sentrale verdier er truet; (2) et behov for (rask) handling og en følelse av at noe må gjøres; (3) en følelse av usikkerhet: Hva er det som skjer? Hva blir det neste?

Hva er konsekvensene av det som skjer, hva er mulige handlingsalternativer og hva er konsekvensene av disse? (Kjølberg, 2008).

De tre forholdene kan i en nasjonal kontekst forklares ved at det er nasjonale verdier som er truet, og at myndighetene raskest mulig ønsker å få kontroll over situasjonen som har oppstått, for å komme tilbake til «normalsituasjon». Myndighetene vil vise at de kan reagere og agere på en oppstått situasjon, men samtidig vil de se at det finnes mange potensielle utfall i den konkrete situasjonen, som myndighetene ikke umiddelbart vil kunne se og vite hvordan vil påvirke det videre handlingsforløpet.

Ved hjelp av en vurdering av årsaken(e) til krisen, kan vi komme nærmere en definisjon på begrepet krise. En stat kan stå overfor flere typer av kriser og en krise kan bli oppfattet forskjellig fra aktør til aktør. Videre kan en situasjon som oppfattes som en krise, endre karakter underveis, og dermed måtte behandles ulikt underveis. Kjell Inge Bjerga og Magnus Håkenstad hevder at kriser må defineres ut i fra årsak. De peker på at krisebegrepet kan deles inn i to hovedkategorier, nemlig sivile og militære kriser (Bjerga & Håkenstad, 2013, s. 57-58). Siden denne studien er avgrenset til sikkerhetspolitiske kriser, vil den sivile kriedefinisjonen kun bli nevnt kort, for å sette krisebegrepet inn i en større kontekst. Sivile kriser kan deles inn i to underkategorier, intenderte og ikke intenderte kriser. Dette kan forklares med at intenderte hendelser er bevisste handlinger, som f.eks. terrorhendelsene den 22. juli 2011 i Oslo og på Utøya, mens ikke-intenderte kan forklares med ulykker, naturskapt hendelser og lignende (Bjerga & Håkenstad, 2013, s. 57-58). Sivile kriser kan også utvikle seg til sikkerhetspolitiske kriser.

Militære kriser omfatter to hovedkategorier; krig og sikkerhetspolitiske kriser. Krig er ikke direkte definert, og derfor har man i folkerettslige termer gått over til å snakke om væpnet konflikt. Forskningslitteraturen på området definerer at en væpnet konflikt har to eller flere parter, hvor partene normalt er nasjoner, men kan også være ulike befolkningsgrupper og ikke statlige aktører.

En sikkerhetspolitisk krise befinner seg mellom stadiene fred og krig (væpnet konflikt), og er langt vanskeligere å definere. Sikkerhetspolitiske kriser danner rammen for denne studien, og vil bli omtalt og definert nærmere i neste delkapittel.

En krise er ofte preget av en situasjon hvor det er lite eller mangelfull informasjon, ofte også motstridende informasjon. Dermed kan situasjonen lett oppfattes som kaotisk eller potensielt kaotisk (Isyar, s. 2-3). En krise dominerer ofte nyhetsbildet og setter agendaen for hva

myndighetene må gjøre. For de politiske myndighetene er dette krevende, fordi de ønsker snarest mulig å få kontroll på hendelsen før den utvikler seg i en mer negativ retning.

Legitimering av hva man foretar seg i en krise sett opp mot media og tredje part er viktige aspekter for sentrale myndigheter. En krise påvirker flere andre enn de partene som er direkte involvert. For myndighetene er det derfor viktig at ansvaret legges på motparten. Det er sjelden det er enighet om årsakene til en krise mellom partene, men politisk og juridisk er det viktig for myndighetene at de årsakene de vektlegger fremstår i et best mulig lys hos andre parter som påvirkes av krisesituasjonen som har oppstått (Kjølberg, 2008). Myndighetene er avhengig av både støtte og sympati for å kunne håndtere en krise på en slik måte at de fremstår som rasjonelle i sin håndtering.

Sikkerhetspolitisk krise og strategisk ledelse av kriser i Norge

Studien vil drøfte relevansen for Hærens rolle i en sikkerhetspolitisk krise. Etter å ha beskrevet krisebegrepet i grovt, vil studien nå spisses inn mot Hærens rolle i en sikkerhetspolitisk krise.

Hva er så en sikkerhetspolitisk krise? Forsvarsdepartementet beskriver kriser som:

en situasjon hvor vår territorielle integritet og politiske suverenitet utfordres på en direkte måte uten at det nødvendigvis dreier seg om et militært angrep i tradisjonell forstand [...] krisen ligger i gråsonen mellom krig og fred og har en internasjonal dimensjon (Regjeringen, 2009, s. 18).

Begrepet er svært bredt, og det kan være vanskelig å sette klare grenser for hva som er en sikkerhetspolitisk krise siden det vil være ulike oppfattelser av hva som er hvilken type av krise. Videre å definere en krise som en sikkerhetspolitisk krise kan være ømtålig, siden man da normalt vil sette stater opp mot hverandre. Det kan av mange grunner være svært lite ønskelig. Blant annet fordi det kan skape utfordringer knyttet til prestisje mellom aktørene, et behov for ikke å tape ansikt, og derav større utfordringer med å hindre en nedtrapping av den tilspissede situasjonen.

Med bakgrunn i dette, er det viktig å se nærmere på begrepet og problematisere utfordringer knyttet til sikkerhetspolitiske kriser. Utfordringene vil gå på hvordan en hendelse oppfattes, mulighet for eskalering/deeskalering og håndtering av den oppståtte hendelsen.

Oppfattelsen av hendelsen har betydning for hvordan sentrale myndigheter leder og gjennomfører krisehåndteringen. En hendelse eller en situasjon som noen ser på som en sikkerhetspolitisk krise, vil av andre kunne oppfattes som noe som ikke kommer inn under

begrepet. Dermed vil det kunne oppstå uklarhet om krisehåndteringen, som igjen kan føre til spørsmål om hvor ansvaret for krisehåndteringen ligger. Et eksempel på dette kan være det norske ministerstyret med sterke fagstatsråder. Hvordan krisen oppfattes vil ha avgjørende betydning for ansvaret for krisehåndteringen (Dyndal & Simonsen, 2013).

En sikkerhetspolitisk krise ligger i spennet mellom fred og væpnet konflikt, hvor spenningsnivået vil eskalere eller deeskalere i tråd med hva partene mener er hensiktsmessig. De ulike aktørene i en sikkerhetspolitisk krise vil normalt være to eller flere stater. Også ikke-statlige aktører, som terrororganisasjoner eller økonomiske organisasjoner kan være parter. Mellom disse aktørene vil det foreligge maktbruk eller trusler om dette (Kjølberg, 2013, s. 24). Fortsatt er det svært vidt, og vanskelig å si klart at man står overfor en sikkerhetspolitisk krise. I en artikkel publisert i *Minerva*, hevder Gjert Lage Dyndal og Sigmund Simonsen (Dyndal & Simonsen, 2013) at en krise først blir sikkerhetspolitisk når en stor del eller alle borgernes sikkerhet er truet, eller den territorielle integritet og suverenitet blir utfordret. Videre vil geografien spille en rolle, krisen kan omfatte hele landet, men også være begrenset til et spesifikt geografisk område. En sikkerhetspolitisk krise har ofte en internasjonal dimensjon, men det er ikke nødvendig.

To spørsmål synes viktig å få svar på. Hva avgjør om en krise defineres som en sikkerhetspolitisk krise? Dette spørsmålet har betydning for håndteringen av krisen. Når så krisen er definert, vil det neste spørsmålet bli hvem som skal håndtere den oppståtte situasjonen? Hærens rolle i håndteringen av en sikkerhetspolitisk krise vil være en del av svaret på dette spørsmålet.

Hva avgjør om en krise blir en sikkerhetspolitisk krise?

Det første spørsmålet er et politisk dilemma. Fra politisk hold kan det virke problematisk å omtale en krise som en sikkerhetspolitisk krise. Norge er en småstat, og det er en sterkt utviklet refleks for en småstat å ikke søke konflikt med stater som er større (Dyndal, 2010, s. 16). Fra politisk hold vil andre virkemidler enn det militære maktapparatet søkes å bli brukt i lengst mulig grad. Dette for å ikke eskalere situasjonen mer enn nødvendig og før det er absolutt nødvendig. På den andre siden, er hendelsen eller episoden så alvorlig at det truer statens suverenitet, vil politisk unnfalighet kunne bli oppfattet som tegn på svakhet eller ettergivenhet. Det å ikke øke den militære beredskapen kan i denne sammenheng være et feil valg. Dette er et vanskelig politisk valg, siden forflytning og endring av beredskap i en militær avdeling kan bli oppfattet som en opptrapping av en motpart. Samtidig vil en slik reaksjon og

handling bli oppfattet som et tiltak for å vise både vilje og handlekraft, og fra politisk hold klart tilkjennegi at staten tar situasjonen på alvor. Dette er også viktig for politisk ledelse, spesielt overfor egne innbyggere og opinion. Tormod Heier omtaler dette som balansen mellom beroligelse og avskrekking (Heier, 2013b, s. 82-85). For politisk ledelse er dette et dilemma. En økning av beredskap i de militære avdelingene, kan sette i gang motreaksjoner hos den andre parten som igjen kan føre til en eskalering av krisen. Politisk ledelse har da oppnådd det motsatte av hva man ønsket, som normalt vil være beroligelse og avspenning, og gjennom det, en avslutning på krisen raskest mulig.

Definisjonen av en krise vanskeliggjøres også av det faktum at utviklingen av hendelsesforløpet kan endre karakter underveis, sågar flere ganger under forløpet. Dette er utfordrende og vanskeliggjør krisehåndteringen. Det kan også sette ulike aktører i krisehåndteringssystemet opp mot hverandre. Ansvarliggjøringen av krisehåndteringen vil kunne bli utfordret, spørsmålet om hvilket departement som skal være lederdepartement kan bli uklart, og dermed komplisere selve håndteringen av den aktuelle situasjonen.

Hendelsene 22.juli 2011 er av Bjerga og Håkenstad pekt på som en hendelse hvor dette kunne ha skapt utfordringer rundt ansvarsforhold. I den første tiden etter bombeangrepet på regjeringsskvartalet kunne myndighetene vært usikker på om det dreide seg om noe mer enn en kriminell handling. Nå ble dette aldri vurdert som noe annet, basert på svaret forsvarsminister Grete Faremo gav i et intervju noen uker etter angrepene (Bjerga & Håkenstad, 2013, s. 54). I lys av angrepens omfang og de som ble rammet, nemlig det sentrale maktapparatet i Norge, ville det ikke vært unaturlig å tenke seg at det kunne ha blitt vurdert som starten på et angrep mot staten Norge fra en annen nasjon eller en ikke statelig organisasjon. Om så hadde blitt fastlagt, burde Forsvarsdepartementet (FD) ha vært lederdepartement. I ettertid av 22.juli, vet vi jo at Justis- og beredskapsdepartementet (JD) fikk ansvaret som lederdepartement.

Som en konsekvens av dette kan også ulike nivåer i den nasjonale krisehåndteringen bli utfordret av hverandre. Med dette menes at det som av noen synes å være en normal måte å håndtere en situasjon på, kan bli utfordret av andre aktører i krisehåndteringssystemet, og oppfattes som en inngripen i normale ansvarsforhold. I dette ligger utfordringen i oppfattelsen av situasjonen mellom de ulike aktørene. Det den ene siden ser på som en sikkerhetspolitisk krise, vil andre aktører se på som en hendelse eller episode av en helt annen karakter (Bjerga & Håkenstad, 2013, s. 57).

Svaret på det første spørsmålet om hva som avgjør om en krise er en sikkerhetspolitisk krise, kan allikevel sies å være enkel: Det er det politiske nivået som bestemmer og definerer svaret. Når Regjeringen har besluttet at krisen er en sikkerhetspolitisk krise, er krisen definert og svaret gitt. Tidligere forsvarssjef Sverre Diesen har omtalt sammenhengen mellom krisehåndtering og politikken med omskriving av et sitat fra Clausewitz. Diesen sier «krisehåndtering er politikk med andre midler» (Diesen, 2013, s. 45). Dette understreker politikken betydning for hva og hvorledes en krise håndteres. Politisk ledelse vil være helt avgjørende i en krisesituasjon, og de politiske avgjørelsene vil ha stor innflytelse for hvem som får ansvaret for å håndtere krisen.

Fra politisk nivå er det utformet noen overordnede prinsipper for ledelse av krisehåndtering. Dette er *ansvar-, likhets- og nærhetsprinsippet*. I etterkant av hendelsene den 22/7-2011, har et siste prinsipp kommet til, *samvirkeprinsippet*. Disse prinsippene er basert på nasjonal krisehåndtering, og skal favne det strategiske nivåets utøvende ledelse av alt fra en sivil ulykke til en sikkerhetspolitisk krise. Om disse prinsippene får betydning på det taktiske nivået er noe mer uklart. Derfor vil studien nå kort å redegjøre for prinsippene, og gi en vurdering av deres relevans på det taktiske nivået.

De nasjonale prinsippene for ledelse av kriser i Norge

Prinsippene for krisehåndtering ble først introdusert i St.meld.nr.17 (2001-2002)

Samfunnssikkerhet – veien til et mindre sårbart samfunn, og sist fastslått i St.meld.nr. 29 (2011-12) *Samfunnssikkerhet* (St. meld nr. 29, 2012, s. 39-40). Prinsippene som ligger til grunn har vokst frem over tid i Norge, og er ikke forankret i en overordnet teori. Samtidig har Norge til dels like prinsipper som man legger til grunn både i Sverige, Danmark og Storbritannia.

For å klargjøre hva som ligger i de ulike prinsippene, vil oppgaven kort gå inn på det enkelte prinsipp i den hensikt å forklare hvordan prinsippet er ment å fungere, også sett opp mot de andre prinsippene.

Ansvarsprinsippet slår fast at den myndighet, virksomhet eller etat, som har det daglige ansvaret for et område, også er ansvarlig for det samme området i en krisesituasjon. Ansvaret omfatter planlegging av beredskapstiltak og forberedelser, og ikke minst å utøve den tjenesten som er forutsatt også under ekstraordinære hendelser (St. meld nr. 29, 2012, s. 40).

Ansvarsprinsippet står meget sterkt i norsk krisehåndtering, dette med bakgrunn i det ansvaret som tillegges den enkelte fagstatsråd. Dette prinsippet er i stor grad styrende for de andre

prinsippene, da ansvaret for håndteringen uansett tillegges den som normalt er ansvarlig for området, uavhengig av hva de andre prinsippene sier. Samvirkeprinsippet kan illustrere dette. Til tross for at samarbeid på tvers av faglinjer, kan ikke ansvaret for området flyttes.

Likhetsprinsippet sier noe om hvordan man skal organisere seg, både i krise og fred. Man må tenke på utformingen av organisasjonen, slik at den også evner å nyttes i situasjoner som ikke er det normale. Prinsippet henger sterkt sammen med både ansvarsprinsippet og samvirkeprinsippet.

Under en krisesituasjon skal den organisasjonen man opererer med være mest mulig lik den organisasjonen man i det daglige benytter. Med dette knyttes likhetsprinsippet sterkt til ansvarsprinsippet, ved at man i kriser ikke skal endre organisering, oppgaver eller ansvar for organisasjonen man opererer med, men ha mest mulig likhet med den daglige normalsituasjonen (St. meld nr. 29, 2012, s. 40).

For hurtigst mulig å kunne håndtere en krisesituasjon, slår *nærhetsprinsippet* fast at kriser skal håndteres på et lavest mulig nivå. I dette ligger erkjennelsen av at den som har størst nærhet til krisen, ofte er den som har best forutsetninger for å forstå situasjonen, og dermed best egnet for å håndtere den. Prinsippet må også ses opp mot ansvarsprinsippet. I dette ligger det at de som normalt har ansvaret for et område i en kommune eller virksomhet, også i en krise skal håndtere dette. Et viktig unntak for nærhetsprinsippet gjøres for sikkerhetspolitiske kriser. Det slås fast at prinsippet ikke gjelder ved sikkerhetspolitiske kriser (St. meld nr. 29, 2012, s. 40).

Det siste prinsippet, *samvirkeprinsippet*, stiller klare krav til alle aktører innenfor beredskap og krisehåndtering om å sikre et best mulig samarbeid med relevante aktører og virksomheter. Dette skal gjøres for å sikre en best mulig utnyttelse av ressurser på tvers av ansvarsområder. JD har fått et spesielt ansvar for dette, siden de er pålagt å styrke sin samordningsrolle, men samvirkeprinsippet gjelder alle aktører på alle nivåer. Disse aktørene er pålagt å samordne sitt beredskapsarbeid, og prinsippet om samarbeid skal reflekteres i de ulike virksomheters planverk, rutiner og prosedyrer. Prinsippet slår også fast at samvirke skal øves gjennom samvirkeøvelser med relevante aktører. Samvirkeprinsippet skal allikevel ikke rokke ved de grunnleggende ansvarsforholdene, slått fast i ansvarsprinsippet (St. meld nr. 29, 2012, s. 40-41).

Relevansen for de overordnede prinsippene for det taktiske nivået

Svaret på om de overordnede prinsippene fra St.meld. nr. 29 er relevante for Hæren på det taktiske nivået, kan sies å ligge i sitatet fra Diesen. Det politiske nivå's involvering i en krise som favner nasjonale interesser, som har betydning for nasjonens suverenitet, og borgerens sikkerhet er truet, er påkrevd. Dette understrekes også av erfaringer gjort i alvorlige krisesituasjoner. De viser at håndteringen og ansvaret for krisehåndtering i alvorlige krisesituasjoner ofte blir overtatt av politiske ad hoc-grupper på høyt nivå (Isyar, s. 6).

En sikkerhetspolitisk krise vil være av så stor betydning for nasjonen at den politiske styringen av krisen er nødvendig. Jo alvorligere situasjonen er, desto sterkere styring ønsker sentrale politiske myndigheter. Det er nasjonale interesser som står på spill, og dette vil man normalt ikke overlate til desentraliserte instanser å håndtere. Forsvaret vil bli gitt oppdrag av de sentrale myndigheter, og i langt mindre grad selvstendig kunne utforme egne oppdrag. Forsvaret vil bli styrt i *hvordan* de skal involvere seg i den aktuelle krisen.

Det kan derfor fastslås at de nasjonale prinsippene for ledelse av kriser i Norge *ikke* har avgjørende betydning for det taktiske nivåets oppdragsløsning. Disse prinsippene har betydning for sentrale myndigheters håndtering og ledelse av krisen, mens andre faktorer eller prinsipper vil bli lagt til grunn for hvordan Hæren løse sine oppdrag og dermed hvordan Hæren må forberede seg på en sikkerhetspolitisk krise. Studien vil redegjøre for disse prinsippene i det teoretiske rammeverket studien bygger på.

Hvem skal håndtere en sikkerhetspolitisk krise?

Det andre spørsmålet omhandler hvem som skal håndtere krisen. Regjeringen har det overordnede ansvaret for alle krisesituasjoner, men det er spesielt vektlagt for sikkerhetspolitiske kriser. Regjeringens sikkerhetsutvalg vil få en sentral rolle og utgjør det strategiske nivået i krisehåndteringen (St. meld nr. 29, 2012, s. 68).³ Forsvarets rolle i en sikkerhetspolitisk krise er i *Evne til innsats: Strategisk konsept for Forsvaret*, tillagt en fremtredende betydning (Regjeringen, 2009). Spørsmålet om FD vil bli lederdepartementet er ikke like klart definert. Siden Forsvaret kan tenkes å få tildelt en betydelig rolle dersom det er politisk ønskelig, kan det hevdes at FD bør inneha rollen som lederdepartement, men det kan oppstå diskusjon internt i Regjeringen om dette.

³ Regjeringens sikkerhetsutvalg er det øverste politiske organet for å diskutere sikkerhetsspørsmål i Norge, Utvalget består av statsministeren, utenriksministeren, forsvarsministeren, justis- og beredskapsministeren og finansministeren. Utvalget kan utvides ved behov med fagekspertise innen ulike områder.

Denne diskusjonen antas i hovedsak å foregå mellom JD, Utenriksdepartementet (UD) og FD. Dette er normalt de departementene som vil føle et ansvar for å lede i en sikkerhetspolitisk krise. JD, fordi de alltid vil ha en sentral posisjon i krisehåndtering, UD fordi en sikkerhetspolitisk krise ofte vil involvere andre stater og organisasjoner utenfor Norges grenser, og FD fordi en sikkerhetspolitisk krise vil kunne involvere bruk av væpnet makt. JD har normalt et lederansvar i krisehåndtering i Norge og om ikke annet er bestemt, er lederdepartement. Det er kriserådet som bestemmer hvem som skal inneha funksjonen som lederdepartement.⁴ Krisestøtteenheten (KSE) inngår også som del av JD, selv om KSE ikke er ment å kun tjene JD, men være til støtte for det departementet som gis lederdepartementansvaret.⁵ Det er viktig å få med seg at lederdepartementet ikke overtar oppgavene og ansvaret fra andre departementer, men kun får et koordinerende ansvar. Fagdepartementene styrer sine sektorer og underliggende etater som normalt (St. meld nr. 29, 2012, s. 68-70). Siden en sikkerhetspolitisk krise også kan utvikler seg underveis, vil det være naturlig å tenke seg at alle disse tre departementene vil føle et eieforhold til krisen på ulike stadier, og at det ikke alltid vil være klart hvem som bør ha lederansvaret. Siden krisebegrepet er et vidt begrep, vil grenseoppgangene være vanskelige, og det kan oppstå interessekonflikter, revirkamp og uklare ansvarsforhold som påvirker hvem som får lederansvaret. Igjen kan terrorhandlingen 22.juli 2011 illustrere dette, selv om det i ettertid er lett å se at håndteringen burde ledes av JD. Men innledningsvis, er det rimelig å anta at det må ha vært uklart om hva Norge stod overfor, når regjeringskvartalet blir sprengt og rett etterpå oppstår det en massakre på Utøya. Angrepet kunne like godt vært noe mer enn en kriminell handling (Bjerga & Håkenstad, 2013, s. 54-55,73). Det kunne vært tolket som et angrep mot sentrale myndigheter og myndighetspersoner, mot det sentrale tyngdepunktet til den norske politiske ledelse, noe som kan sies å være et kjennetegn for moderne krigføring (Strachan, 2008, s. 424-431). Om det hadde blitt vurdert dithen, ville det vært naturlig om FD og Forsvaret hadde fått en mer fremtredende rolle i håndteringen. Også UD ville da kunne fått en

⁴ Kriserådet regjeringens viktigste organ under nasjonale kriser. Rådet består av regjeringsråden ved statsministerens kontor, departementsrådene i Justis- og beredskapsdepartementet, Forsvarsdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet, samt utenriksråden i Utenriksdepartementet. I tillegg skal rådet i lys av den aktuelle krisen utvides med den eller de departementsrådene som er berørt av den aktuelle krisen.

⁵ Krisestøtteenheten (KSE) utgjør det tredje elementet i konseptet for sentral krisehåndtering og skal støtte lederdepartementet og Kriserådet i deres koordineringsfunksjoner. KSE er organisatorisk plassert som en enhet i avdeling for krisehåndtering og sikkerhet i Justis- og beredskapsdepartementet. KSE er permanent sekretariat for Kriserådet.

mer sentral rolle, da man ville ha gått uti fra at en eller flere nasjoner eller organisasjoner truet rikets sikkerhet. Samtidig ville JD, som den sentrale aktøren de er i krisehåndtering, fortsatt kunne hevde at de med grunnlag i likhetsprinsippet og kontraterrollen, skulle hatt lederrollen uansett. Dermed kunne vi ha fått en situasjon hvor flere ville sett det som naturlig at de hadde innehatt lederdepartementansvaret. Denne problematikken vil aldri være enkel, samtidig som det i en slik situasjon som terroraksjonene den 22.juni, er viktig at man har en klar og entydig ledelse så raskt som mulig.

I den videre behandlingen av politisk styring, vil denne studien fokusere på FDs rolle sett mot det taktiske nivået som er valgt i studien, internt i Hæren. I forsvarssammenheng utgjør regjeringen og FD, det politisk-strategiske nivå. Forsvarssjefen og forsvarsstaben utgjør det militærstrategiske nivå. Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) er det operasjonelle nivå, mens de ulike avdelingene utgjør det taktiske nivået (Andersen & Johansen, 2012, s. 37). Hærens rolle i en sikkerhetspolitisk krise kan synes å være mer begrenset enn de andre to våpengrenene. Luftforsvaret og Sjøforsvaret har i det daglige en rolle som synes å ligge nærmere der hvor potensielle kriser først vil oppstå. Regjeringens langtidsplan for Forsvaret 2012 sier «risikoen for episoder og kriser som i utgangspunktet må håndteres nasjonalt vil være størst til sjøs» (Forsvarsdepartementet, 2012, s. 49). Hæren har i større grad bare en dimensjonerende oppgave i tillegg til grense- og kongevakt. Denne oppgaven er å sørge for at en motstander ikke klarer å ta seg til rette på norsk territorium uten at motstanderens maktbruk blir av et slikt omfang som gjør at våre allierte må komme oss til unnsetning (Forsvarssjefen & Hjorth, 2006, s. 5-6). «Hæren er dermed den avgjørende garantien for at en krise ikke skal kunne bli «for stor for Norge, for liten for NATO»» (Saxi, 2013, s. 125).

1.4.2 Definisjoner

Utdanning

Utdanning er aktivitet som gjennomføres for å oppnå ferdigheter innenfor et område. Det er individet som får denne utdanningen. Hæren legger følgende definisjon til grunn:

Aktivitet som gjennomføres i den hensikt å gi elever, soldater og befal en relativ varig endring av kunnskap, ferdigheter og holdninger (Hæren, 2012, s. A-4)

Trening

Trening betegner virksomhet som skal øve den enkelte soldats individuelle ferdigheter, herunder å betjene eget våpen og utstyr. Videre er trening en aktivitet som trener lag og avdelinger til å fungere enkeltvis. Gjennom trening bedrer den enkelte/laget sine

basisferdigheter.

I Hæren er følgende definisjon gitt:

Trening er en generisk betegnelse på å bevare og forbedre (utvikle og vedlikeholde) militære individers, avdelingens og stabers evne til å utføre effektive militære operasjoner, Begrepet omfatter individuell og kollektiv utdanning og trening (Hæren, 2012, s. A-4).

Øving

Øving eller øvelser har som hensikt å trene avdelinger i oppgaver som krever ferdigheter utover det som den enkelte og avdelingen selv skal kunne gjennomføre alene. Øvelser rettes mot å kunne håndtere ukjente situasjoner, ved bruk av sine basisferdigheter.

Det er virksomhet der flere avdelinger, gjerne fra flere våpenarter og forsvarsgrener trener på å operere under felles ledelse. Øvelser er normalt forankret i konkrete scenarier og har som hensikt å forberede de øvende avdelinger på de konkrete målsetningene for øvelsen, som normalt er knyttet til bruk av væpnet makt. Hæren legger følgende definisjon til grunn for øvelser:

Militære manøvrer eller simulerte operasjoner som involverer planlegging, forberedelser og utførelse. Øvelser utføres i den hensikt å trene og evaluere styrken. Øvelser kan være multinasjonale, fellesoperative eller forsvarsgrensvis avhengig av deltagende organisasjoner (Hæren, 2012, s. A-4).

2 Teoretisk rammeverk

Målet med dette kapitlet er å etablere et analyseverktøy som skal brukes til å tolke det innsamlede kildematerialet fra Hæren. Hensikten er å frembringe analyser det kan festes lit til, med slutninger som er valide.

Som tidligere nevnt, vil politiske myndigheter spille en sentral rolle i håndteringen av en sikkerhetspolitisk krise, og politiske beslutninger vil sterkt påvirke hvordan de operative oppgavene løses.

Forskningslitteraturen innenfor småstatsteorien definerer normalt to hovedmålsettinger i en krisesituasjon. Dette er (1) å hevde nasjonale interesser og (2) forhindring av væpnet konflikt (Kjølberg, 1991, s. 21). En krisesituasjon mellom internasjonale aktører vil være preget av usikkerhet. Man vil sjelden kunne være sikker på hva den andre parten vil foreta seg. Derfor må man fra det strategiske nivået både arbeide med å prøve å løse krisen, samtidig som man også forbereder seg på at den oppståtte situasjonen kan utvikle seg til krig (væpnet konflikt).

Mot dette grunnleggende dilemmaet, er det utledet flere prinsipper. Disse prinsippene må ivareta de politiske målsetningene på en slik måte at man overfor den andre part fremstår som troverdig gjennom sin adferd. I dette ligger det at myndighetene også må vise at de evner å sette makt bak sine prioriteringer om nødvendig. Den norske forskeren Anders Kjølberg har arbeidet med denne problemstillingen i nærmere 40 år ved FFI, og utviklet det han kaller for aspekter ved krisehåndtering.⁶

Hans tre aspekter for krisehåndtering er (Kjølberg, 2013, s. 30):

- (1) å forsvare nasjonale interesser.
- (2) å forhindre uønsket opptrapping.
- (3) å være forberedt på en mulig opptrapping av konflikten dersom dette likevel skulle skje.

Kjølbergs tre aspekter, eller prinsipper, er utviklet over tid, gjennom publikasjoner blant annet fra FFI tilbake til 1980-tallet og publikasjoner i «Internasjonal Politikk» i 1991 (Kjølberg, 1991, s. 21-22).

Normalt vil det politisk/ strategiske nivået ha fokus mot trusselens betydning for vitale nasjonale interesser og forholdet til den aktuelle «motpart». Forsvaret vil på sin side rette sin oppmerksomhet på de operative oppgaver som skal løses. Om Hærens forberedelser for å

⁶ FFI er forkortelsen for Forsvarets Forskningsinstitutt. FFI er en statelig forskningsinstitusjon underlagt Forsvarsdepartementet med ansvar for forskning og utvikling for Forsvarets behov. FFI er lokalisert på Kjeller.

håndtere en sikkerhetspolitisk krise skal være relevant, må Hæren basere sin krisehåndtering på hvordan det strategiske nivået vil gjennomføre sin krisehåndtering.

Kjølbjergs prinsipper anses som relevante for å vurdere Hærens evne til å forberede seg på krisehåndtering, siden de ivaretar det politiske nivåets mulige handlingsalternativer i en sikkerhetspolitisk krise. De er godt egnet til å analysere de forberedelser som Hæren gjør i forbindelse med sine forberedelser til krisehåndtering. Videre vil de kunne frembringe mer kunnskap om hensiktsmessigheten og kvaliteten på den UTØ som Hæren gjennomfører.

Studien vil nå gå dypere inn på disse tre prinsippene for krisehåndtering.

2.1 Prinsipper ved krisehåndtering

De tre prinsippene for krisehåndtering bygger på at partene opptrer rasjonelt, man forholder seg til en såkalt «rasjonell aktør-modell» (Kjølbjerg, 1991, s. 21). Rasjonalitet betyr ikke nødvendigvis det samme for de ulike partene. Interesser og verdier kan oppfattes ulikt fra aktør til aktør. Det er dermed viktig å ha innsikt i motpartens preferansesystem, slik at man kan tolke og vurdere hva motparten kan anse som rasjonelt i den situasjonen man befinner seg i. Situasjonen påvirkes av flere forhold, blant annet usikkerhet rundt motpartens hensikter, økende mistillit mellom aktørene, stort press på beslutningstakerne og medias påvirkning. En krise går igjennom ulike faser, og prinsippene for krisehåndtering påvirker målsetningene i de ulike fasene for håndteringen av krisen og type av krise man står overfor. Hver krise har sitt eget forløp, men en fasefordelingen kan beskrive gangen som en krise i mer eller mindre grad er i berøring med. En slik «idealkrise» går normalt igjennom fem stadier. Studien vil ikke gå inn på detaljene, men bare punktvis vise hvilke faser det dreier seg om. Dette er følgende faser (Kjølbjerg, 1990, s. 516-518):

- (1) En situasjon preget av en viss usikkerhet
- (2) Potensiell konfrontasjon
- (3) Utfordring fra en part
- (4) Konfrontasjon eller gi etter
- (5) Den videre utviklingen har flere muligheter:
 - a. Utvikle seg til krig
 - b. Forhandling for å komme seg ut av krisen
 - c. Krisen glir over

Alle disse fasene fanges opp av de prinsippene som ligger til grunn for krisehåndtering, og vil ha betydning for hvordan man tilnærmer seg bruken av militær makt. Det er også viktig å merke seg at ikke alle fasene trenger å oppstå. En krise kan avsluttes i hvilken som helst av stadiene den går igjennom.

Samtidig er det også i teorien angitt ulike typer av kriser. De ulike typer av kriser påvirker også de tre prinsippene som Kjølberg legger til grunn. Selv om kriser har mange likheter er det også mange ulikheter. Richard Ned Lebow har kategorisert kriser i tre forskjellige grupper ut fra årsak. Disse tre kategoriene er «brinkmanship», «justification of hostility» og «spin-off» (Lebow, 1981, s. 23-40). En «brinkmanship-krise» er en krise hvor to stater hver for seg søker å fremme sine interesser i en spent internasjonal situasjon, og hvor spenningen mellom dem blir så høyt at en væpnet konflikt kan være mulig. Den enkelte stat forsøker å fremme sine interesser, og gjør dette selv om man risikerer en krise. Man søker å få den andre part til å bøye av. Cuba-krisen er et klassisk eksempel på denne formen for krise (Kjølberg, 1990, s. 514). Den andre typen krise, er når en part på forhånd har bestemt seg for på forhånd å gå til en væpnet konflikt, enten for å starte en krig eller gi den andre parten en lærepenge. Da søker man å skape en krise for å rettferdiggjøre sin hensikt. Tysklands angrep på Polen 1939 er et eksempel på en slik krise, som i forskningslitteraturen ofte kalles «justification of hostility» (Kjølberg, 1990, s. 514). Den tredje typen krise, «spin-off», kommer i situasjoner hvor et tredje land blir dratt inn i en konflikt mellom to stater fordi det ene eller begge de andre landene ser en fordel av dette. Dette kan være for å oppnå en strategisk fordel, eller tilgang til spesielle ressurser. Initiativtageren vil normalt slippe åpen krig, men for den tredje part krever en slik krise normalt full oppgivelse av nasjonal suverenitet. Tysklands angrep på Norge kan være et eksempel på en slik krise (Kjølberg, 1990, s. 514).

Sett opp mot prinsippene, vil vi se at typene av kriser på ulik måte vil påvirke bruken av prinsippene. Det kan synes som om at de vil fungere bedre i typene av kriser som «brinkmanship» og «spin-off» enn for «justification of hostility». Dette fordi dette er kriser hvor hendelsesforløpet ikke synes å være forutbestemt av en av partene, det er fortsatt rom for å finne løsninger mellom partene. Det er derfor grunnlag for å si at prinsippene ikke er allmenngyldige. Sett i lys av at de fleste kriser finner sted mellom det man velger å kalle «rasjonelle» stater, vil prinsippene som regel kommet til anvendelse i en eller flere av fasene en krise går igjennom.

De tre prinsippene vil nå bli gjort rede for i mer detalj. Hensikt er å utlede indikatorer som kan brukes til å tolke, forklare og forstå hvordan Hæren forbereder seg, og om Hærens UTØ er i tråd med hva som det politiske nivået forventer av Hæren i en krisesituasjon. Dette er for småstaten Norge normalt å hindre at krisen utvikler seg til væpnet strid.

2.1.1 Evne til å forsvare nasjonale interesser

Det første prinsippet som vil bli brukt er ønsket om å forsvare nasjonale interesser.

Dette prinsippet har som utgangspunkt at eget lands territorium og interesser blir ivaretatt til beste for landet. Videre ligger det implisitt at landets innbyggere skal ivaretas på en slik måte at deres sikkerhet og trygghet blir sikret på en best mulig måte.

Teorien beskriver en del oppgaver som man må sikre at skjer i kriser som omfatter en motpart (Boin, Hart, Stern, & Sundelius, 2005, s. 10-15). De oppgavene som er spesielt relevante for prinsippet å ivareta nasjonale interesser er følgende:

- (1) Evne til å forutse at noe kan skje, og planlegge for ulike eventualiteter
- (2) Evne til å detektere at noe skjer
- (3) Vurdering og definisjon av den oppståtte situasjonen
- (4) Vurdering og analyse av ulike handlingsalternativer og konsekvenser av disse
- (5) Iverksettelse av de besluttede tiltak
- (6) Håndtering av media

Forsvaret vil være sentral i mange av disse oppgavene for å sikre at Regjeringen tar sine beslutninger på riktig grunnlag. Både militær etterretning og det operasjonelle nivået vil bidra til å gjennomføre flere av oppdragene som omfatter det å få situasjonsforståelse, vurdering av den oppståtte situasjonen, og vurdering av hvilke handlingsalternativer som kan være aktuelle. For avdelinger i Hæren er det spesielt det å bidra til iverksettelse av de besluttede tiltak som blir oppgaven. I dette ligger det også oppgaver med å bidra til situasjonsforståelse og vurdering av riktig handlemåte, men da på et lavere taktisk nivå.

Prinsippet vektlegger det å «vinne» krisen. Det viktige for partene er ikke å komme dårligere ut av situasjonen enn det man var før krisen oppstod. Man ønsker at ens egne interesser blir ivaretatt, og er ikke i så stor grad interessert i at motparten vinner frem med sine interesser. Dette kan kalles et «nullsumspill» (Kjølberg, 2013, s. 30), man vil at resultatet av krisen ikke skal forverre egen situasjon.

I analysen av de forberedelser som gjøres innen UTØ hos enhetene som studien undersøker, vil analysen forsøke å finne svaret på hvordan Hæren forbereder seg på å forsvare nasjonale

interesser i en krisesituasjon. Gir den UTØ som gjennomføres for offiserer Hæren forutsetninger for å lykkes med dette? Det vil være viktig å se på om aktivitetene som blir gjennomført ivaretar den politiske målsetningen, eller om den militære aktiviteten i større grad setter fokus på det som Hæren selv mener må være i fokus. Om analysen avslører et avvik mellom politiske intensjoner og militære virksomhet, er dette i seg selv interessant å søke å finne en forklaring på.⁷

2.1.2 Evne til å forhindre uønsket opptrapping

Å søke å forhindre en uønsket opptrapping skjer i erkjennelsen av at partene har både motstridende og felles interesser. Ved en krise er det viktig at den part som kommer dårligst ut gis visse innrømmelser for å hindre at valget om å trappe opp en konflikt blir mer fristende enn å akseptere et nederlag. Dette kalles «mixed interest game». Ved å gi og ta, kan man finne en løsning som er akseptabel for begge parter, det blir viktigere å hindre at en part fremstår som taperen i en krisesituasjon, da det kan føre til at den parten velger konfrontasjon fremfor å finne en mer fredelig løsning på problemet.

De oppgaver som i teorien understøtter dette prinsippet, er følgende (Boin et al., 2005, s. 10-15):

- (1) Vurdering og analyse av ulike handlingsalternativer og konsekvensene av disse
- (2) Iverksettelse av de besluttede tiltak
- (3) Nedtrapping og avslutning av krisen
- (4) Vurdering av konsekvensene av krisen
- (5) Analyse av erfaringer og implementering av forbedringer som kan motvirke nye kriser

For de landmilitære, vil det være deltagelse og involvering i hvordan de besluttede tiltak iverksettes og hvordan man gjennomfører nedtrappingen og avslutningen av krisen som er de essensielle oppgavene. I disse oppgavene vil det taktiske nivået i Hæren kunne spille en rolle, og måten de gjennomfører sin rolle og sine oppgaver på, vil ha betydning for om avdelingene lykkes med å ivareta prinsippet.

For landmilitære avdelinger generelt vil dette spesielt komme til uttrykk gjennom hvordan de operasjonene som blir gjennomført utføres i praksis. Om avdelingene fremstår aggressivt for å understøtte den avskrekkende rollen i langt større grad enn å bidra til avverging, vil dette

⁷ De politiske intensjonene i en sikkerhetspolitisk krise er gitt i innledningen som politiske målsetninger hentet fra Forsvarsdepartementet.

kunne virke som en anledning for motparten til å skjerpe sin beredskap, og dermed tilspisse krisen.

I en krisesituasjon, hvor man søker å finne en avslutning som gir begge parter mulighet til å komme ut av situasjonen på en måte som er mulig for begge å akseptere, er det ofte andre mekanismer enn de offensive som normalt vektlegges i militær UTØ som må tillegges vekt. Blant annet vil evnen til å kommunisere, samt å ha kjennskap til motpartens kultur og tenkemåte, være av stor viktighet. Denne forståelsen for motpartens politikk og kultur vil kunne spille en avgjørende rolle for hvordan man opptrer, og om dette blir oppfattet som rasjonelt av motparten, bidra til avspenning istedenfor opptrapping av krisen.

Ved å opptre på en måte som får motparten til å føle at ulempene ved ikke å gjøre noe, overstiger ulempene ved å gjøre noe, vil myndighetene kunne bidra til at konflikten tilspisses. (Kjølberg, 1991, s. 28-29). For en militær avdeling vil det derfor være viktig å prioritere kunnskap om hvordan motparten tenker, kulturell kjennskap og evne til å kunne kommunisere med motparten på en slik måte at man bidrar til økt forståelse. Gjennom dette vil man ha større forutsetninger for å bidra til en de-eskalering og dermed forhindre en uønsket opptrapping av den konflikten styrkene står overfor.

Analysen vil søke å gi svar på hvordan Hæren gjennomfører sin UTØ for å være en aktør som bidrar til at en tilspisset situasjonen ikke utvikler seg til å bli en opptrapping. Hvilke virkemidler vektlegges i forberedelsene for kriser for å gjøre offiserer og avdelingene i stand til å kunne forstå sin motpart? Dette for å være forberedt på dialog, forståelse av den andre parts tenkning og hvordan motpartens reaksjonsmønster normalt vil være, i den hensikt å selv velge løsninger som motvirker opptrapping under taktiske oppdrag.

2.1.3 Evne til å være forberedt på en opptrapping

Samtidig som man arbeider for å finne en løsning på en krise, vil det være uklokt ikke å forberede seg på et mulig utfall hvor man kan bli nødt til å eskalere. Dette er en vanskelig avveining, siden forberedelser til en opptrapping kan innebære tiltak som av den andre part oppfattes som en provokasjon, og dermed kan øke spenningen. Tiltak som signaliserer en opptrapping og eskalering av krisen, kan være overføring av militære styrker nærmere konfliktområdet, høyere beredskap og mottak av alliert støtte. Isolert sett kan alle disse tiltakene tolkes som en opptrapping, men ved ikke å gjøre dette, kan man opptre uklokt, da man ikke er forberedt om den andre part velger en mer aggressiv tilnærming. Et fravær av slike tiltak kan også tolkes som et tegn på svakhet og ettergivenhet, og dermed øke eskaleringen fra motpartens side. Dette aspektet er vanskelig, det krever god innsikt i

motpartens tenkemåte og handlingsmønstre, for ikke selv å gjøre tiltak som bidrar til opptrapping. Det er normalt følgende oppgaver som vil understøtte prinsippet om å være forberedt på en opptrapping (Boin et al., 2005, s. 10-15):

- (1) Evne til å forutse at noe kan skje, og planlegge for ulike eventualiteter
- (2) Evne til å detektere at noe skjer
- (3) Vurdering og definisjon av den oppståtte situasjonen
- (4) Vurdering og analyse av ulike handlingsalternativer og konsekvenser av disse

Spesielt vil oppgaven med å detektere, vurdere og analysere ulike handlingsalternativer være noe hæravdelinger kan bidra med i en slik fase. Dette vil normalt skje parallelt med ivaretagelse av de to første prinsippene, og vil for hæravdelinger normalt være oppdrag som ligger nærme maktbruk. Dette er tradisjonelt noe man trener og øver i militære avdelinger, og vil dermed være mer tilnærmet «normaltilstand» for den UTØ Hæren bruker mest tid på i sin daglige forberedelse. Dette er også oppdrag som har en mer faglig militær tilnærming, sett opp mot «worst case».

Analysen må vurdere hvordan Hæren kan ivareta en politisk målsetning om ikke å bidra til at selve krisen kommer ut av kontroll.

I tråd med hensiktsformuleringen på s.10 vil nå Hærens forberedelser beskrives, først generelt, deretter langs de to variablene som springer ut av «forberedelser», gjennom utdanningssøylen og den operative søylen.

3 Hvordan utdanner, trener og øver Hæren på krisehåndtering?

3.1 Generell beskrivelse av utdanningssystemet i Hæren

GIH er ansvarlig for styrkeproduksjon i Hæren. I dette ligger utdanning av alle personellkategorier og avdelinger i Hæren ned til kompani-, eskadron- og batterinivå. GIH har utgitt Hærens utdanning- og treningsbestemmelser (HUT), som er det overordnede og styrende dokumentet for all utdanning og trening i Hæren. Gjeldene HUT ble utgitt i februar 2012. Formålet med dette dokumentet er å gi Hærens sjefer ned til avdelingsnivå overordnede målsetninger og regler for den virksomheten som skal drives innen utdanning og trening.

HUT beskriver at de overordnede målsetningene for utdanning og trening er (Hæren, 2012, s. 4):

- Befal, vervede og mannskaper som er i stand til å løse oppdrag i henhold til gitte krav.
- Samtrente og stridsdyktige avdelinger, enheter og staber **for nasjonal beredskap og krisehåndtering**, og operasjoner i utlandet. (Utheving foretatt av forfatter).

Det er verdt å merke seg at målsetningen for hvordan utdanning av avdelinger skal gjennomføres settes av følgende ambisjon (Hæren, 2012, s. 5):

Den samtlende innsats skal produsere samtrente bataljonssystemer dimensjonert for **offensive operasjoner** i brigaderammen i et **høyintensitets krigsscenario**. Denne ambisjonen gir **det beste grunnlag** for å møte de utfordringer enkeltindivider og avdelinger vil bli stilt ovenfor i operasjoner nasjonalt og utenlands.

Med dette klargjør GIH at ved å trene mot dette målet, anser han at Hærens avdelinger blir i stand til å løse også andre oppgaver de kan bli satt til, også innsats i en sikkerhetspolitisk krise, der tilbakeholdenhet og ikke nødvendigvis offensive operasjoner, er det som er påkrevd i henhold til *evne til å forhindre en uønsket opptrapping*. Dokumentet beskriver også ansvarsforhold for reglementer innen utdanning og trening i Hæren, noe som påvirker de avdelingene som denne studien vil se nærmere på, KS, HVS, Brig N og HST.

HUT er et underordnet dokument av mange andre styrende dokumenter som påvirker utdanning og trening i Forsvaret. Spesielt nevnes her Strategisk konsept for *Forsvaret*, *Forsvarets fellesoperative doktrine*, *FSJ Strategiske direktiv for operativ virksomhet*, *FSJ Øvingsdirektiv*, *FSJ Øvingsprogram* og *FSJ Virksomhetsplan (Vedl N)*. Dette er dokumenter som gir bestemmelser for hele Forsvaret, og ikke til Hæren spesielt.

Et dokument som er styrende og sideordnet HUT, er gjeldende *Hærens gjennomføringsplan*. Dette er et dokument som revideres årlig. Dokumentet gir spesifikke føringer for en periode

av fire år.

De underordnede dokumenter er Hærens utdanningsprogrammer og Hærens reglementer, samt *Hærens utdannings- og øvingsplan* (HUØ) (utgis årlig). HUØ er et vedlegg til GIHs virksomhetsplan. For å synliggjøre sammenhengen mellom ulike styringsdokumenter som påvirker utdanning, trening og øving, kan dette illustreres slik:

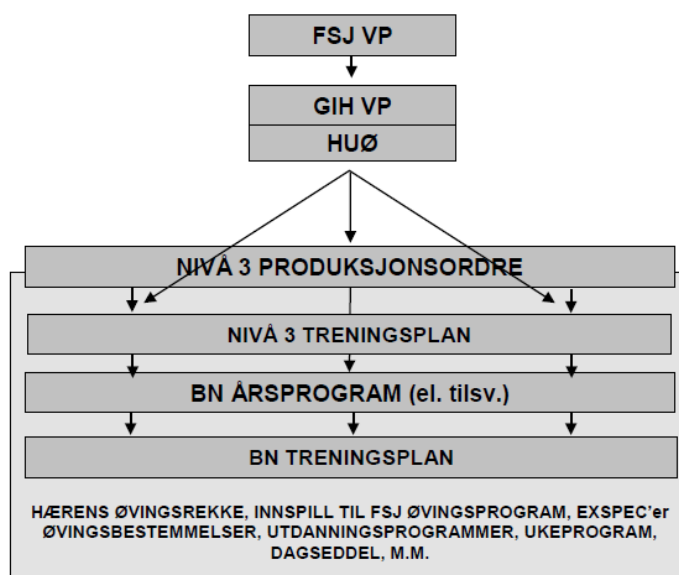

Fig 1 – Sammenheng mellom ulike styringsdokument for utdanning og trening (Hæren, 2012, s. E-4)

Siden det er bataljonsystemet som settes i fokus i HUT, har man utviklet en prinsipiell utdanningsmodell som har til hensikt å trene hele brigadesystemet uten at dette skal gå på bekostning av den utdanningen og kvaliteten som de lavere nivåene gjennomfører. Denne modellen er som vist under:

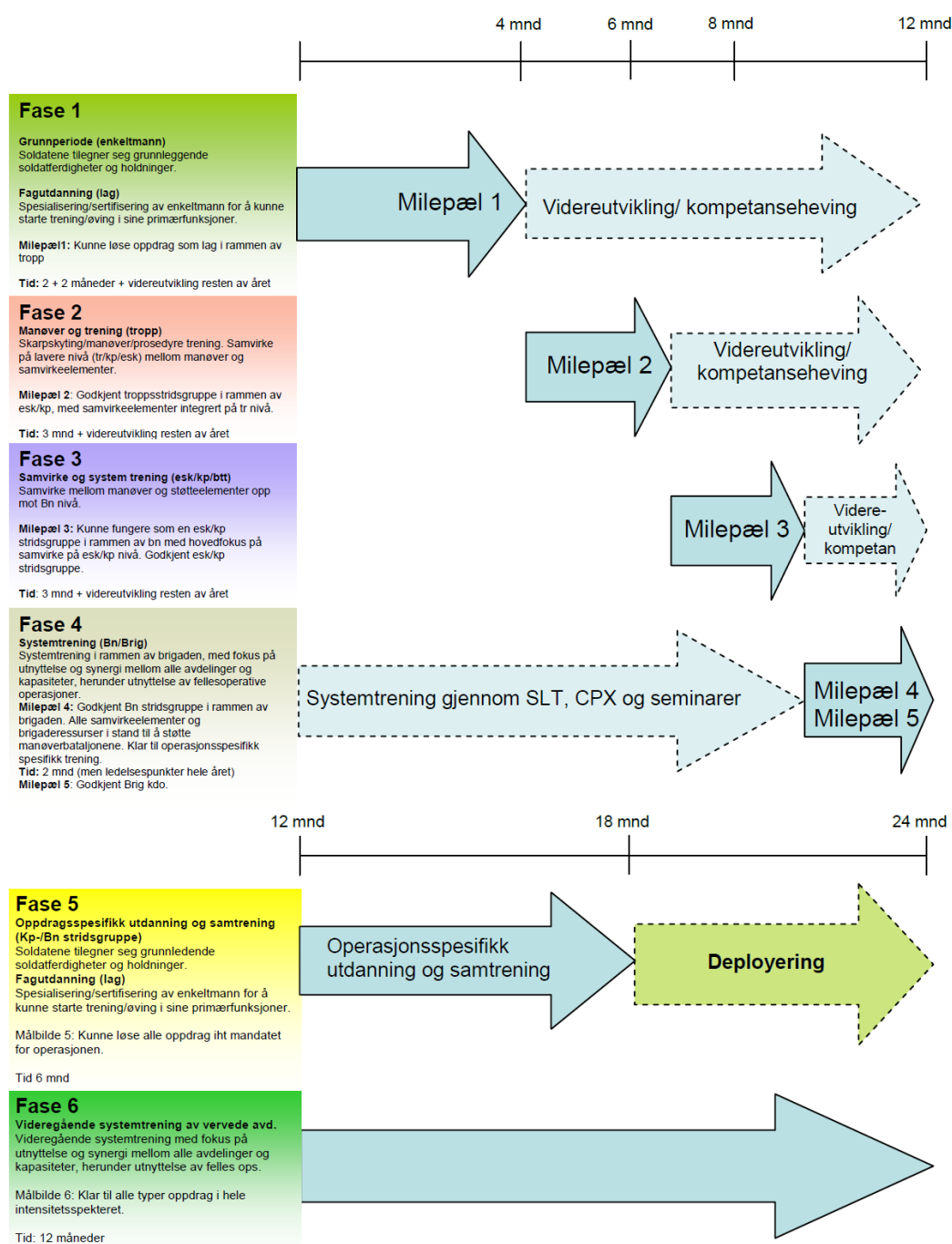

Fig 2 – Hærens utdannings og treningsmodell (Hæren, 2012, s. D-3)

Fokuset i denne modellen ligger på systemtrening innenfor brigadenivå, samtidig som den skal ta hensyn til oppdragsspesifikk trening sett opp mot aktuelle utenlandsoppdrag. Modellen er delt inn i fire faser for de første 12 månedene, hvor fase 1 og 2 har fokus på å trene troppsnivået. Fase 3 skal trene kompani-, eskadron og batterinivået, mens fase 4 har fokus på bataljons- og brigadenivået. Det er verdt å merke seg at systemtreningen har fokus på høyintensitetsoperasjoner de første 12 månedene. Dette gjenspeiler ambisjonen Hæren har satt

for sin utdanning, trening og øving i HUT.

Fase 5 har fokus mot operasjonsspesifikk utdanning og samtrening for operasjoner i utlandet. I fase 6 er det vektlagt videregående samtrening av vervede avdelinger tilknyttet Hærens reaksjonsstyrke (HRS).

HUT beskriver ikke spesifikk trening opp mot krisehåndtering. Krisehåndtering blir bare nevnt i en setning, i forbindelse med de overordnede målsetningene for HUT- «Samtrening og stridsdyktige avdelinger, enheter og staber **for nasjonal beredskap og krisehåndtering**, og operasjoner i utlandet» (Hæren, 2012, s. 5).

Det kan synes å være grunnlag for å si at Hærens utdanning og trening mot krisehåndtering ligger innenfor ambisjonen om å fokusere på høyintensivitetstrening. Gjennom den trening og de øvelser som man gjennomfører her, vil man i noen grad komme i berøring med Hærens rolle i krisehåndtering. I de senere års scenarioer for de større øvelsene, har deler av øvelsene hatt faser hvor oppbygging før en konflikt starter, eller de-eskalering etter en konflikt, har berørt aspekter rundt krisehåndtering. På denne måten kommer avdelingene i berøring med emnet, gjennom de plan- og beslutningsprosessene som gjennomføres, samt gjennom det spillet som har vært gjennomført i deler av de øvelsene som har blitt gjennomført de senere årene. Både under de større vinterøvelsene og under mer spesifikke øvelser innrettet mot krisehåndtering, som øvelse GRAM, har scenarioet omfattet faser som berører emnet krisehåndtering i noen grad. Men det kan hevdes at de i stor grad fokuserer på stadiet hvor krisehåndteringen er i ferd med å gå over i væpnet konflikt.

Den formelle utdanning som gis til Hærens offiserer skjer i hovedsak gjennom skoler og kurs. Den grunnleggende offisersutdannelsen skjer ved Krigsskolen (KS). Hærens behov for profesjonskompetanse skal gis ved KS, og utdanningen skal være en solid basis for videre utdanning og karriere. Innholdet i utdanningen bestemmes av Forsvarets behov, og gjennomføres innenfor en felles rammeplan for alle krigsskolene i Norge. Forsvarets Høgskole er ansvarlig for å sikre at det er en sammenheng mellom den utdanning som gis ved forsvarets skoler, fra grunnleggende befalsutdanning, via grunnleggende offisersutdanning og til den videregående offisersutdanningen. Kursaktiviteten for Hærens offiserer gjennomføres som regel i regi av Forsvarets ulike kompetansesenter. I Hæren er Hærens Våpenskole sentral i kursing av offiserer. Dette skjer gjennom fagkurs etter endt krigsskoleutdanning, gjennom spesifikke kurs innen ulike fagområder og kurs som gir kompetanse rettet mot et høyere nivå.

Slike kurs er Landoperativt kurs 1 og 2, kompani-eskadron og batterisjefskurs, og bataljonssjefskurs.

Oppsummert kan Hærens utdanningssystem vises gjennom denne skissen:

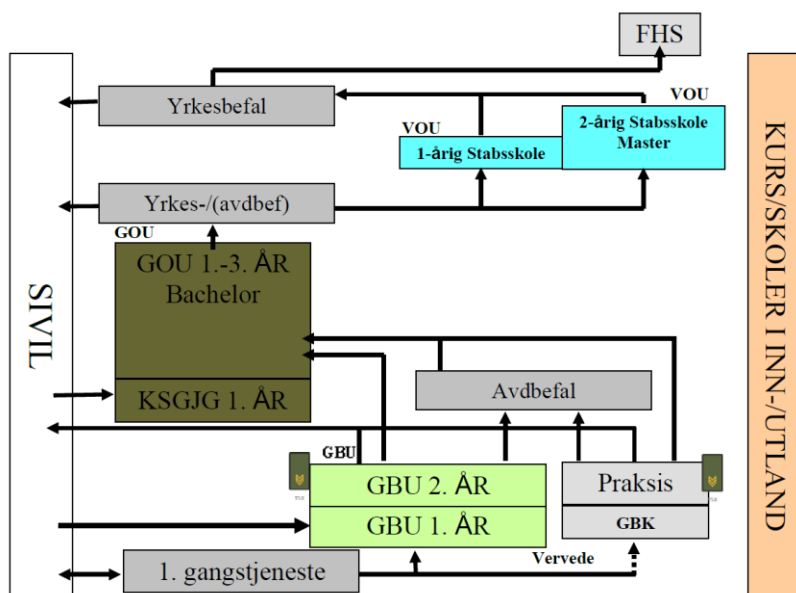

Fig 3 – Hærens utdanningssystem ((Hæren, 2012, s. B-5)

I den videre redegjørelsen av den utdanning, trening og øving som gjennomføres i Hæren, vil studien beskrive den UTØ som retter seg inn mot krisehåndtering, enten direkte eller indirekte.

3.1.1 Hærstabens rolle i gjennomføring av utdanning, trening og øving for krisehåndtering

Hærstaben (HST) er GIHs verktøy for å omsette sine føringer for Hæren som styrkeprodusent, herunder UTØ. Sjef operasjoner i HST har en sentral rolle i dette arbeidet. Gjennom gjennomføringsplanen beskrives GIHs prioriteringer for en fire års syklus, mens FSJs virksomhetsplan, vedlegg N gir Hæren årlige oppdrag og prioriteter fra år til år. Arbeidet med å utvikle og bidra til disse dokumentene skjer i hovedsak ved operasjonsavdelingen i HST. Disse dokumentene gir konkrete målsetninger for beredskapsmessige tiltak, herunder klartider. Dokumentene er graderte, siden de inneholder konkrete beskrivelser av hva avdelingene skal være i stand til og på hvilken tid de skal være det. Denne studien vil ikke gå inn på disse detaljene, men forholde seg til de generelle beskrivelsene av hva dette betyr sett opp mot UTØ. FST gir i disse dokumentene GIH en beskrivelse av det minimumsnivået en operativ enhet til enhver tid skal ha for å kunne styrkeoppbygges til «klar» i løpet av en definert klartid. Sentrale faktorer som påvirker dette er tilstrekkelig materiellbeholdning, tilstrekkelige lagre og ikke minst tilstrekkelig kompetanse. Dette gir føringer som påvirker

Hærens forberedelser som er operasjonalisert langs de to variablene, utdanning og trening/øving. Med bakgrunn i disse vil Hærens taktiske avdelinger i brigaden få gode innspill på hva som er påkrevd å fokusere på i sin utdanning av soldater og befal. Men de viktigste innspillene disse dokumentene gir, er på hva og hvordan avdelingene må trene og øve for å kunne nå de målsetningene som er gitt fra høyere nivå. Det er derfor grunnlag for å hevde at HST bidrar konkret med å sette krav til sine underavdelinger relatert til UTØ (Intervju Siljebråten, 2014).

De viktigste arenaene for å påvirke den konkrete trening og øving som gjennomføres, skjer ved innspill og deltagelse i plankonferanser for de øvelsene som skal gjennomføres. I disse foraene har HST representanter, som spiller inn Hærens prioriteringer og målsetninger. HST er i liten grad nede i underavdelingene og detaljstyrer den UTØ som skjer, men påser at de overordnede føringer blir ivaretatt på de arenaene som påvirker de større aktivitetene. Det er derfor grunnlag for å hevde at HST i liten grad detaljstyrer fagutdanning som skjer på avdelingsnivå, men i større grad søker å legge forholdene til rette for en hensiktsmessig UTØ. Dette gjennom å påse at de større aktivitetene blir styrt opp mot de målsetninger som er satt for Hæren gjennom styrende dokumenter og prioriteringer. Siden målsetningene i de senere år har fått et større fokus mot beredskapsmessige tiltak, kan det hevdes at krisehåndtering i større grad nå enn for bare tre-fire år siden har fått langt større oppmerksomhet (Siljebråten, 2014). Sjef operasjonsavdelingen i HST, oberst Bjørn Arild Siljebråten, hevder at sjefene i Hærens avdelinger i løpet av de siste tre år har fått langt mer oppmerksomhet på det å kunne håndtere kriser, kanskje spesielt på den lavere delen av skalaen av kriser. Dette skjer ved at krisehåndtering, beredskapsmessige tiltak og operative vurderinger tillegges langt større vekt i den daglige utøvelsen av ledelsen i avdelingene (Siljebråten, 2014).

Dette er en styrt prosess, som i stor grad kommer til uttrykk gjennom de styrende dokumenter som nivåene over det taktiske nivået utgir. HST bidrar således til større oppmerksomhet om krisehåndtering gjennom sin dialog og styrende dokumenter med det taktiske nivået i Hæren (Siljebråten, 2014).

Delkonklusjon HSTs rolle

Hvilke delslutninger kan utledes fra denne beskrivelsen, vel vitende om at den baserer seg på et begrenset, men sentralt kildemateriale?

Basert på en studie av dokumentene, kan det synes som om at de styrende dokumentene utgitt fra HST i langt større grad ivaretar evnen til å forsvare nasjonale interesser og å være forberedt på en opptrapping, enn det å ivareta evnen til å forhindre en uønsket opptrapping.

Også gjennom de intervjuer som er gjennomført, får man et inntrykk av at oppmerksomheten går i en retning. Denne retningen er godt tilpasset de overordnede målsetningene i de styrende dokumentene, nemlig offensive operasjoner i et høyintensivt krigsscenario. De tiltak som studien gjennom intervjuer har fått innsyn i, understøtter dette. Sjef for operasjonsavdelingen i HST påpekte at Hærens avdelinger har fått større fokus på krisehåndtering i den lavere del av skalaen, men når man studerer de dokumentene som danner grunnlaget for den UTØ som skal gjennomføres i Hæren, er det vanskelig å finne at dette er uttrykt skriftlig. Dermed gjenstår dialogen HST har med sine undergitte avdelinger, gjennom såkalte «sjef til sjef samtaler». Disse samtalene har studien ikke hatt tilgang til, og kan dermed ikke konkludere rundt dette. Reliabiliteten i denne delslutningen kan derfor synes å være bristende, men gir samtidig et inntrykk av i hvilken retning forberedelsene går.

Nå er det generelle utdanningssystemet i Hæren beskrevet. Studien vil nå gå over til den empiriske analysen, ved først å beskrive de forberedelser som kommer til uttrykk i form av utdanning i kompetansesøylen.

3.2 Hvordan utdanner Hæren innenfor krisehåndtering?

Studien vil nå se mer spesifikt på utdanningsvariabelen. Beskrivelsen vil skje i lys av de tre prinsippene beskrevet på s. 25.

3.2.1 Krigsskolen

Krigsskolen (KS) utdanner offiserer for dagens og fremtidens norske forsvar. Dette er en akademisk lederutdanning, som kombinerer praksis og teori. Utdanningen gir en bachelor i militære studier. Hensikten med utdanningen er å gi elevene (kadettene) ved skolen et bredt faglig fundament og en omfattende lederutdanning som skal gi nødvendig kompetanse for å møte de fremtidige utfordringene som kadettene vil bli stilt overfor i sin hverdag som offiserer i Hæren. Etter endt utdanning skal kadettene være i stand til å lede sitt personell i militære operasjoner i fred, krise og krig (Hæren, 2012, s. B-3-1).

Det treårige studieløpet er bygd opp gjennom seks semestre, med følgende hovedemner; Lederutvikling (LU), den militære profesjon (MilProf), metode, ledelse av operasjoner (LaOp), virksomhetsledelse (VL) og utdanningsledelse (UL). I tillegg gjennomføres fordypning/spesialisering innenfor et emne som del av bacheloroppgaven.

De ulike emnene gjennomføres i rekkefølge, som vist i figur nedenfor:

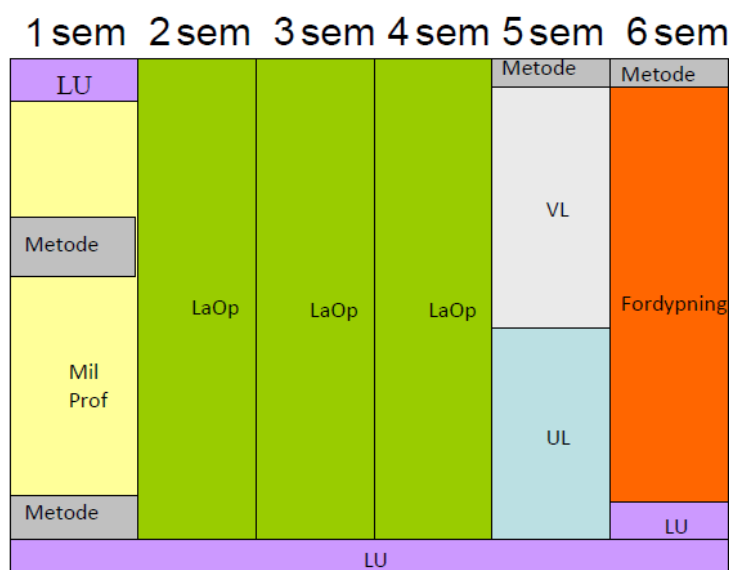

Fig 4 – Sammensetting av studiet ved KS (Krigsskolen, 2013, s. 21)

Krisehåndtering som tema er innført ved KS igjen etter flere års fravær fra studiet. Ved etablering av ny skolemodell i 2012, ble temaet lagt inn. Kull Sønsteby, som nå er inne i sitt andre år, gjennomførte høsten 2013 et opplegg rundt tematikken krisehåndtering. Ansvarlig for planlegging/gjennomføringen var førsteamanuensis Carsten F. Rønnefeldt, som er ansatt ved KS.

Temaet krisehåndtering inngår i 3.semester, som del av hoved-emnet ledelse av operasjoner. I dette hoved emnet får elevene et innblikk i høyintensiv og lavintensiv krigføring som de to store hoveddelene i emnet. Målsetningen med emnet er å gi kadettene nødvendig kunnskap slik at de er i stand til å lede i krig, krise og konflikt, med fokus på rollen som troppefører. KS ønsker å få kadettene til å forstå *hvordan* det skal tenkes, ikke *hva* som skal tenkes.

Emnet bygger videre på og forutsetter kunnskap kadettene har tillært seg i fagene lederutvikling, den militære profesjon og metode (Krigsskolen, 2013, s. 32-34).

Det er satt av to uker til temaet krisehåndtering. Den teoretiske basisen i utdannelsen bygger på de krav profesjonen stiller til kompetanse, hvor spesielt statsvitenskap, historie, internasjonal politikk og jus har stått i fokus ved utvikling av temaet (Intevju Rønnefeldt 2014).

Temaet er inndelt i to fokusområder, Forsvarets rolle i en sikkerhetspolitisk krise med en annen stat, og nasjonal krisehåndtering med fokus på samarbeid mellom Politiet og Forsvaret. Juridiske forhold er tillagt stor vekt i det andre fokusområdet.

Læringsutbyttet for kadettene er å forklare hvordan militærmaktens muligheter og begrensninger virker, samt hvordan ulike operasjonskonsepter påvirker egen oppdragsløsning. Videre skal kadettene kunne forklare hvordan de politiske og juridiske forhold påvirker den

aktuelle operasjonen, samt hvordan styrkene må tilpasse maktbruk for å nå mål i hele konfliktspekteret.

Et sentralt læringsmål er at kadettene skal kunne omsette de tre sentrale prinsippene i krisehåndtering til hensiktsmessig og klok militær adferd. De tre prinsippene som legges til grunn er de tre som er sentrale i det teoretiske rammeverket på s.25-31; *å forsvare nasjonale interesser, forhindre uønsket opptrapping og være forberedt på en mulig opptrapping* dersom den skulle komme. Programmet for gjennomføringen høsten 2013 er vedlagt i vedlegg C.

Spesielt den første uken i temaet er relevant for denne studien. Krisehåndtering i en sikkerhetspolitisk krise mellom to stater blir her satt i fokus. Teorien som i hovedsak ble lagt til grunn er hentet fra boken (Heier & Kjølberg, 2013) *Mellom fred og krig: Norsk militær krisehåndtering*. I denne boken er det flere artikler som belyser tematikken rundt sikkerhetspolitiske kriser. Det er ulike forfattere av disse kapitler, som belyser ulike aspekter ved en sikkerhetspolitisk krisehåndtering.

Hoveddelen av uken er viet et krisehåndteringsspill, hvor kadettene gruppevis under veiledning, stilles overfor ulike problemstillinger i en avdeling som får i oppdrag å bidra i en sikkerhetspolitisk krise mellom to stater. Kadettene spiller rollen som kompanisjef.

Avdelingen kadettene er satt til å lede får konkrete oppdrag som stiller krav til samarbeidsevne, situasjonsforståelse og bruk av hensiktsmessig metode for å løse sitt oppdrag. Under spillets gang utvikler situasjonen seg, og kadettene må finne hensiktsmessige måter å sikre at avdelingen bidrar til at prinsippene for krisehåndtering ivaretas. I dette inngår å forsvare de nasjonale interessene samtidig som man unngår å bidra til eskalering. Forståelse av motpartens verdier, kultur og interesser vektlegges for å sikre at tiltakene som gjennomføres ikke forverrer krisen. Videre at avdelingen gjennomfører sitt oppdrag i tråd med hvordan sentrale myndigheter ønsker at situasjonen skal utvikle seg. I dette ligger politisk kommunikasjon gjennom de signaler som materialiseres og sendes ut til motparten. Men også å bidra til en felles situasjonsforståelse mellom relevante aktører på ulike nivåer.

Senarioet utvikler seg, og også momentet med å forberede seg på en mulig opptrapping blir belyst, sett opp mot det å bidra til at krisen ikke utvikler seg til en væpnet konflikt.

Uke 2 i temaet er rettet mer mot en nasjonal bistandssituasjon, og ikke like relevant sett opp mot valgt problemstilling. Denne uken retter seg i større grad mot bruk av bistandsinstruksen og samarbeidet mellom sivile og militære organisasjoner i en nasjonal kontekst.

Delkonklusjon Krigsskolen

Temaet krisehåndtering ved KS er ikke viet mye tid i den totale undervisningstiden ved skolen. To uker av emnets totale 53 uker synes ikke som mye tid (Krigsskolen, 2013, s. 32). Ser man på de totale seks semestrene fordelt på tre år, kan det være grunnlag for å hevde at temaet vies svært liten tid. Rønnefeldt understreket at det hadde vært et ønske om å benytte inntil to måneder på emnet fra hans side, men at dette ikke var mulig å få til ved innføringen av ny skolemodell. Derfor ble det i første omgang satt av to uker, men det pågår et arbeid med å se på muligheten til å sette av mer tid til temaet. Erfaringene etter første gjennomføring var gode, både blant skolens instruktører og studenter. Siden krisehåndtering anvender andre metoder og prinsipper for å lykkes med oppdragsgjennomføringen enn tradisjonell høy- og lavintensitetskonflikter, så forsvarer dette å benytte mer tid på temaet. Hvorvidt temaet vil bli økt i tid for neste kull, er ikke avklart. Det som synes klart er at faget er kommet for å bli, noe som er et vesentlig element i emnet «ledelse av operasjoner» (Rønnefeldt, 2014).

3.2.2 Hærens Våpenskole

Hærens Våpenskole (HVS) er Hærens kompetanse- og utviklingsavdeling, og er lokalisert til Østerdalen Garnison. Skolen ble opprettet i 2004, da under navnet Hærens transformasjons og doktrinekommando (Tradok). I januar 2010 skiftet Tradok navn til HVS. Skolen består av fagmiljøer for alle Hærens våpen- og troppearter med unntak av logistikk, som er lagt til Forsvarets kompetansesenter for logistikk og operativ støtte på Sessvollmoen. Skolen skal drives ut ifra prinsipper om kreativitet, kunnskap, innovasjon og nye ideer, til støtte for Hærens ledelse.

HVSs oppgaver innebærer å støtte Hærens operative leveranser, samt sikre at tilgjengelig utdanningsdokumentasjon er oppdatert. Avdelingen bidrar også i arbeidet med struktur- og materiellutvikling for krigsstrukturen. Gjennom kurs, trening og produksjon av utdanningsdokumentasjon, skal HVS sikre at den UTØ som drives ute i avdelingene er oppdatert og bidrar til økt operativ evne (Forsvaret, 2014c).

Sjef HVS har på vegne av GIH utøvende fagansvar for våpen- og troppeartene i Hærens avdelinger som er representert i HVSs organisasjon (Hæren, 2012, s. 6).

Ved HVSs avdelinger gjennomføres arbeid opp mot strukturutvikling, herunder materiellprosjekter, arbeid med dokumentasjon av hvordan undervisning skal gjennomføres, og gjennomføring av undervisning (Intervju Krey, 2014). Alle disse elementene spiller inn på

Hærens avdelinger, i forhold til hva avdelingen består av, og hvordan avdelingene brukes innen domenet landsstrid.

Ved gjennomgang av aktuelle fagprogram for de ulike kurs som gjennomføres ved HVS, vil denne studien se om krisehåndtering er et tema som det er rettet oppmerksomhet på.

I den utdanning som drives ved HVS, vil offiserer måtte gjennom ulike nivåer av utdanning og kurs i løpet av sin karriere. Umiddelbart etter uteksaminering fra KS, vil offiseren måtte gjennomgå troppssjef/fagkurs ved de ulike fagskolene innen HVS. Hensikten med disse kursene er å sikre at offiseren får et faglig påfyll innenfor sin våpen- eller troppeart før han/hun tiltrer i stillinger i sitt våpen.

Innenfor de fagkurs som gjennomføres i regi av HVS, er ikke krisehåndtering på noen måte vektlagt som tema. De vektlegger i sin kursportefølje målsetningen gitt i HUT, trening av bataljons- systemer dimensjonert for offensive operasjoner i et høyintensivt krigsscenario (Hæren, 2012, s. 5). De respektive fagkurs gir grunnleggende kompetanse innenfor hvert våpen/troppeart. Hensikten er å gi elevene nødvendig faglig påfyll for å kunne gå inn på nivået troppssjef i eget våpen/troppeart. Kursene gjennomføres i avslutningen av perioden ved KS, og rett i etterkant av KS. Varigheten på disse kursene er avhengig av hvilket våpen man tilhører, og varierer mellom fem til ti uker.

Hærens skole for taktikk og operasjoner (HSTO) har et spesielt ansvar for kurs som ivaretar nivået over bataljon, brigadenivået, og skal ha fokus på konsept og doktriner som Hæren skal benytte seg av. HSTO skal stå for både teoretisk og praktisk tenkning rundt anvendelse av landmakt. De kursene som gjennomføres her, og som kan ha relevans mot hele spekteret i konfliktskalaen, er spesielt landoperativt kurs 1, landoperativt kurs 2 og bataljonssjefskurset. Ved en gjennomgang av fagplanene for disse kursene, vil man se at krisehåndtering er berørt i ulikt omfang.

Landoperativt kurs 1 var inndelt i to moduler, fredsstabstjeneste og krigsstabstjeneste. Modul 1 er siden utdanningsåret 2011 gitt som grunnleggende stabsutdanning i Forsvaret, og gjennomføres ved FHS. Undervisning relatert til krisehåndtering inngår i modul 2, krigsstabstjeneste, og gjennomføres ved HVS. Hensikten med modul 2 er at elevene etter fullført utdanning skal kunne bekle stillinger som stabsoffiserer på brigadenivået og i brigadens underavdelinger, i internasjonal tjeneste og innen Heimevernet (HV). Varigheten av modul 2 er fem uker. Kurset er bygd opp i fire deler, med del 1 som grunnlag, innføring i operasjoner. Del 2 omhandler brigadeoperasjoner, del 3 er gjennomføring av operasjoner i

stabs- og ledertreneren (SLT), mens del 4 er opprør og opprørsbekjempning. Kurset har i hovedsak fokus mot høyintensiv krigføring (HVS, 2011).

Nasjonal krisehåndtering er ikke eget tema, men elementer som er relevant opp mot tema er innebygd. Spesielt kan operasjonsvurdering, ROE⁸, landmilitær doktrine, samt politiske og kulturelle forholds betydning trekkes frem som relevant. Dette er temaer som er vesentlige å ha forståelse for også i krisehåndtering. Del 4 er spesielt relevant, innenfor opprørsbekjempelse berøres flere temaer som kan kobles indirekte mot krisehåndtering. I denne delen er demokratiforståelse, kulturforståelse, politiske strategier, media, ROE og sivilt-militære forhold egne leksjoner. Selv om de ikke spesielt er rettet mot krisehåndtering, gir de et bakteppe for hvilke forhold man må ta hensyn til også i krisehåndtering (HVS, 2011).

Landoperativt kurs 2 er et obligatorisk kurs for elever tatt opp til Forsvarets stabsskole eller utdanning ved utenlandske stabsskoler. Kurset gjennomføres i forkant av utdanningen ved Forsvarets stabsskole. Hensikten med kurset er å gi elever tatt ut til videregående offisersutdanning grunnleggende kjennskap til fagområdet landoperasjoner, hvor spesielt plan- og beslutningsprosessen i Hæren vektlegges. Varigheten av kurset er tre uker. Hovedemnene i kurset er innføring i operasjoner og operasjonsplanlegging.

Kurset vektlegger høyintensiv krigføring, og er innrettet for å gi elevene god kjennskap til brigadens kapasiteter og hvordan de ulike operasjonsfunksjonene påvirker plan- og beslutningsprosessen. Kurset omfatter ingen form for krisehåndtering. Det gir en spissing av ferdigheter før man skal bevege seg inn på det operasjonelle nivået under den videre skolegangen (HVS, 2013). Siden hele kurset bygger på et høyintensivt scenario, er heller ikke mekanismer som skal bidra til å hindre kamphandlinger eller dempe eller avverge tilspissede situasjoner vektlagt. I den grad dette kurset bidrar til å håndtere en krise, ligger det i forståelsen av hvordan landoperasjoner gjennomføres for å bidra til avskrekking, og kjennskap til de mulighetene og begrensningene som ligger i brigadens organisasjon. Samtidig er de elevene som gjennomfører kurset grundig selektert med bakgrunn i tjenesteerfaring og resultater, slik at deres tidligere ballast fra spesielt operasjoner i utlandet vil kunne gi noe forståelse for hvilke mekanismer som påvirker Hærens handlingsrom i krisehåndtering.

⁸ Rules of Engagement (ROE) er engasjementsregler, som viser til når, hvor og hvordan man kan bruke militær makt. ROE-er er operasjonsspesifikke bestemmelser som gir objektive rammer for maktanvendelse, og er gjeldende for alle deltakerslands styrkebidrag i en operasjon (Johansen & Staib, 2009, s. 256).

Man kan samtidig hevde at tjeneste i operasjoner i utlandet ikke er spesielt relevant for krisehåndtering. Doktorgradsstipendiat i Hæren, Rittmester Sigbjørn Halsne, påpeker i sitt kapittel i *Strategi og operasjoner i Faryab* at det kan synes som om at konvensjonell militær logikk får større betydning når beslutninger fattes under operasjoner. I Afghanistan har Norge gjennomført operasjoner basert på «Faryab-strategien», en strategi som har et klart skille mellom sivilt og militært engasjement (Halsne, 2013, s. 94-100,105-106). Dette gir ingen stor overføringsverdi til krisehåndtering, da det også her i stor grad har blitt gjennomført operasjoner hvor metoder som bygger på offensive operasjoner sett opp mot opprørerne har blitt vektlagt. I følge Halsne blir styrkene terreng- og fiendeorientert (Halsne, 2013, s. 104). Dette understøttes også i Heiers forskning om at «... lenger ned i den militære kommandokjeden finner sted en «huntoniansk frigjøring», der den militærfaglige «krigerkulturen» relatert til effektivt håndtering av nært forestående trusler, står sterkere» (Heier, 2013a) i utførelsen av krisehåndtering. Profesjonskulturen har utviklet seg sterkt i de senere år, hvor erfaringene fra utenlandsoperasjoner har fått sterkere gjennomslagskraft. Når disse operasjonene ikke ivaretar de prinsippene som er beskrevet for krisehåndtering, kan det hevdes at overføringsverdien av den type tjeneste relatert opp mot en sikkerhetspolitisk krise blir liten.

Bataljonssjefskurset tilbys kandidater som er aktuelle for stillinger i ledelsen av Hærens bataljoner. Kurset er spisset inn mot rollene som bataljonssjef, nestkommanderende og operasjonsoffiser i en manøverbataljon, men det deltar elever fra alle våpen- og troppearter. Kurset har normalt vært gjennomført hvert andre år, og siste gjennomføring var våren 2013. Kurset går over fire uker og er delt inn i fire deler. Del en er gir et grunnlag, og består av grunnleggende taktikk, organisasjon, ledelse, teknikker og rutiner. Del to gjennomføres ved hjelp av taktiske øvelser uten tropper (TØUT), og gir elevene kunnskap om manøverbataljonens kapasiteter. Del to fokuserer også på ulike roller i organisasjonen, samt fokus mot COIN-operasjoners særegenheter.⁹

Del tre av kurset er skjelettøvelser i terrenget, hvor elevene benytter materiell fra en manøverbataljon for å gjennomføre øvelser. Denne delen har også fokus på erfaringer fra skarpe operasjoner i utlandet.¹⁰

⁹ COIN er en forkortelse for det engelske begrepet counter-insurgency, som på norsk omtales som opprørsbekjempelse.

¹⁰ Skjelettøvelser er øvelser som gjennomføres i terrenget med begrenset omfang av personell og materiell. Hensikten er å belyse taktisk bruk av avdelingen.

Siste del av kurset er gjennomføring av operasjoner i Stabs og ledertreneren (SLT). Uken har fokus på ledelse av en bataljonsstridsgruppe i en multinasjonal ramme (HVS, 2009).

Når kursets innhold vurderer opp mot krisehåndtering, finner man ikke umiddelbart noe som er relatert til emnet. Men i de enkelte delene er det elementer som har betydning for forståelsen av hvordan en militær avdeling kan brukes, som indirekte har relevans for krisehåndtering. I del en av kurset gjennomføres det leksjoner hvor landmakt som politisk middel, doktrinene for bruk av landmakt, Rules of engagements (ROE) betydning for operasjonene og samarbeid med andre aktører, både internt og eksternt. Dette har direkte overføring til ledelse av avdelinger også i en krise. De øvrige delene av kurset gir god forståelse for hvordan man kan benytte avdelingen og de begrensninger som finnes. Dette er igjen relevant, da det skaper en mental bevissthet om de kapasiteter og rammer man opererer under og med. Uken i SLT, hvor man operer i en multinasjonal ramme, kan gi overføringsverdi sett opp mot det å motta alliert forsterkning i en krisesituasjon.

Delkonklusjon Hærens Våpenskole

Oppsummert etter en gjennomgang av fagprogrammene for undervisning gjennomført ved HVS, kan det være grunnlag for å hevde at krisehåndtering ikke er et tema som det rettes stor oppmerksomhet mot, om noe i det hele tatt. I fagprogrammene som er gjennomgått, er det ikke funnet noe som direkte går på tematikken. Undervisningen som gjennomføres ved HVS, har i stor grad fokus på høyintensiv strid. Tankegangen synes å være at om man behersker høyintensiv strid, kan man omstille seg til andre oppgaver lavere på konfliktskalaen (Krey 2014). Men ved å gå inn i de respektive fagprogram, vil man finne elementer som har stor betydning for hvordan man skal håndtere kriser. Ulike leksjoner og emner har overføringsverdi til krisehåndtering. Ved gjennomføring av øvelser i SLT, er det rettet stor oppmerksomhet mot ROE, caveats og andre føringer som man må ta hensyn til.¹¹ Dette er spesielt områder som har stor betydning i krisehåndtering. Det er også grunnlag for å hevde at de erfaringer som er oppnådd i de utenlandsoppdrag som Norge har deltatt i, har fått betydning for hvordan de ulike kurs ved HVS bygges opp. Dette kan også gi erfaringsoverføring som er relevant for krisehåndtering (Krey, 2014).

¹¹ Caveats er spesifikke operative begrensninger på bruk av nasjonale styrker som deltar i operasjoner i utlandet, og inngår i en flernasjonal kommandokjede. De sikrer politisk kontroll på det militære bidraget og kan ivareta nasjonale interesser (Svarstad, 2014, s. 113).

3.3 Hvordan trener og øver Hæren innenfor krisehåndtering?

Studien vil nå forlate utdanningsvariabelen og beskrive mer i detalj de forberedelser som operasjonaliseres gjennom variabelen trening og øving. Beskrivelsen vil skje i lys av de tre prinsippene beskrevet på s. 25. All trening og øving retter seg mot å forbedre avdelingenes evne til å løse Forsvarets oppgaver, og utbyttet opp mot temaet krisehåndtering vil bli nærmere beskrevet. Hovedvekten vil beskrive Brigade Nords trening og øvingsutbytte. Garnisonen i Sør-Varanger vil også bli omtalt. Hans Majestets Kongens Garde vil kort bli nevnt, men vil ikke bli tillagt vekt i denne studien.

3.3.1 Brigade Nord

Brigade Nord (Brig N) er Hærens øverste taktiske nivå og Hærens viktigste verktøy for å forebygge og håndtere sikkerhetspolitiske kriser i Norge. Brig N er lokalisert med sin hovedstyrke i indre Troms, med sin ledelse, brigadestaben, lokalisert til Heggelia. Brig N har også styrker lokalisert i Østerdalen, hvor Hærens reaksjonsstyrke er lokalisert. Brigaden består av ni bataljoner og et militærpolitikompani, og «utgjør en moderne brigade med evne til å planlegge, lede og gjennomføre operasjoner med støtte fra forsvarsgrener og andre koalisjonspartnere» (Forsvaret, 2014a). Som styrkeprodusent, produserer avdelingen rundt 4000 soldater årlig, i tillegg til befal og offiserer. Etter gjennomført tjeneste i brigaden, inngår personellet i hærreserven. Denne reserven, sammen med de styrkene som er inne til tjeneste, utgjør det brigaden kan stille til krisehåndtering om en situasjon skulle oppstå.

Brig N har gått fra å være en avdeling som nesten utelukkende siden 2005 har gjennomført styrkeproduksjon til internasjonale operasjoner, til å være en avdeling med økt vektlegging av nasjonal beredskap. Dette har kommet som en reaksjon på det økte fokuset på nasjonale forsvarsoppgaver, som svar på Regjeringens nærområdeinitiativ fra 2008, som tidligere omtalt.

For Brig N har dette konkret gitt tiltak rettet mot beredskap. Et uttrykk som benyttes i så måte er «klar med det vi har». Dette betyr at Brig N skal til enhver tid være forberedt på å stille styrker til ulike innsatser i beredskapssammenheng, uavhengig av de pålagte klartider avdelingene er gitt i operative planverk. De ulike avdelingene vil alltid kunne stille med noe, på langt kortere tid enn hva planverk pålegger avdelingene, og innen 24 timer vil man kunne ha store deler av personellet på plass siden de er i nærområdet av sitt arbeidssted. De vil dermed kunne møte opp, iverksette forberedelser og gjennomføre ulike tiltak med det de har tilgjengelig. (Intervju Jacobsen, 2014).

Gjennomføringen av UTØ opp mot krisehåndtering i Brig N skjer i hovedsak ved at man trener og øver avdelingene gjennom den prinsipielle utdanningsmodellens fase 1 til 4 i.h.t figur 2 på side 34. Treningen har ikke spesifikk innretning mot krisehåndtering, men mot at avdelingene blir samtrent på bataljonsnivå. Det gjennomføres også systemtrening med vekt på samvirke både internt i brigaden, og mot andre forsvarsgrener. Kjennskap til systemets kapasiteter og begrensninger er god kunnskap som vil være vesentlig i krisehåndtering. Det gir muligheter for å kunne bruke avdelingene på en måte som er hensiktsmessig sett opp mot situasjon, og ledelsen i avdelingen er også klar over hva de ikke kan gjennomføre med avdelingen.

Det gjennomføres ikke spesifikk trening av mannskaper og befal krisehåndtering internt i Brig N. Men det påpekes at gjennom spesielt de enkelte øvelsene som del av felles operativ arena får et innblikk i temaet, ved at det øves på innsats i et område hvor det spilles mot et scenario hvor krisehåndtering er sentralt. (Jacobsen 2014). I denne sammenheng kommer øvelsene inn på tematikk som er sentral ved krisehåndtering, ROE, politiske begrensninger på hvordan oppdraget skal løses i form av caveats og ned til soldatkort som gir helt konkrete føringer for hva man kan gjøre på individnivå (Siljebråten 2014).¹²

Brig N har konkret iverksatt flere tiltak for sine underavdelinger som har bæring på krisehåndtering og beredskap. Som et ledd i dette arbeidet, har man reetablert beredskapsområder for avdelingene igjen. Dette kalles alfa-områder, og var et viktig element i beredskapstiltakene under den kalde krigen. Dette tiltaket er et eksempel på en endring for å rette mer oppmerksomhet mot trening som virker inn mot evne til reaksjon og dermed evne til krisehåndtering. Ved å gjenetablere alfa-områdene, vil avdelingene kunne iverksette trening som retter seg mot det å hurtig kunne gjøre seg klar til innsats. Brig N kan trene personellet og avdelingene til hurtig å omstille sin aktivitet, ved å iverksette alarmøvelser. For å møte forventningen fra brigadenivået, må avdelingene iverksette tiltak som gjør at de evner å hurtig kunne forflytte seg fra leir til sine alfa-områder. I dette ligger det mentale aspektet, det å ha fokus mot å kjenne status på materiell, samt tiltak for hurtig varsling av personellet.

Personellet må tenke på kontroll av eget materiell, samt at det gjeninnføres rutiner for at materiellet i avdelingen skal være klart til innsats. Dette er enkle tiltak som å ha kontroll på og ferdig pakket personlig utstyr, til tiltak som å fylle drivstoff på kjøretøy før de settes på plass i garasjen.

¹² Eksempler på ROE ville ha belyst aktualiteten mot håndtering av en krise, men ROEer er BEGRENSET, og kan derfor ikke brukes i denne studien.

Alle disse tiltakene fokuserer kun i en retning, mot avskrekking. Dette er den ene siden av krisehåndtering, men den andre siden som retter seg mot beroligelse eller avverging, finner man ikke i de tiltakene som er beskrevet fra brigaden. Det kan være grunnlag for å hevde at det ikke tenkes i retning mot tiltak som ivaretar tilbakeholdenhet. Det å kunne omstille seg mellom beroligelse og avskrekking finner man ikke som et fokusert område i UTØ gjennomført ved brigaden.

Fra Brig Ns side er dette tiltak de mener øker kunnskapen og evnen til å bidra i krisehåndtering. Ikke bare i sikkerhetspolitiske kriser, men også i nasjonale ulykker og katastrofer. Det påpekes at det i løpet av de siste tre til fire år har skjedd flere endringer som påvirker evnen til å bidra. Disse tiltakene påvirker både på den mentale siden hos befall og soldater, og i konkrete oppgaver som gjør at avdelingen i sin virksomhet har større oppmerksomhet mot tiltak som virker beredskapshevende. Gjennom dette trener og øver brigaden også mer målrettet for å sette under-avdelingene hurtigst mulig i stand til å kunne bidra inn i krisesituasjoner (Jacobsen, 2014).

Brig N gjennomfører mange øvelser i sine avdelinger i løpet av et år. Mange av disse øvelsene er rettet mot å øke ferdigheter på det grunnleggende nivået, både hos enkeltmann og på lags- og troppsnivå. For soldatene og befalet på de laveste nivåene vil det alltid være ferdigheter og holdninger som får størst oppmerksomhet i utdanningen. Gjennom dette bidrar brigaden til at evnen til å være relevant for bruk i krisehåndtering blir ivaretatt.

For enkeltmannsnivået og avdelingsnivåene opp til bataljonsnivået, er det viktigheten av å beherske sitt fag og de grunnleggende soldatferdigheter som anses som mest sentralt. Det er ledelsesnivået i brigaden som planlegger og samvirker med sidestilte og høyere nivåer. For nivåene under vil det uansett handle om å iverksette og gjennomføre de oppdrag de blir tildelt, basert på gode soldatferdigheter for enkeltmann og spesialisering i sitt fagfelt. Dette nivået blir viktig i utførelsen av et oppdrag, men vil ikke se på krisehåndtering som noe spesielt. Det handler om å gjennomføre sine oppgaver på en korrekt og riktig måte. I dette ligger utdanning innen etiske og juridiske forhold som sikrer at soldatene og befalet opptrer slik det er forventet de skal gjøre (Intervju Haukland, 2014).

I krisehåndtering er det ledelsesnivået som har den mest sentrale rollen i brigaden (Siljebråten, 2014). Brigadeledelsen får spesielt trent dette gjennom øvelser hvor samspillet med sidestilte og høyere avdelingsnivåer deltar. Øvelser som spesielt omhandler krisehåndtering, eller som indirekte berører temaet, er øvelse GRAM, fellesoperativ arena og

Cold Response. Hvordan disse øvelsene bidrar til trening og øving for brigadenivået vil bli omtalt under.

Øvelse GRAM

Øvelse GRAM har vært gjennomført i større eller mindre omfang siden 2004, og er en såkalt Command Post Exercise (CPX). Hensikten med denne øvelsen er å trene Forsvarets evne til krisehåndtering i en sikkerhetspolitisk ramme. Det er sjefen for Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) som står ansvarlig for øvelsen (Forsvarets Høgskole, 2013, s. 4).¹³

I de senere år har øvelsens relevans og viktighet økt. Øvelsen er en av de viktigste arenaene for å trene interaksjon mellom kommandonivåene i en fellesoperativ ramme hvor nasjonale interesser står på spill. Samspillet mellom FOH og de taktiske kommandoene, herunder Brig N, har fått større fokus i gjennomføringen av GRAM. Dette understrekes ved at både FOH og de taktiske kommandoene har vært ansett som såkalt Primary Training Audiens (PTA) i de siste års gjennomføring. Det er pekt på i evalueringsrapporten etter øvelsen i 2013 at øvelsen nå er i størrelse og kompleksitet så stor at en ytterligere utvidelse av omfanget vil være vanskelig å få til, om spillet skal kunne understøttes på en god måte (Forsvarets Høgskole, 2013, s. 24).

De overordnede målsetninger for gjennomføringen av øvelsen i 2013 var å øke evnen til nasjonal episode- og krisehåndtering i hele krisespekteret. En av de viktigste målsetningene for øvelsen i 2013 var å øke kjennskapen til de rutiner som gjelder for å kunne lede allierte forsterkninger. Dette sikrer at alliert forsterkning om nødvendig kommer på plass for å gi støtte til Norge i en krisesituasjon. Scenarioet i øvelsen bygger på evne til opptrapping i en krisesituasjon mot høyintensiv strid, og når øvelsen starter er situasjonen at man er i oppstarten av krig. Øvelsen vektlegger i liten grad fokus på de-eskalerende og beroligende tiltak som skal ha til hensikt å avverge kriser fra en ytterligere eskalering. (Forsvarets Høgskole, 2013, s. 4).

Brig N hadde for øvelsen i 2013 egne øvingsmål, og kort beskrevet var disse en ytterlig spissing av de overordnede øvingsmål gitt av FOH. Vesentlig for Brig N var å øke evnen til planlegging og gjennomføringer av operasjoner innen rammen av nasjonal krise og episodehåndtering, med fokus på å se muligheter og begrensninger spesielt opp mot logistikk-

¹³ Erfaringsrapport etter øvelse GRAM 2013 er BEGRENSET. I denne studien er kun hovedtrekk av rapporten benyttet. Det er ikke nyttet gradert materiell fra rapporten. Forsvarets Høgskole/Forsvarets Stabsskole/Senter for militære erfaringer har lest igjennom og bekrefter at det som er nyttet ikke er gradert.

konseptet (Brigade Nord, 2013).¹⁴

Brig N deltok med sin kommandoplass, hvor kjernestaben har hatt få utskiftninger siden forrige gjennomføring av GRAM. Nødvendig koordinering og samvirke mot FOH og andre sideordnede avdelinger har derfor utviklet seg betydelig, og utbyttet av øvelsen ble dermed langt større enn tidligere. Forståelsen av nasjonale operasjoner i hele konfliktspekteret har økt, og øvelse GRAM oppleves av avdelingen som meget lærerik og viktig sett opp mot trening og øving av evnen til nasjonal krisehåndtering i grenselandet opp mot en overgang til krigstilstand (Jacobsen, 2014).

Samtidig pekes det på at øvelsen bør videreutvikles, hvor også bataljonsnivået kommer med i gjennomføringen. Dette ser Brig N i sammenheng med fellesoperativ arena (FOA), for å kunne utvikle GRAM til en øvelse hvor FOA er i fokus og brigadesystemet kan testes innenfor rammen av øvelsen (Brigade Nord, 2013).

Sett opp mot evalueringen av øvelsen i 2013 fra FOH, synes dette ikke som et alternativ som er mulig, da øvelsen allerede er blitt svært omfattende. Nødvendige ressurser for å spille de scenariene man ønsker er strukket langt (Forsvarets Høgskole, 2013, s. 24).

Brig N har i sin evaluering trukket frem at øvelsen oppfattes som en god øvelse. Spesielt trekker staben i brigaden frem at det gir en økt motivasjon for operasjonsplanleggingen å trene på skarpe planverk for opptrapping mot væpnet konflikt (Intervju Lundnes, 2014), og at dette gir gode taktiske diskusjoner som fremmer forståelsen av hva som må gjøres når situasjonen utvikler seg. Det kan igjen bemerkes at det kan virke som et ensidig fokus mot tiltak som sett ut i fra krisehåndteringsteori bidrar ensidig mot avskrekking, ikke mot beroligelse. Dette understrekes ved at øvelsen og treningen primært vektlegger offensive og kombattante side ved krisehåndtering.

Brig N har stor kjennskap til sitt nærområde. Men i rammen av å bli satt inn i andre innsatsområder i Norge hvor potensielle kriser kan utspille seg, er ikke lokalkunnskapen alltid tilstrekkelig. Ved å trene på skarpe planer, oppdages dette, og brigaden kan iverksette konkrete tiltak som trening med naturlige samvirkepartnere i de aktuelle områdene, samt operativ rekognosering i den hensikt å øke lokalkunnskapen.

Derfor er det fra Brig Ns side påpekt at øvelse GRAM også i fremtiden bør ha fokus mot andre aktuelle innsatsområder. Dette har Brig N påpekt i et skriv fremsendt til HST våren

¹⁴ FIR – ØV GRAM 2013 Brigade Nord er BEGRENSET. I denne studien er kun hovedtrekk av rapporten benyttet. Det er ikke nyttet gradert materiell fra rapporten. Brigade Nord har lest igjennom og bekrefter at det som er nyttet ikke er gradert.

2014, som et tilsvarende til at det har vært fremmet tanker om å bruke fiktive scenarioer for neste GRAM (Lundnes, 2014).

Brig N påpeker at øvelsen har vært viktig for ledelseelementene i brigaden, og har satt fokus på operativ evne. Avdelingen hevder at det å øve på skarpe planverk har gitt meget gode planprosesser, som igjen har gitt grunnlag for utvikling av eget operativt planverk. Presis og nøyaktig øvingsplanlegging har gitt brigadestaben et godt grunnlag for planlegging av skarpe operasjoner. Den synergieffekten som oppnås ved at GRAM frem til nå har tatt for seg aktuelle innsatsområder, ønsker Brig N at skal videreføres. Ledelsen i Brig N mener denne øvelsen gir meget god trening av brigadestaben. De ønsker sterkt at GRAM videreføres på den måten den de siste årene har vært gjennomført for å opprettholde både motivasjon og engasjement (Jacobsen 2014).

Ivaretagelsen av de tre prinsippene *å forsvare nasjonale interesse, å forhindre uønsket opptrapping* og *å være forberedt på en opptrapping*, som er redegjort for i kapittel 2, s. 25, blir på øvelse GRAM i stor grad rettet mot evne til *å ivareta nasjonale interesser* og *være forberedt på en opptrapping av situasjonen*. Som tidligere påpekt, starter øvelsen godt inn i en krisesituasjon, og eskalerer til en væpnet konflikt. Øvelsen retter ingen oppmerksomhet mot beroligelse.

Fellesoperativ arena

Forsvarsstaben utarbeidet i 2012 et utkast til konsept for fellesoperative arenaer (FOA).¹⁵ Hensikten med denne øvingsrekken, er å gjennomføre allerede eksisterende forsvarsgrens øvingsaktivitet, samt noen av FSJ prioriterte fellesøvelser og operasjoner for å oppnå synergier. I dette ligger det også en målsetning om bedre måloppnåelse for den aktiviteten som gjennomføres innen trening og øving i Forsvaret.

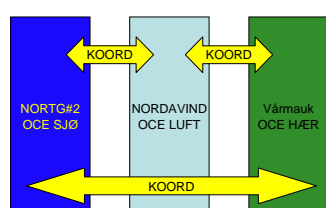
De synergier som man ved FOA-øvelsene ønsker å oppnå er flere. Det som trekkes frem er samhandling i nettverk, evne til deployering, samhandling og samvirke på tvers av forsvarsgrenene, trening av hele oppgavespekteret i ulike rammer og kommandostrukturer, å øve kampsystemer i en fellesoperativ ramme og øving med allierte nasjoner.

FOA ble iverksatt i 2013, og er dermed et konsept under stadig utvikling.

¹⁵ Konseptet for FOA er gradert BEGRENSET. I denne studien er hovedtrekkene i utkastet gjort rede for. Det er ikke nyttig gradert informasjon fra utkastet i denne studien. Det er vurdert og godkjent av oberst Diedrik Willem Kolff, sjef øvingsseksjonen, operasjonsavdelingen i forsvarsstaben. Figurene 5 og 6 er hentet fra konseptet for FOA.

Det er utviklet to modeller for FOA. Den ene modellen, modell A, har som målsetning fellesoperativt samvirke. I dette ligger at forsvarsgrenene koordinerer seg selv imellom for å støtte hverandre i samvirkemomenter på taktisk nivå. Det fellesoperative nivået er i svært begrenset grad involvert (Forsvarsstaben, 2012), jamfør figur 5.

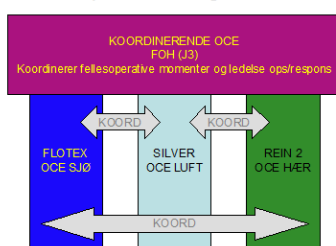
Fellesoperativ arena modell A,
Fellesoperativt samvirke

Figur 5 - Modell A for gjennomføring av FOA-øvelser (Samvirke mellom forsvarsgrener)

Modell B involverer FOH, ved at operasjonsrommene på operasjonelt nivå er involvert i selve gjennomføringen. Dette skjer ved at de responderer til det taktiske kommandonivået. Dette gir rom for fellesoperativt interaksjon. Dette krever i større grad felles scenario for øvelsene enn hva modell A krever. FOH har foreslått at scenarioer knyttet til øvelse GRAM benyttes ved gjennomføring av modell B, se figur 6.

Fellesoperativ arena modell B,
Fellesoperative øvingsmomenter

Figur 6 - Modell B for gjennomføring av FOA-øvelser (Involvering av fellesoperativt nivå)

Brig N mener de har hatt stor nytte av FOA-øvelsene. Det pekes spesielt på nytten av et annet geografisk fokus enn hva Brig N normalt har for sine egne øvelser. Videre er Brig N opptatt av de erfaringer de gjør gjennom samvirke og samtrening med de andre forsvarsgrenene. Konseptet med FOA-øvelser binder de ulike grenene sammen i tid og rom, og effekten av dette er kjennskap til hverandre, få kommando og kontrollfunksjonene til å virke sammen og trening på taktisk samvirke (Jacobsen 2014).

Brigaden er av den oppfatning at disse øvelsene er meget nyttige for deres evne til å kunne bidra i krisehåndtering. Evnen til raskt å forflytte seg til et aktuelt innsatsområde, iverksette samarbeid med de aktuelle aktørene i dette området og ikke minst de erfaringene som gjøres opp mot logistikk, pekes på som meget relevant. Samtreningen med de andre aktørene hadde ikke skjedd på samme måte om ikke FOA hadde blitt iverksatt, og dermed hadde man ikke gjort seg de erfaringene man gjennom disse øvelsene til nå har gjort. Øvelsen involverer styrker på bakken, selv om man ikke øver med alle avdelinger i brigaden samtidig. Dette anses også som relevant, da brigaden får trening i å reagere med det den har tilgjengelig når en situasjon oppstår. Den friksjon dette medfører, gir erfaringer som gir innspill til operative planer og økt bevissthet i brigaden for de utfordringer man står overfor i en krisesituasjon. Samtidig påpekes det at FOA er i støpeskjeen, og at det fortsatt er mange forhold som kan forbedres for å få et enda bedre utbytte av FOA. Ett av de forholdene det pekes på er FOHs rolle, spesielt når øvelsene skal gjennomføres etter modell B (Jacobsen, 2014).

Sett opp mot de tre prinsippene som er beskrevet for krisehåndtering i kapitel 2, kan det hevdes at to av prinsippene ivaretas godt gjennom øvingsrekken. Prinsipp en og tre, ivaretagelse av nasjonale interesser og å være forberedt på opptrappingen virker å være fokusert i øvelsene, mens prinsipp to, som retter seg mot å forhindre en uønsket opptrapping, i stor grad virker utelatt i gjennomføringen av FOA.

Cold Response

En annen øvelse som anses som relevant for Brig N sett opp mot krisehåndtering, er Cold Response (CR). Dette må ses i sammenheng med spesielt FOA, da det de år CR gjennomføres, fortsatt er en målsetning om å koordinere øvingsaktiviteten i FOA, men finansieringen vil være sterkt redusert. Finanseringen vil ikke komme fra FOH, men vil for FOA da måtte tas fra de ulike forsvarsgrenene. Dette betyr at i de år CR gjennomføres, vil dette være den viktigste arenaen for fellesoperativ trening og øving.

CR har som hovedhensikt å videreføre nasjonale kamp- og støttesystemer evne til taktisk samvirke innenfor en fellesoperativ ramme. Øvelsen skal også ivareta samtrening med allierte og styrker fra partnerland (Forsvarsstaben, 2012).

I det nye øvingskonseptet er det det taktiske nivået som er PTA, noe som betyr at FOHs rolle i hovedsak er å bidra til at øvingsmålene nås for det taktiske nivået. Primært vil øvingsområdet være i Nord-Norge, men det arbeides med at øvelsen kan gjennomføres også i andre innsatsområder. Det mest aktuelle er Trøndelag. Dette er knyttet til alliert deltagelse og

trening av forsterkningsplaner (St.prp. nr. 77 (2005-2006), 2006, s. 1). Om øvelsen ikke gjennomføres i Trøndelag, vil også allierte styrker delta, men sett opp mot ønsket fra taktisk nivå om å øve i nye områder og opp mot reelle planer, vil en gjennomføring av CR i Trøndelag kunne gi synergieffekter (Jacobsen, 2014).

CR er ingen krisehåndteringsøvelse, men det er en øvelse som kan knyttes mot sikkerhetspolitiske målsetninger. Indirekte har øvelsen stor relevans for Norges evne til å håndtere en sikkerhetspolitisk krise. For Brig N er det spesielt samvirke mot andre nasjonale styrker som er aktuelle for støtte i en krisesituasjon som har betydning. I dette ligger aktuelle kommandoforhold og interoperabilitet, forhold som vil være av stor betydning i en krisesituasjon.

Igjen ser man at øvelsen er rettet mot de to prinsippene som bygger på evne til avskrekking, mens prinsipp 2, som retter seg mot beroligelse, ikke har fokus. Øvelse CR har derfor delvis relevans mot krisehåndtering også, men er ensidig fokusert på tiltak som bygger opp mot høyintensiv strid. For de taktiske avdelingene gir dette trening som i stor grad retter seg mot hovedmålsettingen i HUT som tidligere er referert (Hæren, 2012, s. 5).

Oppsummering av øvingsaktivitet gjennomført av Brigade Nord med relevans mot evne til krisehåndtering

Studien har tatt for seg tre hovedøvelser som Brig N deltar på som har betydning for evne til krisehåndtering. Disse tre øvelsene, GRAM, FOA og CR, har ulik betydning for krisehåndtering spesielt. Øvelse GRAM retter seg konkret til temaet, mens de to andre øvelsene, mer indirekte gir øvingsutbytte mot krisehåndtering. Fra Brig Ns side er det påpekt at øvelsene gir god effekt for planlegging, kjennskap til aktuelle innsatsområder, samvirke med aktuelle aktører og logistikk (Jacobsen, 2014).

For ledelsesnivået i brigaden, er evne til å være mentalt forberedt på ulike situasjoner av avgjørende betydning. Brig N mener alle disse øvelsene er gode arenaer for dette. Selv om ikke krisehåndtering er ved navns nevne gitt fokus, så anses den aktiviteten som gjennomføres meget relevant for evnen til hurtig å reagere med tilgjengelige ressurser. Endringen av øvingskonseptet har bidratt til at sjefsnivået er mer opptatt av operativ planlegging hvor erfaringene som gjøres søkes å knyttes til planverket for skarp innsats (Siljebråten, 2014).

Samtidig må det understrekes at alle øvelsene virker å ha ensidig fokus på momenter som bygger opp mot avskrekking og terskelforsvaret. På taktisk nivå i Hæren er ikke evnen til virke beroligende ivaretatt i noen særlig grad gjennom den øving som gjennomføres. Evne til å

deeskalere en krise, synes dermed ikke å bli gitt noe særlig oppmerksomhet. Dette er en observasjon som synes å være gjennomgående for alle de omtalte øvelsene som gjennomføres med Brig N som deltager. Med bakgrunn i dette kan det synes som Brig N i sin UTØ vektlegger høyintensiv strid i langt større grad enn krisehåndtering. Dette er i tråd med hvordan HUT beskriver hva som skal fokuseres på. Krisehåndtering blir mer en aktivitet man mener å beherske, ved at man behersker det som defineres som den dimensjonerende oppgaven, offensive operasjoner i brigaderammen i et høyintensitets krigsscenario (Hæren, 2012, s. 5).

3.3.2 Garnisonen i Sør-Varanger

Garnisonen i Sør-Varanger (GSV) er en fredsoperativ stående avdeling, som gjennomfører suverenitetshevdelse i rammen av sjef FOHs nasjonale planverk og myndighetsutøvelse på vegne av politiet. GSV er oppsatt som en lett infanteribataljon, hvor man har ett grensevaktskompani, ett kompani for utdanning og ett støttekompani. GSVs ledelse består av en bataljonsstab med bataljonsledelse. Hovedoppgaven for GSV er grensevakt mot Russland, og skal i krise og krig yte øyeblikkelig væpnet motstand mot en tilsiktet krenking av Norges grenser. I dette oppdraget ligger også ivaretagelser av norske Schengen-forpliktelser (Forsvarssjefen, 2012).¹⁶

GSV har det samme oppdraget i fredstid som de vil ha i en krise eller i krig. Deres oppdrag endrer seg ikke uansett hvor på konfliktskalaen man befinner seg. Avdelingen er bundet opp mot et fast område for sitt oppdrag, og vil kun være aktuell til bruk i kriser som skjer innenfor deres ansvarsområde.

Avdelingen har et tett samarbeid med politiet i Øst-Finnmark Politidistrikt samt grensekomisæren, i den daglige tjenesten. GSV har en egen samarbeidsavtale med politiet (Intervju Nilsen, 2014). Denne avtalen gir avdelingen detaljerte beskrivelser på oppdrag avdelingen er forventet å bistå politiet med.

Sett opp mot håndtering av en sikkerhetspolitisk krise, vil GSV gjøre det samme som de gjør under normaltilstand. Derfor vil den UTØ som gjennomføres måtte bygge opp rundt det oppdraget avdelingen er gitt i fredstid.

GSV gjennomfører en grunnutdanning av sine soldater basert på HUTs målsetninger, krav og prioriteter. Dette er tidligere beskrevet i punktet som omhandler den generelle utdanningen i

¹⁶ Direktiv for operative krav, vedlegg 3 er BEGRENSET. De opplysninger som er hentet fra vedlegget er opplysninger som er UGRADERT.

Hæren. Utdanningen omfatter spesielt fase 1 og fase 2 i utdanningsmodellen., som beskrevet i kapittel 3.

Utdanningskompaniet vektlegger i sin spesialutdanning opp mot grensetjenesten lett patruljetjeneste, samt utdanning av mannskapene i spesialistroller basert på soldatens funksjon. Utdanningen som gjennomføres for å ivareta myndighetsutøvelse basert på rollen de har med begrenset politimyndighet, gjennomføres i rammen av Politimesteren i Øst-Finnmark Politidistrikt. Dette er et 40 timers kurs som fokuserer mot aktuell jus for å ivareta rollen som grensevakt, utlendighetsloven, nødvergerett og maktanvendelse (Nilsen, 2014).¹⁷

Avdelingen trener jevnlig med aktuelle samarbeidspartnere i sitt område. Spesielt er dette rettet opp mot de ulike etatene som har et ansvar inn mot samfunnssikkerhet. Det gjennomføres jevnlig tverrfaglige møter, og samvirket mellom de ulike etatene beskrives som meget godt (Intervju Nilsen, 2014).

Når det gjelder øvelser, er avdelingen involvert i øvelse Joint Action, en øvelse som gjennomføres to ganger årlig. Denne øvelsen har ulike temaer, rettet mot aktuelle scenarioer i grenseområdet mot Russland. Øvelsene involverer de aktuelle samarbeidspartnerne. Temaene går fra rene naturkatastrofer, til kriser som befinner seg i lavkonfliktspekteret.

GSV deltar også på øvelse GRAM. Dette skjer om senarioet som øves har tilknytning til GSVs oppdrag på grensen mot Russland. GSV er ikke tillagt andre oppdrag enn sitt primæroppdrag (Nilsen, 2014). Denne øvelsen gir GSV god og relevant trening og øving på håndtering av det skarpe planverket. Ulike problemstillinger dukker opp, som igjen krever gjennomarbeiding og innspill til planverket (Nilsen, 2014).

GSV løser gjennom sitt normale driftsmønster operasjoner daglig, og mener de er godt forberedt for å gjøre det samme i kriser. For GSV betyr ulike situasjoner at de fortsatt skal gjennomføre det samme oppdraget. Gjennom sin tilstedeværelse på grensen mot Russland bidrar GSV til ivaretagelse av terskelforsvaret, gjennom avskrekking ved tilstedeværelse. En mulig aggressor vet at om han iverksetter tiltak som truer Norges suverenitet, vil det sørge for at Norge vil søke å ivareta nasjonale interesser. Om GSV utfordres og trues av en aggressor, er situasjonen å betrakte som en meget alvorlig sikkerhetspolitisk krise. Dette betyr at det øvrige systemet i Hæren vil iverksette tiltak, tiltak som kan gjøre den aktuelle situasjonen mer tilspisset.

¹⁷ Lov av 15.mai 2008 nr. 35 om utlendingers adgang til riket og deres opphold her (utlendingsloven), se http://www.regjeringen.no/nb/dok/lover_regler/lover/lov-av-15-mai-2008-nr-25-om-utlendingers.html?id=585772

Gjennom sin UTØ har ikke GSV spesielt fokus på sikkerhetspolitiske kriser, de fokuserer på å løse sitt daglige oppdrag gitt av FOH, politiet og Grensekommisæren (Nilsen, 2014). Dette er i samsvar med målsetningene i HUT.

3.3.3 Hans Majestets Kongens Garde

Hans Majestets Kongens Garde (HMKG) er en stående lett infanteribataljon, bestående av førstegangstjenestegjørende soldater. HMKG har som hovedoppgave å gjennomføre vakthold og sikring av kongehuset, i tillegg til mer seremonielle oppgaver knyttet til musikk og drill. HMKG har også fått et utvidet oppdrag i å trene sammen med politiet for å kunne bistå de med ulike sikringsoppdrag i hovedstadsområdet (Forsvarsdepartementet, 2012, s. 91). Med bakgrunn i denne studiens problemstilling, anses HMKG som en avdeling med begrenset stridsevne ut over bistand til politiet (Saxi, 2013, s. 117). Tidligere opererte avdelingen med en kompanistridsgruppe, «Gardestridsgruppen», som regelmessig trente sammen med Brig N, men den er nå ikke en aktivt trent del av HMKG. I en sikkerhetspolitisk krise som definert i denne studien, anses derfor ikke avdelingen som en relevant aktør ut over bistandsoppdrag. Derfor vil ikke HMKGs UTØ bli beskrevet nærmere. HMKG vil heller ikke bli vurdert i analysen.

4 Relevansen av Hærens utdanning, trening og øving for krisehåndtering

For å kunne besvare problemstillingen: *I hvilken grad er Hærens forberedelser innen UTØ relevant for å løse en nasjonal sikkerhetspolitisk krise?* vil studien nå drøfte de funn som er gjort i gjennomgang av de to variablene opp mot de tre prinsippene som er redegjort for i kapittel 2.

4.1 Evne til å forsvare nasjonale interesser

Som det er redegjort for i kapittel 2 er evnen til å forsvare nasjonale interesser sentralt i krisehåndtering. Forsvaret skal bidra til dette, men Norge som småstat har ikke alene kapasiteter som kan ivareta dette. Forsvarets oppgaver legger til grunn at Forsvaret skal kunne avverge og håndtere sikkerhetspolitiske kriser med nasjonale ressurser. I dette ligger det også å forberede og tilrettelegge for alliert støtte. Gjennom terskelforsvaret skal man bidra til avskrekking, eller sagt med andre ord, bygge en såkalt krigsforebyggende terskel (Kjølberg & Heier, 2013, s. 12). Denne terskelen skal sikre at det skapes en høy risiko og kostnad for aktører som velger å utfordre Norges sikkerhet og selvstendighet (Forsvarsdepartementet, 2012, s. 7). Begrepet terskelforsvar er formulert slik av Forsvarspolitisk utvalg i 2007:

Men ved å besitte militære enheter for å hevde suverenitet og etablere en militær terskel, vil ingen rasjonell motpart kunne tvinge sin vilje gjennom overfor norske myndigheter, uten å ty til en maktbruk som vil være helt uakseptabel for verdenssamfunnet og alliansen. Derfor må Norge ha tilstrekkelige og relevante militære styrker (NOU 2007:15, 2007, s. 11).

Hva denne terskelen innebærer, foregår det en diskusjon om. Brigader Odin Johannessen, sjef Brig N (2011-2014), hevder at Brig N, som Hærens bidrag inn i terskelforsvaret, er i stand til å utgjøre den landmilitære terskelen. Han hevder også at Brig N gjennom sin trening og øving gjennom et år viser kapasitet og kapabilitet som oppfyller de ambisjonene som politikerne har satt for terskelforsvaret (Forsvaret, 2014b).

Håkon Lunde Saxi hevder på den annen side at de norske landmilitære styrkene bidrag for ivaretagelse av nasjonale interesser baserer seg mer på å være «snubletråden» som sikrer at Norge får alliert støtte i en sikkerhetspolitisk krise (Saxi, 2013, s. 114-115). I dette ligger erkjennelsen av at de landmilitære styrkene hverken innehar kapasitet eller kapabilitet til selvstendig å utgjøre den landmilitære terskelen alene. Den baserer seg sterkt på at vi har garanti for alliert forsterkning for å kunne avskrekke en potensiell motstander i en krise fra å angripe eller ta seg til rette mot norske interesser. Saxi argumenterer videre for at

landforsvarets viktigste rolle i krisehåndtering vil være å gi det endelige signal til en motstander om at krisen er eskalert ut over å være en sikkerhetspolitisk krise, til et angrep på Norge (Saxi, 2013, s. 114-115).

I tråd med dette hevdet Johan J. Holst at et angrep på Norge ikke skulle bli en kamp med Norge – men en kamp om Norge (Holst, 1967, s. 68).

Studien har vist at den UTØ som gjennomføres i Hæren i stor grad ivaretar prinsippet om å forsvare norske interesser. Treningen og øvingen som gjennomføres har en overordnet målsetning som gjør at Hærens avdelinger i stor grad fokuserer sin utdanning mot høyintensiv strid. Gjennom den UTØ som gjennomføres i Hæren er fokuset sterkt rettet mot væpnet innsats, hvor landmilitære styrker benyttes i offensive operasjoner. Denne målsetningen er nedfelt i HUT, og preger den trening som gjennomføres i Hæren i betydelig grad. De øvelser som gjennomføres på det taktiske nivået i Hæren, har alle scenarioer som bygger opp mot aktiv, væpnet bruk av styrkene. Dette er i sin ytterste konsekvens i tråd med Saxis argument om at involvering av landmilitære styrker utgjør det endelige signalet til motstander(e) om at krisen har eskalert til å bli oppfattet som et angrep på norske interesser, og dermed er et væpnet angrep på Norge. Om dette er tilfelle, kan det hevdes at hæravdelinger er lite egnet for politiske myndigheter i den innledende fasen av en krise, da bruk av hæravdelinger lett kan oppfattes som en den tilspissede situasjonen.

Hærens viktigste bidrag for å ivareta prinsippet om *ivaretagelse av nasjonale interesser* vil være at avdelingene er forberedt og klare til en eventuell innsats. Avdelingene vil også bidra til å vise at de er klar til å bruke militær makt, dette kan skje ved økt beredskap. Dette er i tråd med noen av de oppgavene som anses som spesielt relevante for å ivareta prinsippet. Samtidig er dette et dilemma, da dette kan kommunisere feil signal til motparten. I den innledende fasen av en krise kan det være viktig å berolige motparten, og da kan en økt aktivitet og oppsetning av militære styrker virke mot sin hensikt. Hærens avdelinger vil normalt i innledende faser av en krise ikke være de avdelingene som politisk nivå benytter mest aktivt. Avdelingene i Hæren vil i større grad starte forberedelse og eventuelle forflytninger til aktuelle områder som ledd i det å være klar om de eventuelt i en mer tilspisset situasjon må settes inn. Dette må også ses på som planlegging mot ulike eventualiteter, som også er en relevant oppgave for å ivareta prinsippet om *evnen til å forsvare nasjonale interesser*.

Unntaket fra dette kan hevdes å være GSV, som vil fortsette sitt oppdrag med grensekontroll på grensen mot Russland. I en eventuell konflikt i dette området vil GSV spille en rolle i den

innledende delen av krisen, og en mindre sentral rolle om krisen tilspisse seg mot en krigslignende tilstand (Intervju Nilsen, 2014).

Hæravdelingene trener og øver evne på å forflytte seg til ulike innsatsområder på årlig basis gjennom den normale øvingssyklusen. Strategisk forflytning av avdelinger skjer årlig. Dette blir gjort ved at avdelinger flyttes fra sin hjemmebase til det aktuelle øvingsområdet. Senest i løpet av det siste året har avdelinger i Hæren forflyttet seg hurtig til aktuelle innsatsområder gjennom FOA og CR 14. Brig N har gjennomført større forflytninger av sine avdelinger i tilknytning til disse øvelsene, og er godt fornøyd med den øving dette gir for avdelingene (Jacobsen, 2014). Ved å gjennomføre dette viser Brig N at de kan settes inn i ulike innsatsområder på relativ kort varsel. Dette understøtter brigadesjefens argumentasjon rundt bruken av Brig N sett opp mot terskelforsvaret. Men på den annen side, kan det også hevdes at det i mindre grad gir en indikasjon på om Brig N har den nødvendige kapasitet til å være den avgjørende terskelen alene. Brig N har kun forflyttet deler av sin totale kapasitet til aktuelle innsatsområder, og om dette virker som en terskel for en potensiell motstander kan nok bestrides. Tidligere GIH, daværende generalmajor Robert Mood, uttalte i 2008 at Hæren kun hadde kapasitet til å forsvare en bydel i Oslo i et tradisjonelt senario (Eisenträger, 2008). Han snakket da om hele Hærens totale kapasitet. Dette reiser spørsmål om bidraget Hæren stiller inn mot terskelforsvaret er nok til å etablere en initiell terskel som brigadesjefen hevder er tilstede. Denne terskelen er avgjørende for å «holde ut» inntil allierte styrker kan etablere seg i et aktuelt innsatsområde. Samtidig kan det argumenteres med at det er svært uklart hva denne terskelen innebærer. Politiske myndigheter beskriver at man har tilstrekkelige militære styrker, men har ikke definert hva dette innebærer. Siden terskelen ikke er definert, er det vanskelig å si noe om troverdigheten, og dens rolle som et avskrekkende virkemiddel (Svendsen, 2009, s. 69).

Ser vi spesifikt på de funn som er gjort i denne studien opp mot evne til ivaretagelse av nasjonale interesser, slik dette er redegjort for i kapittel 2, kan det hevdes at vi at det innenfor kompetansesøylen brukes mye tid på utdanning som skal gi evne til dette. Gjennom den utdannelsen som gis ved KS og HVS kan prinsippet synes å være godt ivarettatt.

Ved KS legges det vekt på operasjoner med både høyintensitet og lavintensitet, uten at dette er spesielt knyttet mot krisehåndtering. Undervisningen innenfor fagemnet «ledelse av operasjoner» har stort fokus på det som tradisjonelt kan kalles offensive operasjoner. Dette i seg selv er ikke kunnskap som bidrar til å dempe en krise, men gir offiseren en god plattform for å kunne lede en avdeling i en fase av konflikten hvor militær makt kan synes å bli

påkrevd. Siden KS gjennomfører eget tema med krisehåndtering, kan det hevdes at kadettene gis evne til å reflektere aktiv over hvordan en militær avdeling kan støtte opp under ivaretagelse av prinsippet *ivaretagelse av nasjonale interesser i en sikkerhetspolitisk krise*, uten at militær makt blir anvendt. I dette ligger evne til tilbakeholdenhet, forståelse for hvordan ulike tiltak kan påvirke motstanderen og refleksjon rundt hva som ønskes å oppnås av sentrale myndigheter, slik teorien ble beskrevet på s 28.

Samtidig kan det hevdes at det er en meget begrenset del av undervisningen som er tillagt temaet krisehåndtering ved KS. Dette understrekes av emneansvarlig (Rønnfeldt, 2014). Således kan det argumenteres for at forståelsen av prinsippet *å hevde nasjonale interesser* fort relateres til aktivt bruk av militær makt, noe som i liten grad bidrar til de politiske myndigheters sannsynlige målsetninger om å unngå en eskalering av en krise.

Ved HVS har alle gjennomgåtte kurs et sterkt fokus mot høyintensive offensive operasjoner. Som tidligere påpekt er dette egenskaper som gir offiseren god forståelse for hvordan man skal forberede og bruke militær makt. Dette er utdanning relatert til ivaretagelse av nasjonale interesser i sin ytterste konsekvens, men ved HVS er det ikke noe spesifikk undervisning som knyttes til temaet sikkerhetspolitisk krise som eget fagområde. Dette er ikke et tema som er prioritert i undervisningen, da det ikke fra Hærens ledelse er tillagt noen prioritet.

Innenfor den operative søylen finner vi den samme tendensen som i kompetansesøylen.

Trening og øving er relatert til å forsvare nasjonale interesser i et høyintensivt scenario.

Høyintensitetsstrid vektlegges i trening og øving av Hærens avdelinger. Det gjennomføres lite, til dels ingen, trening mot krisesituasjoner hvor man ikke kommer til væpnet konflikt.

Dette er også tydelig kommunisert gjennom de målsetninger som er satt for trening av Hærens avdelinger i HUT. Det kan derfor synes som at prinsippet *å ivareta nasjonale interesser* når det kommer til kamphandlinger er godt ivaretatt, men at det for scenarioer hvor man befinner seg i en sikkerhetspolitisk krise ikke er tillagt noe vekt. Samtidig vil høyintensiv strid være dimensjonerende, og når det kommer til ivaretagelse av nasjonale interesser vil det viktigste bidraget være som tidligere nevnt, å utgjøre en avskrekkende terskel for en motstander. Om motstanderen oppfatter risikoen for høy siden Hærens avdelinger blir sett på som en motstander som utgjør en for stor utfordring, har man oppnådd i målsetningen. Da ivaretas prinsippet *evne til å forsvare nasjonale interesser* ved at en potensiell motstander ser på risikoen som for stor for seg selv.

Gjennom den øving som Brig N gjennomfører, øves også evne til å samarbeide med en alliansepartner. Dette gjøres i mindre og større målestokk gjennom den normale

øvingssyklusen der Norge mottar utenlandske avdelinger. Isolert sett bidrar dette også til å ivareta nasjonale interesser, ved at terskelen for en motstander økes til å utfordre norske nasjonale interesser. Dette fordi Norge ser at våre allierte, gjennom NATO spesielt, vil bistå nasjonen i en krisesituasjon om dette anses nødvendig. Men på den annen side: Har vi noen garantier for at dette vil skje? Om krisene blir «for store for Norge for små for NATO» (Forsvarsdepartementet, 2004, s. 44), kan norske myndigheter risikere at de blir stående står alene i situasjoner hvor landet baserer seg på alliert støtte. Dette ville være svært vanskelig å håndtere, og det kan argumenteres med at vi da ikke har evne til å forsvare nasjonale interesser. For Norge vil det være viktig å sørge for at landets allierte deltar aktivt i norske øvelser. Dette kan skyldes to grunner: For det første, å synliggjøre for eventuelle motstandere at de allierte er tilstede, og for det andre, at de nasjonale militære avdelingene har utviklet et godt samarbeid og interoperabilitet med de allierte avdelingene. Hærens avdelinger, med Brig N i spissen, får gjennom dette trent og øvd viktige elementer i en krisesituasjon, som underbygger evnen til å forsvare nasjonale interesser.

Delkonklusjon «Evne til å ivareta nasjonale interesser»

Gjennom den UTØ som gjennomføres i Hæren, bidrar landstyrkene til å synliggjøre en avskrekkende terskel som kan forhindre en potensiell motstander å involvere seg i en sikkerhetspolitisk krise. Om denne terskelen er høy nok, er det flere synspunkter rundt, noe som går på både kapabiliteter og kapasitet. Hærens viktigste bidrag i en sikkerhetspolitisk krise sett opp imot å forsvare nasjonale interesser, er å synliggjøre en evne og vilje til å forsvare dette prinsippet. Redegjørelsen så langt kan gi et inntrykk om at utdanningen fokuserer lite på selve krisehåndteringen, men tar utgangspunkt i høyintensive offensive kamperoperasjoner. I kompetansesøylen er det bare ved KS at det er satt av egen tid for UTØ med temaet krisehåndtering, men også her er det svært liten tid av den totale tiden som er avsatt til dette. Det må også nevnes at det er først fra år 2013 temaet kom inn i undervisningen ved KS, noe som viser at det ikke har vært vektlagt over tid. Ved HVS er temaet ikke berørt på noen måte som eget tema. Innen den operative søylen i Brig N, er den UTØ som gjennomføres relatert til evne til å forsvare nasjonale interesser etter at en krise har utviklet seg til væpnet konflikt. Samtidig er den UTØ som gjennomføres basert på å bidra til avskrekking, ved å synliggjøre at norske og allierte styrker i felleskap er villige til å forsvare nasjonale interesser. De øvelser som gjennomføres viser dette. Strategisk forflytning til ulike innsatsområder øves, og allierte avdelinger deltar på deler av den normale øvingssyklus som gjennomføres i Norge. Dette er også vektlagt i konseptet for øvelse Cold Response.

4.2 Evne til å forhindre uønsket opptrapping

Studien vil nå ta for seg prinsipp nr. 2: *Evne til å forhindre uønsket opptrapping*. I kapittel 2 på s. 29-30 er dette prinsippet beskrevet.

For en småstat som Norge er evnen til å forhindre en uønsket opptrapping av en sikkerhetspolitisk krise viktig. Johan Jørgen Holst introduserte begrepene avskrekking og beroligelse på slutten av 1960-tallet (Holst, 1967, s. 31-34). Spenningen mellom disse to begrepene er omtalt som en av de vanskeligste dimensjonene i norsk krisehåndtering (Solstrand, 1987, s. 2)

Beroligelse eller evne til å forhindre opptrapping av en situasjon mellom motstandere på den sikkerhetspolitiske arena, må anses i en krisesituasjon som tiltak som skal forhindre provokasjoner, feilvurderinger, uhell eller misforståelser som fører til at situasjonen forverrer seg (Heier, 2013b, s. 79). På den ene side er dette avgjørende for å kunne lykkes med krisehåndteringen for en stat som Norge, men på den andre siden vanskelig å få til i praksis, siden det kan hevdes at Norge har et forsvarskonsept som kommuniserer avskrekking gjennom hele krisespekteret. Gjennom den aktiviteten som gjennomføres i fredstid for å forberede seg til kriser og krig, synes det å være avskrekking som er den dominerende delen av hvordan det kommuniseres at krisehåndtering gjennomføres. I de øvelser som gjennomfører, viser denne redegjørelsen at det er en klar tendens til at Hæren trener og øver for væpnet konflikt. I langt mindre, eller til dels svært liten grad, øver Hæren for å unngå å gå til væpnet konflikt i en tilspisset situasjon.

God krisehåndtering handler om å finne den riktige balansen mellom avskrekking og beroligelse hevder Ragnvald H. Solstrand i en artikkel i Norsk Militært Tidsskrift i 1987 (Solstrand, 1987, s. 2). Det er derfor interessant å se hvor lite oppmerksomhet dette gis i den UTØ som gjennomføres. I den beskrivelsen av hvordan Hæren gjennomfører sin UTØ sett opp mot krisehåndtering i en sikkerhetspolitisk ramme som er gjennomført i denne studien, kan det synes som at det i svært liten grad trenes mot *evne til å hindre en uønsket opptrapping av en krise*. Av de øvelsene som studien har tatt for seg, er det ingen som har dette som hensikt, ei heller som et delmål. Øvelsene gjennomføres enten med delmål på opptrapping mot en væpnet konflikt, til konflikt bryter ut, eller fra væpnet konflikt går over til en stabiliserende fase.

På den annen side, kan det hevdes at ivaretagelse av prinsippet *om å unngå en unødvendig opptrapping* først og fremst er et politisk anliggende. Militære styrker er kanskje ikke det best egnede virkemidlet for å kommunisere beroligelse. Sentrale myndigheter kan gjennom andre

virkemidler, som diplomati, bruk av media og direkte samtaler i større grad påvirke evnen til å unngå opptrapping av konfliktnivået enn militære styrker. Når det politiske nivået ikke velger å involvere militære styrker direkte, unngår myndighetene å sende ut signaler til motparten om at de eskalerer krisen. Samtidig kan dette gi signaler om en ettergiven holdning, noe som gjør at en potensiell motstander ser en muligheter til å ta et initiativ.

Heier hevder at «for en liten stat er derfor definisjonen på vellykket krisehåndtering å hindre økt spenning og fare for at krig bryter ut» (Heier, 2013b, s. 75). Det kan argumenteres at dette gjøres best ved å unngå å involvere militære avdelinger i en tidlig fase. Mange av de tiltakene som gjennomføres ved å involvere militære avdelinger, og spesielt hæravdelinger i en tidlig fase, kan raskt få motsatt effekt av det ønskede, som normalt vil være å hindre eskalering av krisen. Forflytninger av enheter, innkalling av reservestyrker og forberedelse til mottak av allierte enheter er alle tiltak som kan gi den motsatte effekten av en krisedempende effekt. Samtidig trenger ikke slike tiltak å få denne effekten. Det å vise at man hurtig kan ha styrker tilstede, kan også virke krisedempende. Om avdelinger raskt settes i beredskap, signaliserer man evne og vilje. Disse avdelingene trenger myndighetene ikke å flytte til det aktuelle innsatsområdet, men holdes klare og iverksette relevant trening og øving. Noen vil argumentere med at dette i seg selv er et avskrekkende tiltak, men for politiske myndigheter i en krisesituasjon vil det å ikke foreta seg noe i seg selv kunne øke krisens omfang. Myndighetene vil ha et sterkt søkelys på seg fra media, og hvordan de ulike tiltakene som gjennomføres blir vurdert både nasjonalt og internasjonalt vil ha betydning for om håndteringen av krisen ses på som vellykket. Ved å sette militære avdelinger på «beredskap», synliggjør man at det også i tillegg til diplomati og andre tiltak utenfor Forsvaret, gjøres tiltak som vil minske reaksjonstiden om den aktuelle hendelsen utvikler seg i feil retning. Dette må kommuniseres på en slik måte at motparten ikke oppfatter det som en opptrapping, men ser at norske myndighetene tar nødvendige forholdsregler om disse politiske tiltakene skulle utvikle seg i feil retning.

Ved å bruke Finnmark som et eksempel, kan det argumenteres for at dette landområdet nesten er demilitarisert etter den kalde krigen. Skulle det oppstå en situasjon opp mot Russland, vil det være naturlig å sette styrker fra Brig N, lokalisert i Troms, på beredskap, sågar forflytte disse til Finnmark. Sett opp mot de signalene dette gir, vil det være vanskelig å kommunisere beroligelse overfor Russland, noe som igjen for sentrale myndigheter vanskeliggjør evne til å kommunisere at myndighetene ikke er interessert i en opptrapping av situasjonen.

Studien har fastslått at innenfor kompetansesøylen så er det kun KS som gjennomfører spesifikk utdanning innenfor temaet krisehåndtering i Hæren. Deler av temaet ved KS omhandler evnen til å bidra til å hindre en uønsket opptrapping av krisen. Dette skjer gjennom de casene som kadettene ble stilt overfor i spillet som ble gjennomført i undervisningen. I de ulike momentene som ble spilt inn for kadettene, ble det fokusert på hva som kunne gjøres for å hindre en eskalering av krisen. De momentene som ble belyst, gikk på kommunikasjon, forståelse av hvordan motparten ville reagere og tenke, samt samspill med andre nasjonale aktører som hadde en rolle i den aktuelle situasjonen (Rønnfeldt, 2014). Fra KS ble det lagt betydelig vekt på å fokusere mot dette, siden «god krisehåndtering bidrar til å unngå væpnet konflikt» (Intervju Rønnfelt, 2014). Kadettene ble i sin oppgaveløsning i gruppene fokusert mot de tre prinsippene beskrevet på s. 25, og spesifikt mot konfliktdempende tiltak, sett fra deres ståsted som kompanisjef. Siden studien kun baserer seg på dokumentstudier av selve casene, samt intervju av to av de som gjennomførte temaet krisehåndtering ved KS, er det vanskelig å vurdere hvordan kadettene oppfattet oppmerksomheten på beroligelse, men fra KS ble det understreket at dette ble tillagt betydelig vekt under gjennomføringen (Rønnfeldt, 2014).

Ved HVS blir det ikke gjennomført noe spesifikt undervisning rettet mot krisehåndtering i de kurs som gjennomføres. Prinsippet om å unngå en unødvendig opptrapping av en hendelse er derfor heller ikke noe som det gis opplæring eller stor oppmerksomhet på.

Innenfor den operative søylen er også prinsippet om *evne til å forhindre en unødvendig opptrapping i en sikkerhetspolitisk krisekontekst* til dels, for ikke å si, helt, fraværende. Studien har ikke funnet at dette er et øvingsmoment som er et tema.

Basert på en vurdering av både kompetansesøylen og den operative søylen, kan det fastslås at prinsippet om *å forhindre en unødvendig opptrapping av en krisesituasjon* er lite vektlagt.

Dette reiser spørsmålet om Hæren bør søke å endre på dagens UTØ for å gjøre den mer rettet mot krisehåndtering, og i den sammenheng mot hvordan hæravdelinger kan bidra til å dempe farer for en tilspisset situasjon. Det virker som at krisehåndtering er svært lavt prioritert i tid og innsats under normale forhold, herunder i den UTØ som gjennomføres. For å endre på dette, må Hæren vurdere hvordan de kan tilrettelegge for økt oppmerksomhet på emnet. De øvelsene som i dag gjennomføres, er rettet mot overgang fra krise til væpnet konflikt. Det å vurdere andre metoder for UTØ innenfor håndtering av en krise kan kanskje være en ide. Et forslag er øving som er mer caserelatert og av kortere varighet. Mindre, uventede hendelser,

som bringes på banen uten større tilrettelegginger, og som retter seg mot ledelsesnivået, kan også være en mulighet. Det er tidligere i studien hevdet at for soldaten og befalet på lavere nivå, består krisehåndtering i stor grad om å kunne sitt håndverk, og gjennomføre de oppgaven man blir satt til (Intervju Haukland, 2014). Ledelsesnivået er de som gir disse oppgavene. Har ledelsesnivået evne til å takle oppdukkende, uventede situasjoner, vil dette kunne være god trening og øving for sjefene og deres nærmeste rådgivere. Case-relatert øving trenger ikke å involvere styrker, men kan gjennomføres som gruppeoppgaver eller små CPXer. I sin artikkel i NMT i 1987, sier Solstrand at god krisehåndtering er betinget av en evne til å takle slike situasjoner som oppstår på tidspunkt og steder man ikke forventer. Derfor må ikke øvelsen gjennomføres etter fastlåste standardopplegg (Solstrand, 1987, s. 7), som de større øvelsene har en tendens til å bli.

Et annet moment som vanskeliggjør muligheten for å gjennomføre UTØ med målsetting om *å hindre en uønsket opptrapping av en krisesituasjon*, er den sterkt uttalte målsetningen om å trene mot høyintensivitet strid. Å beherske høyintensivitets strid er sett på som det vanskeligste, og behersker man dette, så påstår flere at man behersker all annen bruk av militære virkemidler. Mot dette kan det argumenteres at krisehåndtering er noe helt annet, hvor målsetningen er det motsatte enn hva som er lagt til grunn for trening av Hæren i HUT. Krisehåndtering vil som hovedregel ha en målsetning om å unngå væpnet strid, og militære avdelinger som skal bidra til krisehåndtering vil få helt andre oppdrag enn hva de normalt trener mot. Den operative tilbakeholdenheten som kan bidra til å dempe en krisesituasjon, er noe helt annet en væpnet strid. Å trene med dette som målsetning er ikke gitt prioritet i dag. Det kan også hevdes at dette er direkte kontraproduktivt sett opp mot de oppgaver som er tillagt Hæren. Å trene Hærens bataljoner i «deeskalerende» krisehåndtering vil noen kunne hevde går på bekostning av avdelingens stridsevne (Saxi, 2013, s. 124). Å finne tid til trening av prinsippet om *å unngå en unødvendig opptrapping av en krisesituasjon*, kan også synes vanskelig sett opp mot andre prioriteringer. For å kunne få til dette, kan det derfor hevdes at Hæren må tenke nytt. Andre former for trening og øving kan i så måte vurderes.

I dette passer casebasert trening og øving inn. Caser med en situasjon, hvor ledelsesnivået utfordres, av kortere varighet, vil bringe inn momenter som gjør at ledelsesnivået får et økt fokus på krisehåndtering. Gjennomføres dette både ofte og til uventede tidspunkt, vil avdelingene også i stor grad oppnå å trene og øve mot det uventede. Selve definisjonen på en krise er noe som skjer uventet og på en måte man ikke er forberedt på. Man oppnår også en

annen effekt ved å trene og øve på denne måten, nemlig at man må fokusere på å bruke de ressursene som man har tilgjengelig der og da. Dette er av Brig N nevnt som relevant (Intervju Jacobsen, 2014).

Et argument mot å tilrettelegge for mer caserelatert trening og øving av ledelsesnivået i de ulike avdelinger i Hæren, er at det kan være vanskelig å ha sjefene tilgjengelig når man iverksetter en spesifikk case. Sjefene på ulike nivåer i Hæren, i likhet med andre forsvarsgrener, har en omfattende portefølje å ivareta i det daglige. Dermed vil casetrening, hvor hendelsen skjer på et uventet tidspunkt, kunne redusere tid tilgjengelig avsatt til andre oppdrag. Samtidig er dette et argument for hvorfor det bør gjøres, siden en krisesituasjon sjelden, eller aldri oppstår når det passer inn i agendaen. Gis slik trening den nødvendige prioritet, vil sjefene kunne oppnå en økt bevissthet rundt bruken av de tilgjengelige ressurser der og da. Dette gjelder både personell og materiell som er mulig å benytte i den aktuelle hendelsen når den oppstår. Og skulle sjefen være utilgjengelig, så må den neste i kommandokjeden ta ansvar. Det er ikke gitt at alle i sjefer er tilstede i oppstarten av en krisesituasjon, så dette vil også kunne bidra til bedre bevissthet i hele organisasjonen for hva avdelingen har tilgjengelig der og da.

Delkonklusjon «Evne til å forhindre en uønsket opptrapping»

Prinsippet *evne til å forhindre en uønsket opptrapping* vektlegges i dagens UTØ i Hæren i tildels liten grad. Gjennom de studier av utdanningsprogram som er gjennomført, samt intervjuer av personell i Hæren med ansvar for UTØ, danner det seg et klart inntrykk av at dette prinsippet ikke er tilgodesett med mye tid, eller på noen måte er gitt prioritet. Den viktigste årsaken til dette er hva som vektlegges i de styrende dokumenter innenfor UTØ i Hæren. Den klart uttalte målsetningen om å trene og øve mot «samtrente bataljonssystemer dimensjonert for offensive operasjoner i brigaderammen i et høyintensitets krigsscenario» (Hæren, 2012, s. 5) står i klart motsetning til trening mot å avvære ytterligere tilspisning av spente situasjoner og en eventuell opptrapping av krisesituasjon. Det kan også reises spørsmål ved om Hærens avdelinger er egnet for dette oppdraget. For den enkelte soldat og avdeling vil det å løse de oppdragene som blir gitt være det man kan definere som stridsteknikk, og med dette som bakteppe, vil det være hvilke oppdrag som blir gitt som er kjernen i hvordan man kan bidra til å ivareta dette prinsippet. Dagens trening og øvelser legger ikke dette prinsippet til grunn, og om prinsippet skal få økt oppmerksomhet, kan det reises spørsmål ved om Hæren ikke bør tenke nytt sett opp mot hvordan man trener de ansvarlige lederne og stabene i Hærens avdelinger. Tanken om intense, korte caserelaterte øvinger med dette som fokus kan

være en vei å gå. Da vil Hæren kunne oppnå å trene mot det uventede, med de ressursene avdelingene har tilgjengelig der og da.

Nå vil studien se på det siste prinsippet av de tre som er beskrevet, *evne til forberedelse for en uønsket opptrapping*.

4.3 Evne til forberedelse for en uønsket opptrapping

Etter terrorangrepene i Oslo og på Utøya den 22.juli 2011, har Forsvaret, herunder også Hæren, i langt større grad fokusert på beredskapsmessige tiltak som har som hensikt å gjøre avdelingene mer gripbare og forberedt på ulike kriser som oppstår (Intervju Siljebråten, 2014). Disse tiltakene har rettet seg mot fornyet oppmerksomhet på planverk, beredskap og tilgjengelighet. Øvingsmønstrer har også i de siste årene vært gjenstand for endringer, med innføringen av konsept for FOA og CR. Hæren har gjennom disse øvelsene, samt øvelse GRAM, brukt disse aktivt til å forbedre sitt planverk (Intervju Jacobsen, 2014). Relatert til krisehåndtering i en sikkerhetspolitisk krise, hevdes det at Hærens avdelinger i dag har større gripbarhet, større fokus på status på hurtig tilgjengelighet på personell og større oppmerksomhet på materiell tilgjengelig. Sett opp mot UTØ mener Brig N, som Hærens største taktiske avdeling, at spesielt øvelse GRAM og FOA bidrar til evne til forberedelse for en uønsket opptrapping av en krise. Dette ved at Hæren trener strategiske forflytninger og har spesielt for øvelse GRAM, trent mot skarpe planverk. Dette har gitt sjefene for Hærens avdelinger en annen bevissthet rettet mot beredskapsmessige tiltak, noe som direkte gir effekt for prinsippet evne til å være forberedt på en uønsket opptrapping. Kjennskap til ulike innsatsområder trekkes også frem som en effekt av disse øvelsene. Relatert mot de oppgaver som understøtter prinsippet, forutseenhet, detektore, vurdere og iverksette de rette tiltak, kan det argumenteres for at den UTØ som gjennomføres bidrar til at prinsippet ivaretas på en god måte.

Samtidig kan man ikke ved å studere kompetansesøylen eller den operative søylen, se at den UTØ som gjennomføres er blitt endret med det mål for øye å bedre evne til krisehåndtering. En slik endring i undervisningen er kun skjedd ved KS. Ved HVS er ingen kurs endret. Heller ikke i den operative søylen har treningen og øvingen fått spesielt fokus mot temaet krisehåndtering. Utdanning og de øvelsene som gjennomføres har ikke spesielt fokus mot tematikken, men bidrar indirekte ved at beredskapsmessige spørsmål settes på dagsorden. Prinsippet *evne til å være forberedt på en uønsket opptrapping*, slik det er beskrevet i kapittel 2, kan relateres til mange av de aktivitetene som gjennomføres i Hærens UTØ, siden

prinsippet i stor grad også bygger oppunder det som er gitt prioritet, evne til høyintensiv, offensiv væpnet bruk av styrkene. Fra et militært ståsted er dette prinsippet i tråd med tankegangen om å beskytte egne styrker og være klar til å overvinne motstanderen. For Hæradelinger vil dette gjennomføres ve å sikre at Hæren har tilstrekkelige styrker i operasjonsområdet og gjennom forberedelser for krigstilstand. I Norge vil dette også innebære å legge til rette for alliert støtte, gjennom mottak av styrker fra NATO. Et mulig problem med dette prinsippet, kan hevdes å være at dette vil være vanskelig å gjøre uten at motparten kan oppfatte dette som en opptrapping. Dermed kan prinsippet *om å være forberedt på en mulig opptrapping* utvikle seg til noe som i seg selv kan bidra til en uønsket eskalering av krisen. For hæravdelinger handler dette om å gjennomføre forberedelser til krig, mens det fra politisk hold mer kan regnes som en «forsikring» om alt annet skulle feile. Det er derfor grunnlag for å hevde at dette er det vanskeligste prinsippet for politisk nivå. Rent militærfaglig er dette det enkleste prinsippet å gjennomføre fordi, det ligger nært opp til hovedoppgaven om å forsvare norsk territorium.

Sett opp mot øvingsaktiviteten, er tiltak som går mot evne til å være forberedt på en opptrapping av situasjon, hovedfokus. Dette øves så å si på alle øvelser, da bruk av væpnet makt, er en stor del av de scenarioene som øves i en eller annen form.

Delkonklusjon «Evne til forberedelse for en uønsket opptrapping»

Prinsippet evne til forberedelse mot en uønsket opptrapping synes godt ivaretatt gjennom den UTØ som gjennomføres i Hæren. Fokus på beredskapsmessige tiltak i planverk, evne til å forflytte seg relativt hurtig til nye innsatsområder og mottak og samarbeid med allierte styrker, bygger alle oppunder prinsippet. Men krisehåndtering som et spesifikt tema for den UTØ som gjennomføres er ikke vektlagt, men prinsippet om *evne til å være forberedt for en uønsket opptrapping* bygger oppunder den aktiviteten som er prioritert innenfor UTØ. Det kan reises spørsmål ved om de politiske intensjonene for prinsippet relatert til krisehåndtering fullt ut derfor ivaretas, men fra et militært ståsted er dette det enkleste prinsippet å ivareta. Den økte prioriteringen av beredskapsplanverk kan relateres direkte til evne til å forberede seg.

5 Avslutning

Hensikten med denne studien har vært todelt: (1) å beskrive statusen i Hæren når det gjelder forberedelser til krisehåndtering og (2), drøfte om dagens utdanning, trening og øving på det taktiske nivået, bidrar til at Hæren blir en relevant aktør for det strategiske nivået i Norge om en sikkerhetspolitisk krise er under utvikling.

Analysen har redegjort for et felt som hvor det ikke er gjort mye forskning fra før, for deretter å drøfte de funn som ble gjort opp mot tre prinsipper for god krisehåndtering, slik dette kommer til uttrykk i forskningslitteraturen. Studien har vært strukturert gjennom en redegjørelse og en drøfting. Ved å beskrive hvordan UTØ innen krisehåndtering gjennomføres i Hæren, ble status for UTØ kartlagt gjennom å besvare to delspørsmål. De to delspørsmålene er utledet fra en operasjonalisering av begrepet «forberedelser». Det første delspørsmålet gav svar på hvordan Hæren utdanner innenfor krisehåndtering, mens det andre delspørsmålet så på hvordan det trenes og øves på det samme temaet. Oppgavens svar på disse to delspørsmålene dannet grunnlaget for den drøftingen som ble foretatt opp mot prinsippene evne til å forsvare nasjonale interesser, evne til å forhindre en uønsket opptrapping og evne til å være forberedt på en opptrapping.

Det er nå naturlig å stille følgende spørsmål. Hva kan vi si mer allment om Hærens opptatthet av å gjennomføre UTØ innenfor temaet krisehåndtering slik dette også er uttrykt gjennom Forsvarets oppgaver nr. 3, 7 og 9?

Basert på den foregående analysen kan fem slutninger utledes:

- Hæren bruker liten tid på å fokusere på temaet krisehåndtering innenfor UTØ.
- Hæren fokuserer i stor grad sin UTØ på å ivareta nasjonale interesser og evne til opptrapping gjennom trening mot høyintensive offensive operasjoner.
- Hærens UTØ har i liten, til dels ingen, fokus på å forhindre en opptrapping av en krise.
- Gjennom den trening og øving som Hæren har gjennomført de siste tre til fire år, har beredskapsplanlegging innenfor krisehåndtering fått økt fokus.
- «Krigerkulturen» utviklet gjennom tjeneste i utlandet er ikke rettet mot ivaretagelse av prinsipper for krisehåndtering.

Disse fem slutningene må utdypes i mer detalj. At Hæren i liten grad fokuserer på krisehåndtering i sin UTØ synes å være godt dokumentert. Gjennom den UTØ som gjennomføres, er det ettertrykkelig slått fast at den i all hovedsak retter seg mot det som Hæren anser som den dimensjonerende utfordringen, høyintensive offensive operasjoner. I de

overordnede dokumentene som beskriver hva som skal gjennomføres på nivåene under, i de øvelser som gjennomføres gjennom Hærens utdannings- og treningsmodell, samt i de andre øvelsene som er omtalt i denne studien, er det en svært liten andel som er innrettet mot krisehåndtering. Den eneste utdanningen som er dokumentert, er gjennomført ved KS, og denne startet først opp i 2013. Av øvelser er det kun øvelse GRAM som spesifikt har et tema som er rettet mot emnet. Dette betyr at det av den tid Hæren bruker på UTØ, er det en meget liten andel som direkte retter seg mot å avverge en ytterligere opptrapping gjennom eskalering og såkalt «Show of force».

I den aktiviteten som gjennomføres kan det også fastslås at det meste av aktiviteten er rettet inn mot det som studien beskriver som tiltak for avskrekking. Ivaretagelse av nasjonale interesser, og evne til å reagere om krisen eskalerer, er både direkte og indirekte det som synes å være hovedmålsettingen i den UTØ som gjennomføres. Hæren bruker liten tid på å forberede seg på tiltak som ivaretar det som omtales i kriselitteraturen som *beroligelse*. I studien er det kun den utdannelsen som er gjennomført ved KS som spesifikk omtaler og retter oppmerksomhet mot dette. Øvrig aktivitet har ingen målrettede målsetninger mot en mer defensiv og tilbakeholden form for militær kommunikasjon i spente situasjoner.

Samtidig har flere av de som er blitt intervjuet påpekt at spesielt den trening og øving som gjennomføres som del av øvelse GRAM og FOA-øvelsene har gitt økt oppmerksomhet mot skarpe planverk. Tiltak som virker inn mot beredskapsmessige forhold har i løpet av de siste årene fått stor oppmerksomhet. Øvelsenes innretting, hvor det har vært trent basert på skarpe planverk og i ulike innsatsområder, har gitt gode innspill til utvikling av gjeldende planverk. Sjefsnivået i Hæren har gjennom dialog med sine overordnede sjefer og innspill basert på erfaringer gjennom sin trenings- og øvingsaktivitet, blitt mer opptatt av tiltak som gjør deres avdelinger i stand til å være klar til innsats. Aktiviteten må gjennomføres med det som er tilgjengelig der og da, både av personell og materiell. Dette oppfattes som et direkte resultat av den UTØ som gjennomføres i Hærens avdelinger.

Den siste slutningen omtaler «krigerkulturen» (Edström, Lunde, & Matlary, 2009). Siden midten av 1990-tallet har Hæren hatt et økende og meget omfattende utenlandsbidrag i ulike operasjoner. Dette har utviklet det som omtales som «krigerkulturen». Siden operasjonene i liten grad har hatt fokus på sivilt-militært samarbeid, sågar som i Afghanistan har blitt politisk begrenset fra å ha dette, har den fagmilitære profesjonen fått større spillerom. Om dette skyldes mangel på politisk kontroll over innrettingen av den profesjonskulturen som har fått utviklet seg, er ikke kartlagt. Det kan synes som om at på det taktisk nivå er UTØ i større grad

farget av taktiske og grenvise prioriteringer, enn av politisk styringer. Dermed bidrar ikke de erfaringen hæravdelinger og offiserer har gjort seg i utenlandsoperasjoner inn mot nasjonal krisehåndtering, men rettes heller inn mot det som omtales som den dimensjonerende oppgaven, å utdanne, trene og øve mot høyintensiv strid. Indirekte rettes dermed den UTØ som gjennomføres i Hæren i stor grad mot avskrekking om man relaterer den opp mot en sikkerhetspolitisk krise. Om dette er i tråd med hva politiske myndigheter ønsker, setter studien spørsmål ved. Det synes å være motstridene i forhold til de målsetninger man kan trekke ut av politiske dokumenter. Disse er i langt større grad fokuserer mot beroligelse, som omtalt i den norske lavspenningspolitikken (Tamnes, 1997), i frykt for å havne i en krisesituasjon mot et annet land eller part som får langvarige konsekvenser for landet.

Hovedproblemstillingen i denne studien var å besvare om den UTØ som gjennomføres i Hæren er relevant for å løse en sikkerhetspolitisk krise. Studien kan ikke gi et entydig svar på dette. Men det kan fastslås at krisehåndtering ikke er hovedfokus i den UTØ som gjennomføres i Hæren i dag. Det brukes lite tid på emnet i den totale UTØ. Om vi legger Solstrands påstand til grunn, om at nøkkelen til god krisehåndtering langt på vei ligger i god opplæring og trening av aktørene (Solstrand, 1987, s. 7), kan det stilles spørsmål med om dagens UTØ er den riktige for å være godt forberedt for en sikkerhetspolitisk krise. Diesen har påpekt at på veien til en eventuelt væpnet konflikt, så vil man måtte innom et stadium hvor man befinner seg i en sikkerhetspolitisk krise (Diesen, 2013, s. 49). Siden det er aktørene som kan synes avgjørende for suksess eller fiasko i krisehåndtering, vil det være grunnlag for å hevde at de taktiske enhetene i Hæren i noe større grad burde innrettet sin UTØ for å ivareta alle prinsippene som denne studien har lagt til grunn for god krisehåndtering. Studien har påvist en klar nedprioritering av et av prinsippene, *evne til å forhindre en uønsket opptrapping*. Spesielt er dette relatert til å ha en beroligende effekt som hjelper de politiske myndighetene med å oppnå mål om lavspenning og tilbakeholdenhet i bruk av militære styrker i sikkerhetspolitiske kriser.

Hvorfor det er slik kan i stor grad forklares ved at dagens UTØ i de taktiske avdelingene i stor grad er innrettet mot å forberede seg mot krig, og ikke avverging av krig. Siden det kun er definert en dimensjonerende oppgave for Hæren, i tillegg til grense- og kongevakt, innrettes dagens UTØ i stor grad mot å ivareta forberedelser mot dette. Den dimensjonerende oppgaven er å sørge for at en motstander ikke klarer å ta seg til rette på norsk territorium uten at motstanderens maktbruk blir av et slikt omfang som gjør at våre allierte må komme oss til

unnsetning.

Dette synes godt dokumentert gjennom studien, hvor man i fire av de fem avdelingene studien har valgt å fokusere mot, ser at krisehåndtering som eget tema ikke er del av UTØ. Kun ved KS er dette et eget tema, men også der har det en forholdsvis liten del av den totale tiden, og det ble først et eget tema i 2013. Dette danner et mønster, hvor det kan hevdes at det innenfor Hærens UTØ ikke er en kultur for å forsøke å dempe spenninger i tilspissede situasjoner, men snarere eskalere dem. Dette er et paradoks, da krisehåndtering i dagens samfunn er et tema som vektlegges mer og mer, mens den militære UTØ ikke vektlegger dette som et eget tema. Samtidig kan det hevdes at krisehåndteringsfokuset i det sivile er innrettet mer mot interne nasjonale kriser som naturkatastrofer og andre samfunnsrelaterte problemområder, og ikke mot en sikkerhetspolitisk krise hvor norsk suverenitet, norske rettigheter og interesser står på spill. Der spiller ikke nødvendigvis taktiske avdelinger i Hæren den avgjørende rollen.

Den noe ensidige vektleggingen av «førkrigskrise» i gjennomføringen av de større øvelsene som GRAM, gir en vektleggelse mot avskrekking, mens det i liten grad ses på hvordan de samme avdelingene kan nyttes for å ned- eskalere situasjonen. Studien har kort gått inn på muligheten for å vurdere på nye måter å trene og øve på. Dette er et mer casebasert trenings- og øvingsmønster, hvor ledelselementene i de ulike avdelingene blir stilt overfor ulike scenarier hvor det utenkelige inntreffer på uventede tidspunkt, noe som er beskrivende for en krisesituasjon.

Studien har ikke fremlagt noen fullgod beskrivelse av hvordan dette kan og bør gjennomføres, kun løftet en alternativ mulighet for å innrette noe av den trening og øving som gjennomføres.

Kort oppsummert, Hærens fokus mot krisehåndtering i en sikkerhetspolitisk krise er i dag basert på de målsetninger som er nedfelt i HUT. Det dimensjonerende her er å kunne forsvare norske interesser i et høyintensitets krigsscenario, gjennom samtrente bataljonssystemer, dimensjonert for offensive operasjoner i brigaderammen. Dette er innrettet mot avskrekking, og ikke beroligelse. Temaet krisehåndtering gis i den totale ressursrammen lite oppmerksomhet, selv om det er skjedd en mental endring i de senere år.

Vedlegg A - Forkortelser

Brig N	Brigade Nord
CPX	Kommandoplassøvelse
CR	Cold Response
DSB	Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap
FD	Forsvarsdepartementet
FFI	Forsvarets forskningsinstitutt
FHS	Forsvarets høyskole
FMO	Forsvarets militære organisasjon
FOH	Forsvarets operative hovedkvarter
FOA	Fellesoperativ arena
FSJ	Forsvarssjefen
FSTS	Forsvarets Stabsskole
GIH	Generalinspektøren for Hæren
GSV	Garnisonen i Sør-Varanger
HRS	Hærens reaksjonsstyrke
HST	Hærstaben
HSTO	Hærens skole for taktikk og operasjoner
HUT	Hærens utdannings- og treningsbestemmelser
HUØ	Hærens utdannings- og øvingsplan
HV	Heimevernet
HMKG	Garden
HST	Hærstaben
HVS	Hærens Våpenskole
ISAF	International Security Assistance Force

JD	Justis- og beredskapsdepartementet
KS	Krigsskolen Linderud
KSE	Krisestøtteenheten
NATO	North Atlantic Treaty Organization
PTA	Primary training audiens
ROE	Rules of engagement
SLT	Stabs- og ledertrener
TØUT	Taktisk øvelse uten tropper
UD	Utenriksdepartementet
UTØ	Utdanning, trening og øving

Vedlegg B - Oversikt over intervjuobjektene

Anders Kjølberg er pensjonert forsker fra Forsvarets forskningsinstitutt og er nå tilknyttet Krigsskolen Linderud. Han har forsket på en rekke sikkerhetspolitiske problemstillinger, blant annet krisehåndtering, internasjonale militære operasjoner, samt norsk og russisk sikkerhetspolitikk. Han er magister i Statsvitenskap fra Universitetet i Oslo og har i en årrekke vært foreleser og veileder ved Universitetet og Forsvarets skoler. Kjølberg har vært redaktør for fem bøker og utgitt omlag 200 publikasjoner.

Carsten F. Rønnfeldt er førsteamanuensis i internasjonal politikk på Krigsskolen Linderud. Han har doktorgrad i International Relations fra London School of Economics og publiserer i internasjonale vitenskapelige tidsskrifter. Han har tidligere jobbet på Norsk Utenrikspolitisk Institutt, for FN og humanitære organisasjoner i en rekke land.

Oberst Bjørn Arild Siljebråten er avdelings sjef for operasjonsavdelingen i Hærstaben. Han har det overordnede ansvaret for fagfeltet utdanning, trening og øving i Hæren. Han har tidligere vært sjef for PRT Meymane og sjef for Artilleribataljonen. Han har innehatt sentrale stillinger i Hæren, som stabssjef Brig N og fagsjef Artilleri ved HVS. Dette er stillinger som har ansvar rettet mot utdanning, trening og øving av Hærens personell.

Oberst Fred Arne Jacobsen er stabssjef i Brigade Nord. Han har erfaring fra UTØ som senior stabsoffiser med ansvar for fagfeltet utdanning, trening og øving i Hærstaben. Han har vært sjef for PRT Meymane og sjef for Etterretningsbataljon i Brigade Nord, og har lang erfaring fra avdelinger i brigaden med ansvar for UTØ.

Oberstløytnant Egil Haukland er G-7 i Brigade Nord. Han har lang erfaring fra Brigaden, og har tidligere vært bataljonssjef i Panserbataljonen og sjef for den norske QRF-styrken i RC North i Afghanistan. Han kjenner godt til UTØ av soldater og befal i brigadesystemet, samt UTØ for avdelinger til internasjonal tjeneste.

Oberstløytnant Jan Eirik Krey er sjef for avdelingen for landoperasjoner ved HSTO/HVS. Han har innehatt flere sentrale stillinger som har hatt berøring med UTØ i Hæren, samt krisehåndtering. Han har hatt stillinger både ved høyere stab i Norge og NATO.

Major Harald Lundnes er assisterende G-5 i Brigade Nord. Han har gjennom sin stilling ansvaret for planverk og beredskap knyttet til Brigade Nord. Gjennom dette har han en betydelig kunnskap om fagfeltet krisehåndtering på taktisk nivå i Hæren. Major Harald Lundnes har vært elev ved krisehåndteringsmodulen ved Forsvarets Høyskole i 2013.

Major Jan Marius Nilsen er operasjonsoffiser ved Garnisonen i Sør-Varanger. Han har gjennom sin stilling gode kunnskaper om GSVs utdanning, trening og øving av grensevakten.

Vedlegg C - Plan for temaet krisehåndtering ved Krigsskolen

Nasjonal krisehåndtering belyst fra fagene internasjonal politikk og jus

18. - 29. november 2013

Til Kull Sønsteby

I de neste to ukene skal dere introduseres til tematikken nasjonal krisehåndtering. Den første uken ser vi på Forsvarets rolle i en sikkerhetspolitisk krise med en annen stat – primært fra perspektivene til internasjonal politikk. Den andre uken vil de juridiske forholdene stå sentralt. Fokuset vil være på bistandsinstruksen og samarbeidet mellom Forsvaret og Politiet i forbindelse med terroranslag.

Undervisningen skal bidra til å oppfylle følgende **læringsutbytter**:

... på studieprogramnivå:

- forklare militærmaktens ... muligheter og begrensninger
- vurdere hvordan ulike operasjons... kontekster påvirker egen oppdragsløsning

... i emne 4:

- forklare de politiske, juridiske... forhold som påvirker den aktuelle operasjonen
- tilpasse maktbruk for å nå mål i hele konfliktspekteret

Et konkret **læringsmål** er at dere skal kunne omsette tre sentrale prinsipper i krisehåndtering til militær atferd. De tre prinsippene er:

- Forsvar nasjonale interesser
- Forhindre uønsket opptrapping av krisen
- Vær forberedt på en mulig opptrapping dersom den skulle komme.

Vi anbefaler at dere legger følgende modell til grunn, når dere vurderer nytten av ulike handlingsalternativer:

Opplegg for uken 18.-22. november

Forelesninger:

- «Krisehåndtering, høy- og lavintensitetskrig – en begrepsavklaring» av major Tor-Erik Hanssen
- «Introduksjon til krisehåndtering» av forsker Anders Kjølberg
- «Juridiske forhold rundt bruk av militær makt overfor fremmede makter i nasjonal krisehåndtering» av jurist Tora Fæste
- «Elektron-saken som eksempel på militærmaktens muligheter og begrensninger i krisehåndtering» av oblt. Tormod Heier

Dokumentarfilm:

- NRK brennpunkt «32 tause timer»

Krisehåndteringsspill:

- «Havari på Korpfjell»:

1. Pensum:

Anders Kjølberg og Tormod Heier (2013) «Innledning» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 11-16.

Anders Kjølberg (2013) «Hva er krisehåndtering?» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 21-44.

Sverre Diesen (2013) «Det militære instrument i norsk krisehåndtering» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 45-53.

Tormod Heier (2013) «Mellom beroligelse og avskrekking: Forsvarets krisehåndtering» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 75-90.

Jacob Børresen (2013) «Krisehåndtering til søs» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 102-109.

Sigrid S. Engebretsen-Skaret (2013) «Spesialstyrker i norsk krisehåndtering» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 142- 159.

Kristian Åtland (2013) «Norsk krisehåndtering og forholdet til Russland» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 160-174.

Ole Bøe-Hansen (2013) «Prinsipper for krisekommunikasjon» i Tormod Heier og Anders Kjølberg (2013) *Mellom fred og krig: norsk militær krisehåndtering*. Oslo: Universitetsforlaget, s. 195-209.

I alt 118 sider.

Timeplan Sønsteby uke 48

Nasjonal krisehåndtering – 22. juli

Mandag 25. november, Brigadesalen: Krisehåndtering nasjonalt:

1. økt: kl. 8-11: Samarbeidet politi og forsvar i nasjonal krisehåndtering - bistandsinstruksen og forslag til bistandslov. v/ Kjell-Inge Bjerga og Tora Fæste
2. økt: studietid

Tirsdag 26. november, T-10:

1. økt: kl. 8-10: 22. juli - samarbeid mellom spes.styrkene og Delta. v/Eirik Kristoffersen og Helge Mehus
- 10-11: 22. juli - Hærens rolle ifm siv-mil samarbeid. v/Terje Bruøygaard:
2. økt: Debatt: hva har vi lært av erfaringene?

Onsdag 27. november:

Studietid

Torsdag 28. november:

1. økt: Skriv debattinnlegg om bistandsinstruksen. v/Tora Fæste
2. økt: Studietid/Seminartid

Fredag 29. november:

1. økt: halvplenum v/ Tora Fæste og Carsten Rønnefeldt
2. økt: halvplenum v/ Tora Fæste og Carsten Rønnefeldt

Litteraturliste

- Andersen, M., & Johansen, H. (2012). Kommandostrukturen og det operasjonelle nivå. I E. Berli (Red.), *Innblick i Fellesoperasjoner - Synergi gjennom felles innsats*. Oslo: Forsvarets Høyskole.
- Bjerga, K. I., & Håkenstad, M. (2013). Hvem eier krisen? Politi, forsvar og 22.juli. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Boin, A., Hart, P., Stern, E., & Sundelius, B. (2005). *The Politics of Crisis Management: Public Leadership Under Pressure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brigade Nord. (2013). *FIR - ØV GRAM 2013 Brigade Nord (B)*. Heggelia: Brigade Nord.
- Diesen, S. (2013). Det militære instrument i norsk krisehåndtering. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dyndal, G. L. (2010). *Strategisk ledelse i krise og krig*. Bergen: Fagbokforl.
- Dyndal, G. L., & Simonsen, S. (2013). *Krisehåndtering. Minerva*.
- Edström, H., Lunde, N. T., & Matlary, J. H. (2009). *Krigerkultur i en fredsnasjon: norsk militærprofesjon i endring*. Oslo: Abstrakt.
- Eisenträge, S. (2008, 28.01.). Hæren kan bare forsvare en Oslo-bydel, *Verdens Gang*. Hentet fra <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/forsvaret/haeren-kan-bare-forsvare-en-oslo-bydel/a/503300/>
- Forsvaret. (2014a). Brigade Nord. Hentet 25.02, 2014, fra <http://forsvaret.no/om-forsvaret/organisasjon/haren/avdelinger/brigadenord/Sider/brigadenord.aspx>
- Forsvaret. (2014b). Dette er Norges slagkraft. Hentet 24.03.2014, 2014, fra <http://forsvaret.no/aktuelt/kampanje/Sider/norges-slagkraft.aspx>
- Forsvaret. (2014c, 19.07.2013). Hærens Våpenskole. Hentet 14.02, 2014, fra <http://forsvaret.no/om-forsvaret/organisasjon/haren/avdelinger/Sider/H%C3%A6rens-v%C3%A5penskole.aspx>
- Forsvarets Høyskole. (2013). *Erfaringsrapport etter øvelse GRAM 2013 (B)*. Oslo: Forsvarets Høyskole.
- Forsvarsdepartementet. (2004). *Den videre modernisering av Forsvaret i perioden 2005-2008, St.prp. nr. 42 (2003-2004)*. Oslo.
- Forsvarsdepartementet. (2009, 07.09.2009). Forsvars- og sikkerhetspolitikk. Hentet 02.04, 2014, fra http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/tema/forsvarspolitik/sikkerhets-og_forsvarspolitik.html?id=85732

- Forsvarsdepartementet. (2012). *Et forsvar for vår tid* (Vol. nr 73(2011-2012)). [Oslo]: [Regjeringen].
- Forsvarssjefen. (2012). *Direktiv for operative krav (B), Vedlegg 3*. Oslo: Forsvaret.
- Forsvarssjefen, & Hjorth, C. B. (2006). *Derfor fornyer vi Forsvaret: modernisering som svar på nye vilkår : forsvarsstudie 07: Målet er et relevant og bærekraftig forsvar*. [Oslo]: [Forsvaret].
- Forsvarsstaben. (2007). *Forsvarets fellesoperative doktrine: 2007*. [Oslo]: Forsvarsstaben.
- Forsvarsstaben. (2012). *Operasjonering av øvingsutredningen, godkjent konsept for øvelse Cold Response og fellesoperative arenaer (B)*. Oslo: Forsvarsstaben.
- Halsne, S. (2013). Strategi og operasjoner i Faryab. I O. H. Bøe-Hansen, Tormod Matlary, Janne Haaland (Red.), *Strategisk suksess?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Heier, T. (2013a). Epilog Norsk krisehåndtering - et spørsmål om sivil kontroll. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heier, T. (2013b). Mellom beroligelse og avskrekking: Forsvarets krisehåndtering. I T. Heier & A. Kjølberg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Heier, T., & Kjølberg, A. (2013). *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Holst, J. J. (1967). *Norsk sikkerhetspolitikk i strategisk perspektiv* (Vol. 1). Oslo: Norsk utenrikspolitisk institutt.
- HVS. (2009). Bataljonssjefskurs 2009 Fagplan. Elverum: Hærens våpenskole.
- HVS. (2011). Fagplan 2011 Grunnleggende stabsutdanning i Forsvaret (Hæren) Modul 2 - Krigsstabstjeneste. Elverum: Hærens våpenskole.
- HVS. (2013). Fagplan 2013 Landoperativt kurs 2. Elverum: Hærens våpenskole.
- Hæren. (2012). *Hærens utdannings- og treningsbestemmelser (HUT)*. Heggelia: Hæren.
- Isyar, O. G. Definition and management of international crises (Vol. 13 : 2008 : 4, s. S.1-48.). Ankara: Center for Strategic Research.
- Jacobsen, D. I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser?: innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforl.
- Johansen, S. R., & Staib, J. T. (2009). *Jus og militærmakt*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kjølberg, A. (1990). Internasjonale kriser. *Internasjonal Politikk*, 48(4), 511-520.
- Kjølberg, A. (1991). Krisehåndtering. *Internasjonal Politikk*, 49(11), 19-31.

- Kjølborg, A. (2008). Krisehåndtering - igjen aktuelt? *Norsk Militært Tidsskrift*, 4, 4-14.
- Kjølborg, A. (2013). Hva er krisehåndtering? I T. Heier & A. Kjølborg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjølborg, A., & Heier, T. (2013). Innledning. I T. Heier & A. Kjølborg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krigsskolen. (2013). *Studiehåndbok 2013-2014*. Oslo.
- Lebow, R. N. (1981). *Between peace and war: the nature of international crisis*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- NATO. (2010). *Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation*. Lisboa: NATO.
- NOU 2007:15. (2007). *Et styrket forsvar*. Oslo: Departementenes servicesenter Informasjonsforvaltning.
- NOU 2013:5. (2013). *Når det virkelig gjelder...Effektiv organisering av statlige forsterkningsressurser*. Oslo: Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltning.
- Regjeringen. (2009). *Evne til innsats: strategisk konsept for Forsvaret*. Oslo: Forsvarsdepartementet.
- Saxi, H. L. (2013). Landmilitær krisehåndtering. I T. Heier & A. Kjølborg (Red.), *Mellom fred og krig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Solstrand, R. H. (1987). Norsk krisehåndtering i fred. *Norsk Militært Tidsskrift*, 5, 1-7.
- St. meld nr 38 (2008-2009). (2008). *Om samarbeidet i NATO i 2008*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- St. meld nr. 29. (2012). *Samfunnsikkerhet. Stortingsmelding 29 (2011-2012)*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- St.prp. nr. 77 (2005-2006). (2006). *Om samtykke til inngåelse av en rammeavtale av 8. juni 2005 mellom Norge og Amerikas Forente Stater om forhåndslagring og forsterkning av Norge*. Oslo: Utenriksdepartementet.
- Strachan, H. (2008). The lost meaning of strategy. I T. G. Mahnken & J. A. Maiolo (Red.), *Strategic studies - a reader*. London/New York: Routledge.
- Svarstad, E. (2014). Nasjonal kontroll i internasjonale operasjoner. I T. Heier, A. Kjølborg & C. F. Rønnfeldt (Red.), *Norge i internasjonale operasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Svendsen, T. (2009). *Forsvarets rolle ved sikkerhetspolitiske kriser i nordområdene*. Mastergradsavhandling, Forsvarets Høyskole, Svendsen, Tore, Oslo.

Tamnes, R. (1997). *Norsk utenrikspolitikks historie. Bd. 6*. Oslo: Universitetsforlaget.